

KARJALAN YLEISIÄ SAUNOJA

VIIPURI

KYLPEMINEN ON TERVEYTTÄ! -

BAD ÄR HÄLSA!

Yrjö Tiippa 2026

Sisällys

Saatesanat	4
Viipurin kaupungista ja esikaupungeista	7
Esikaupungit, kaupunginosat ja kadut	7
Väestöä neljällä kielellä	11
Kriisiaikojen oloja	14
Yleistä Viipurin saunatoiminnasta	18
Saunatoiminnan harjoittajat	18
Kylvettäjät	19
Oheispalveluita	25
Huonoa siivoa ja rötöstelyä	25
Saunalippu eli ”laku”	27
1800- ja 1900-lukujen saunoja	29
Suuriruhtinaskunnan alkuvuosikymmenet	29
Vasili Schataloffin saunat	29
Alexander Schavoronkoffin saunat	34
Savo-Karjalan sauna, Kivakka O.Y.	36
Puistonpään saunat	37
Jakovleffin saunat, Neitsytniemi, Kelkkala (Tulitikkutehdas)	39
Patterinmäen sauna, Jakovleff/ Buttenhoff	40
Patterinmäen sauna, Riikonen, Iihola	44
Juho Aution sauna, Katariinankatu/ Linnankatu 12	46
Kylpylaitos Domus, Katariinankatu 11	49
Papulan sauna, Lillqvist	51
”Papulan uusi sauna”, Veltheim	52
Papulan sauna, O.Y. Sampo	53
Papulan sauna, F. Lampila/ Uotin Luontainen Terveyslaitos ja Sauna	55
Yleismainintoja Talikkalan alueen saunoista	57
Matti Lylyn sauna, Kolikkoinmäki	58
Ilon sauna, Tiiliruukki	59
Rajakatu 31:n sauna, Tiiliruukki/ Talikkala	61
Lepistön sauna, Tiiliruukki/ Talikkala	63
Talikkalan osuuskuntasäunat 1 ja 2, Kangasranta ja Talikkala	65
Talikkalan osuuskuntasäuna 3, Patterinmäen sauna	71
Kirvesmiesten sauna, Kirveskatu, Kolikkoinmäki	77

Konstantin Rantasen saunat, Kirveskatu ja Kaleva	77
Ristimäen, Lepolan, Kelkkalan ja Rosuvoin (Pyöräsuon) saunat	82
Ainonkadun/ J.K. Lahden sauna, Kaleva.....	84
Loikkasen eli Karjalan esikaupungin vanhemmat saunat	85
Konstantin Rantanen, Loikkasen ”Karjala Sauna”	86
Heidmanin sauna, Sorvali.....	88
Naruskoffin sauna, Sorvali	89
Oy. Majan sauna, Saunalahti	91
Luukkosen sauna ja Hiekan osuuskuntasäunat, Paulovski/ Hiekka	92
Luostarin sauna, Luostarinkatu, Linnoitus.....	97
Karjaportinkadun sauna, Linnoitus.....	97
Linnankylpylä Oy, Piispankatu, Linnoitus	98
Yhteenvetoa	99
Lähteet	102
Henkilöluettelo.....	105

Kansilehden kuva:	Tervaniemen uimalaitos, taustalla Viipurin Linna (kirjoittajan rajaamana). Alkuperäinen valokuva: Juha Lankisen arkisto, Lahti
Kansilehden mainoslause:	Kylpylaitos Domus, Wiborgs Nyheter, joulukuu 1909 (lehdessä vain ruotsiksi)

Saatesanat

Maaliskuusta 2017 alkaen noin puolentoista vuoden kuluessa kirjoitin historiikit – tai kronikat – Riihimäen ja Hämeenlinnan yleisistä saunoista¹. Tähän sain kipinän äitini työhistoriasta, koska hän toimi muiden toimiansa ohella saunottajana kahdellakin Riihimäen kauppala- ja kaupunkiajan saunalla kolmella eri vuosikymmenellä. Niistä toisen, Harjunrinteen saunan, vastojen hankintaan ja ”kasöörin” sijaistuksiin – viipurilaisittain eräänlaisena ”toraskana” - itsekin vähäisemmässä määrin osallistuin. Hämeenlinnan työn tarkoituksena oli osittain tehdä vertailuja nuoren, nopeasti kasvaneen ja teollistuneen paikkakunnan ja vanhan, ennen viime sotia leimallisesti hallinto- ja koulukaupunkina tunnetun kaupungin välillä.

Kun aihe edelleenkin kiinnosti, seuraava kohde ei luonteva, osaksi henkilökohtaisista syistä. Äitini oli syntynyt Neuvostoliitolle luovutetusta Keski-Karjalasta mutta evakoitui lopulta Käkisalimesta, jossa hän toimi mm. ”venäläisen papin” – jota ilmaisua hän itse käytti – eli ortodoksipapin palveluksessa. Hänen isänsä eli minun isoisäni suoritti 3-vuotisen asepalveluksensa 1880-luvun loppupuolella ns. Suomen vanhassa väessä Viipurin 8. tarkk’ampujapataljoonassa Papulassa. Henkilöyhteyksiäkin Riihimäen saunoista Karjalaan löytyi: Harjunrinteen saunan osti muutama viipurilainen henkilö viime sotien jälkeen muodostaen siitä osakeyhtiön, ja siellä toimi vuosikaudet myös viipurilainen saunottaja ja kuppari. Riihimäkeläisen Vellamon saunan pitkäaikaisena omistajana taas oli Sakkolasta syntyjään ollut joviaali kansanmies.

Rajasin työn aluksi vain Neuvostoliitolle luovutetulla alueella sijainneisiin saunoihin ja nimenomaisesti Viipuriin, vaikka esimerkiksi Lappeenrantakin olisi saattanut olla mielenkiintoinen tutkimuskohde. Aiempien töideni tapaan jätin tutkimuksen ulkopuolelle rajatulle käyttäjäkunnalle tarkoitetut saunat, kuten liike- tai julkisyhteisöjen henkilökuntasaunat ja hotellien saunat.

Sodanjälkeistä Viipuria tunsin vain muutaman ”läpijuoksun” verran Leningradin matkojen yhteydessä ja 1990-luvulla tekemäni työmatkan pohjalta. Joutuisin siis läheisesti opiskelemaan kaupungin entisiä ja nykyisiä karttapohjia ja tekemään ”aikamatkoja” muun kirjallisen materiaalin avulla. Viipurista olivat käytettävissä mainioin tekstiosioin täydennetyt *Viipurin karttakirja 1939*, *Viipurin historiallinen kartasto* ja *Viipuri/Vyborg Historiallinen kaupunkikartasto*.

Viipurista kirjoitetusta painetusta materiaalista olikin runsaudenpula. Kaupunkien viralliset yleishistoriat ovat välttämätöntä lähdetietoa, joskin ne yleensä sisältävät tietoa saunoista hyvin niukasti. Tässä suhteessa *Viipurin kaupungin historian IV osa* (vuodet 1812–1917) oli poikkeus. Siinä lähdetietoja yleisistä saunoista oli useita, alkaen aina autonomian ajan alusta 1810-luvun loppupuolelta. Valitettavasti kaupungin suomalaisen historian loppuvuodet käsittävästä osasta V ei saunatoiminnan suhteen tutkimuksessa ollut juurikaan hyötyä. Molemmat osat kylläkin sisälsivät varsin seikkaperäistä ja tarpeellista kiinteistötietoa.

Osin hyvinkin tarkkaa tietoa löytyi eräistä lähdeluettelossa mainituista muistakin teoksista. Mainitsen tässä erikseen vain kolme: ensinnäkin runsaalla kuvituksella ja lennokkaalla tekstillä varustettu *Viipuri, Kansainvälinen kaupunki* ². Toiseksi suoraan viipurilaiseen osuuskuntasaunojen

¹ ”Aina hyvä löyly ja kohtelu”, Riihimäen yleisten saunojen historiaa, 2017–2022

”Puhdas wesi sekä siisteys kaikin puolin on otettu huomioon”, Hämeenlinnan yleisiä saunoja vuodesta 1862, 2018–2022

² Kirjottajana filosofian tohtori ja professorin arvonimen saanut **Sven Hirn** (1925–2013), monipuolinen kulttuurihistoriallinen kirjailija. Kuvituksesta on vastannut Viipurissa syntynyt arkkitehti **Juha Lankinen** (1937–2015), joka oli ehkä Viipurin rakennuskannan parhaiten tuntenut suomalainen ja omisti hyvin laajan

historiaan pureutuvat *Talikkalan Työväen Sauna- ja Rakennusosuuskunta r.l.* ja *Hiekkalaisten yhteistoimintaa ja muita elämänvaiheita*. Molemmat ovat ilmeisiä bibliofiilisiä harvinaisuuksia; seikkaperäinen Talikkala-historiikki löytyi pienen tutkimisen jälkeen Lappeenrannan kaupunginkirjaston Carelica-kokoelmasta ja Hiekka-historiikin bongasin nettiantikvariaatista. Näissä historiikeissa osuuskuntasaunojen historiaa on selvitetty varsin tyhjentävästi, tehtäväksi jäi vain esittää niiden keskeiset ja ”parhaat palat”.

Pääasiallisen lähdemateriaalin työn kannalta muodostivat sanomalehdet, joita Viipurissa onkin ilmestynyt lukuisia, ensimmäiset suomen- ja ruotsinkieliset lehdet jo 1830–40-luvuilla, 1820–30-luvuilla ilmestyi myös kaksi saksankielistä lehteä. Käyttökelpoisimpia olivat Kansalliskirjaston digitoidut sanomalehdet, joita hyödynsin runsaasti jo aiemmissa töissäni. Tosin vapaaseen internet-käyttöön niitä on pääsääntöisesti julkistettu vain vuoteen 1939 saakka, kuitenkin poikkeuksellisesti vuoteen 2026 mennessä on julkistettu Sortavalassa ilmestynyt *Laatokka*, Käkisalmissa ilmestynyt *Käkisalmen Sanomat* ja eräitä muita Laatokan Karjalan lehtiä. Pitkäikäisin suomenkielinen lehti on ollut vuodesta 1904 ilmestynyt *Karjala*, josta julkistettiin vuonna 2026 internetkäyttöön numerot vuoteen 1944 saakka. Tämä tapahtuma antoi arvokasta lisämateriaalia saunalaitosten toiminnasta vuosien 1940–1944 sotien ajoilta. Muista suomenkielisistä voidaan mainita *Wiipuri* ja *Wiipurin/ Viipurin Sanomat*, joka ilmestyi kolmeenkin eri otteeseen, sekä sosialidemokraattiset *Työ* (1904–1918) ja *Kansan Työ*, joista jälkimmäinen ilmestyi vuodesta 1919 sodanjälkeiseen aikaan saakka. *Työ*-nimellä ilmestyi 1920-luvulla myös kaksi sosialistista lehteä (1921 ja 1927–30).

Ruotsinkielisistä olivat pitkäikäisimpiä *Wiborgsbladet* ja vuosisadanvaihteesta talvisotaan saakka ilmestynyt *Wiborgs Nyheter*. Viimeksi mainittua julkaisee perinteikäs viipurilainen hyväntekeväisyysyhdistys, ”Tammikuun 7. päivän Yhdistys ” (Föreningen 7:e januari) yhä kerran vuodessa tammikuussa ilmestyvänä aikakausjulkaisuna. Lainaukset ruotsinkielisestä lehdistöstä olen kääntänyt itse parhaan kykyni mukaan.

Lähdeaineistosta en löytänyt mainintoja, että Viipurissa olisi julkaistu venäjänkielisiä lehtiä tutkittavalla ajanjaksolla. Joissakin 1800-luvun ilmoituksissa teksti oli myös venäjäksi.

Lehtien monilukuisuuteen ja katkonaiseen ilmestymiseen vaikuttivat osaltaan useiden lehtien lakkautukset, aluksi ns. ensimmäisen sortokauden aikana 1900-luvun vaihteessa. Välittömästi sisällissodan jälkeen 1918 lakkautettiin sosialidemokraattinen *Työ*, ja 1921 ja 1930 saman nimiset sosialistilehdet³. Pidin tärkeänä, että lehdet ovat edustettuina monipuolisesti, riippumatta kielestä tai poliittisesta suuntauksesta. Kuten lähdeluettelosta saatetaan havaita, olenkin hakenut tietoa 15:stä Viipurissa eri aikoina ilmestyneestä sanomalehdestä.

Käytän historiikissa venäläisistä nimistä lähteissä yleensä noudatettua latinalaista kirjoitusasua. Soinniton š-äänne esiintyy lähteissä saksalaistyyppisesti sch-muodossa, esim. Schataloff, vastaten verrattain hyvin venäjän ääntämystä. Suomalaisen standardin mukaan nimi kirjoitettaisiin Šatalov. Suomalaista standardia olen käyttänyt nykyisen Viipurin nimistössä.

rakennuskuvaston. Lisäksi hän mm. suunnitteli ja toteutti työryhmineen Viipuri 1939-pienoismallin ja oli vielä mukana sen piirustusten pohjalta toteutetussa VirtuaaliViipuri 1939-hankkeessa.

³ Sortokausi kohdistui Viipuriin muuta Suomea enemmän. Kenraalikuvernööriltä sateli varoituksia lehdille tiheään tahtiin ja lopuksi lakkautuspäätöksiäkin. *Wiborgsbladet* sai, väliaikaisen lakkauttamisen jälkeen, neljännen varoituksen niin ripeästi, ettei edellinen vielä ollut ehtinyt postissa perille. Oikeustaistelun jälkeen lopullinen lakkautuspäätös koitui senkin kohtaloksi (Teoksesta *Viipuri, Kansainvälinen kaupunki*). Vuonna 1921 puolestaan Suomen sosialistisen työväenpuolueen *Työ*-lehti ei ehtinyt ilmestyä täyttä kuukauttakaan ennen lakkauttamista.

Suomalaisen kaupunginosan ja kadunnimen yhteyteen olen yleensä merkinnyt Neuvostoliiton/Venäjän aikaisen nimen (->) -merkinnällä, sikäli kuin se on ollut tiedossani tai maantieteellinen vastaavuus on olemassa, esim. Vaasankatu (->Suvorovski prospekt). Täytyy ottaa huomioon, että paikannimet ovat alttiita muutoksille, joten ei voi taata, että nimi vastaa nykyistä tilannetta.

Fraktuuratekstissä, jota käytettiin sanomalehdissäkin pitkälle 1920-luvulle saakka, v-kirjain on kirjoitettu luettavuuden takia normaalisti w-kirjaimena suomalaisissakin sanoissa, minkä kirjoitusasu on lainauksissa yleensä säilyttänyt.

Markkasummien muuntamisessa vuoden 2014 rahaksi olen käyttänyt Tilastokeskuksen julkaisemaa Rahanarvonkerrointa 1860–2014.

Tämä työ käsittää vain Viipurin, koska materiaalia kertyi jo tämän vanhan kaupungin osalta runsaasti. Kerätyn datan perusteella Sortavalassa ja Käkisalmissa oli vain 1–2 yleistä saunaa, eikä niiden toiminta liene ollut kovin laajaa. Yksittäisiä saunoja on ollut myös muissa suuremmissa taajamissa, erityisesti teollisuuskeskuksissa. Merkittävin ja silloisissa oloissa moderni sauna näyttää olleen Ensossa, jonne viipurilainen saunanpitäjä Konstantin Rantanen sen rakennutti. Saunasta kerron lyhyesti jäljempänä Konstantin Rantasen saunojen yhteydessä.

Esitän kiitokseni:

Lappeenrannan kaupunginkirjaston Carelica-kotiseutukokoelmaa hoitavalle Terttu Toivarille;

Karjala-lehden toimittaja Paula Kiviluomalle laajan artikkelin julkaisemisesta teokseni pohjalta (*Karjala* n:o 11, 28.3.2019);

Sauli Könömäelle, joka riihimäkeläiseen saunanpitäjäsukuun kuuluvana esitti tähänkin historiikkiin arvokkaita ehdotuksia; ja

Riihimäki-Seuralle saunahistoriikkieni julkaisemisesta nettisivustollaan.

Janakkalassa 26. elokuuta 2026

Yrjö Tiippana

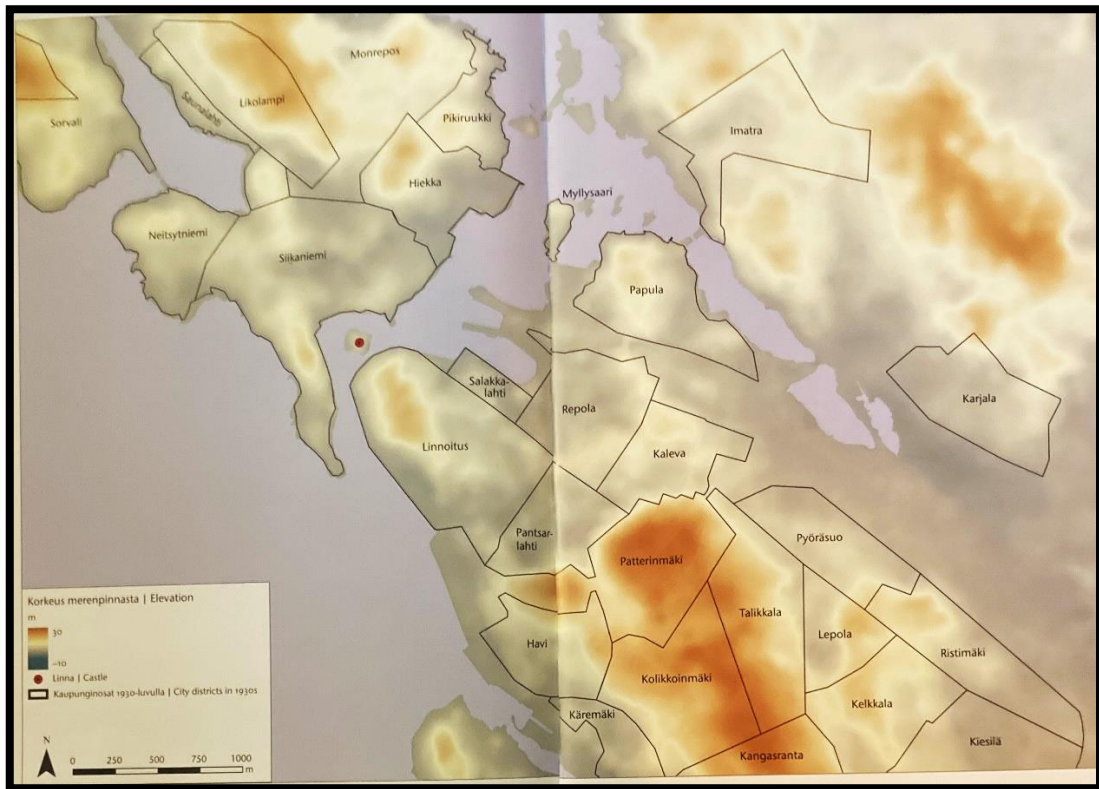
Tätä teosta saa kopioida, levittää, näyttää ja esittää julkisesti ja siitä saa luoda johdannaisteoksia, kun tekijän tai oikeudenomistajan nimi mainitaan asianmukaisesti. Teoksen käyttö kaupallisiin tarkoituksiin on kielletty.

Creative Commons Licence CC BY-NC

Viipurin kaupungista ja esikaupungeista

Esikaupungit, kaupunginosat ja kadut

Tämän osan tiedot perustuvat pääasiallisesti lähdeluettelossa mainittuihin kartastoihin ja karttakirjaan, täydennettynä *Viipurin kaupungin historia-* teosten tiedoilla. Katunimistö ja kaupunginosien jaottelu on vuoden 1939 mukainen.

Kuva 1: Kaupunginosat 1930-luvulla. Viipuri/ Vyborg Historiallinen kaupunkikartasto

Viipurin kartat esitettiin tyypillisesti siten, että vanhimman osan, Linnoituksen ruutukaavan kadut olivat vaaka- ja pystysuunnassa.

Jäljempänä esitetyt joidenkin kaupunginosien ja katujen venäläiset nimet ovat 2010-luvulta ja perustuvat pääosin *Viipurin historialliseen kartastoon*.

Luoteiset kaupunginosat

Kun kaupunkia lähestytään Suomesta päin luoteesta, ennen Kivisillansalmea sijaitsevat **Tienhaaran** ja **Hietalan** kaupunginosat. Tienhaara teollisuuslaitoksineen oli näistä kahdesta huomattavampi yhdyskunta.

Kivisillansalmen ylityksen jälkeen saavutaan Viipurin niemen edustalla oleville saarille. Suurempi näistä on **Linnasaari** (-> ostrov Tvjordyš), johon asutus alun perin keskittyi, ja pienempi **Sorvali** (-> Gvardejski). Sorvalin kaupunginosa käsitti pääasiassa työväen omakotiasutusta.

Linnansaarella **Siikaniemi** (-> Anninskije ukreplenija), entinen Pyhä Anna, käsitti Pyhän Annan kruunun linnoituksen valli- ja linnoitusalueen ja Tervaniemen ⁴. **Neitsytniemi** (-> Petrovski), entiseltä nimeltään Viipurin esikaupunki, on säilynyt näihin päiviin saakka täysin puutalovaltaisena puutarhakaupunginosana. **Saunalahti** (-> Severnyj, vesistöä zaliv Bannyj) saman nimisen lahden rannalla käsitti entiset Saunalahden ja Likolammin esikaupungit ja oli alkujaan varakkaamman väen huvila-aluetta.

Linnansaaren pohjoisosiin **Monrepon** alueelle syntyi 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla **Paulovskin** esikaupunki. Siitä, Hiekan esikaupungista ja Vekrotniemen (Weckroth-nimisen 1700-luvun kauppiaan ja pikitehtailijan mukaan) saha-alueesta muodostui **Hiekan kaupunginosa** (-> Vyborgski, nähtävästi suomalaisen Vanha Viipuri- nimityksen pohjalta). Kansainvälistä kuuluisuutta saavuttanut Monrepon puisto (-> Park Monrepo) oli Nicolay-suvun omistama yksityispuisto, joka oli kaupunkilaisille ja matkailijoille avoin tietyin rajoituksin, mutta ilman palvelutarjontaa. Luoteisiin kaupunginosiin kuuluu vielä **Vanhan Viipurin** eli **Pikiruukin** huvila-alue Suomenvedenpohjan rannalla. Hiekassa ja Pikiruukissa oli jo 1700-luvun puolimaissa pikikeittämöitä, joista jälkimmäinen on saanut nimensäkin, aivan kuten kaupungin vastakkaisella puolella sijaitseva Tiiliruukki tiilenvalmistuksesta.

Keskiset kaupunginosat

Keskeisiä liikenneväyliä kaupunginniemen päin mentäessä ovat Sorvalintie, Neitsytniemenkatu ja Siikaniemenkatu. Viimeksi mainittu johtaa Siikaniemen torin ohi Viipurin linnalle, Linnansillalle, aiemmalle Turunsillalle. Sillan ylityksen jälkeen saavutaan kaupunginniemen vanhimpaan osaan, **Linnoitukseen**. Ensimmäiseen maailmansotaan asti Linnoitus oli arvokkain kaupunginosa ja tärkein kauppapaikka. Linnansillasta suoraan kaakkoon Linnoituksen halki kulkee pitkä Linnankatu, aik. Kuningattarenkatu/ Katariinankatu (-> Krepostnaja ulitsa). Poikkisuuntaisesti Linnoituksen halki kulkee Karjalankatu ⁵, aik. Aleksanterinkatu (-> Leningradski prospekt) rautatieaukiolta Eteläsataman suuntaan.

Sittemmin liike-elämä keskittyi **Salakkalahden** ja Repolan kaupunginosiin. Salakkalahti saman nimisen lahden etelärannalla käsitti vain kolme korttelia, mutta myös kauppatorin, valmistuessaan Pohjoismaiden suurimman kauppahallin ja Kustaa Vaasan rakennuttaman Pyöreän Tornin. Salakkalahden kaupunginosasta kauppatorilta alkoi Torkkelinkatu (-> prospekt Lenina). Sen ja Linnankadun välille alettiin 1860-luvulla muodostaa esplanadiksi kutsuttua keskeistä viheraluetta, Torkkelinpuistoa (-> Park-esplanada, myös nimellä Park Lenina). Puistoon sijoittui 1860-luvun lopulla

⁴ Tervaniemeltä Pietari I Suuri johti Viipurin piiritystä v. 1710. Tapahtuman muistoksi pystytettiin Tervaniemen puistoon v. 1910 Pietarin patsas, jonka paikalla itsenäisen Suomen aikana oli Itsenäisyyden leijonapatsas. Pietarin patsas palasi taas paikalleen sekä talvi- että jatkosodan jälkeen.

⁵ Jatkosodan aikana kadun nimeksi muutettiin Mannerheiminkatu Viipurin takaisinvaltauksen kunniaksi. Nimi ei ehtinyt kunnolla vakiintua viipurilaisten keskuudessa.

”vanha” Hotelli-ravintola Belvédère ⁶. Sen tuhosi tulipalo vajaat 20 vuotta myöhemmin, mutta jo kolmen vuoden päästä sen paikalle avattiin Kappeli eli Esplanadipaviljonki, josta suomenkieliset alkoivat käyttää Espilä- nimitystä.

Repolan kaupunginosan alueelle, tulevan Rautatien torin seutuvilta alkoi syntyä jo 1700-luvulla Pietarin esikaupunki. Repolan pääkatuja olivat Repolankatu ja Kannaksenkatu, joka yhdisti kaakkoisia kaupunginosia keskustaan. Repolan luoteiskulmassa Salakkalahden rantamalla oli **Revonhännäksi** kutsuttu alue, lounaiskulmassa puolestaan sijaitsi Punaisenlähteentori (-> Krasnaja ploštšad) mm. Torkkelinkatuun rajoittuen. Tällä torilla sai myydä erilaisia tarve-esineitä, nk. Sakkolan porsaita sekä lampaita ja vuohia, ei sen sijaan elintarvikkeita.

Torkkelinpuiston toisessa päässä oli puutalovaltainen **Pantsarlahden** kaupunginosa. Sen tärkeimpiä katuja olivat Vaasan-, Linnan-, Brahen- ja Kullervonkadut.

Repolan itä-kaakkoispuolella sijaitsevassa **Kalevan** kaupunginosassa, aiemmassa Aninan esikaupungissa, oli asuinkortteleita ja suuria sairaala-alueita. Rautatieaseman koillispuolella puolestaan sijaitsee Papulanlahden ja Suomenvedenpohjan rajoittamana **Papula**, jonka tärkein liikenneväylä Papulankatu jakoi kahtia. Papulassa sijaitsivat mm. Suomen Vanhan sotaväen (1881–1901) aikaiset, 8. Viipurin tarkk’ampujapataljoonan kasarmit, joille valtiollisen itsenäisyyden alussa sijoitettiin Karjalan Kaarti.

Suomalaisen kauden jälkeen keskiset kaupunginosat ovat kuuluneet ”Keskiseen mikrorajoniin”⁷, ja eteläisimmät niistä, eli Talikkala, Lepola, Kelkkala, Kolikkoinmäki ja Kangasranta, olivat posjolok imeni Lenina eli ”Leninille omistettu asuinalue”.

Koilliset kaupunginosat

Papulanlahden yli johtaneen sillan takana sijaitsivat Papulanvuori ja Papulanpuisto urheilukenttineen. Näiden luoteispuolella olivat huvila-asutusta käsittänyt **Imatran** kaupunginosa ja Huusniemen puistoalue.

Antrean suuntaan vievän Karjalan radan itäpuolelle muodostettiin pitkään myös Loikkaseksi kutsuttu Karjalan esikaupunki ja myöhempi **Karjalan** kaupunginosa (-> posjolok imeni Kirova).

Itäiset ja kaakkoiset kaupunginosat

1800-luvun lopussa muodostui asutusta Kannaksen maantien varteen **Rosuvoin** ⁸ esikaupungin alueelle, myöhempi **Pyöräsuon** (-> Južnyj) kaupunginosa Kalevan kaupunginosan jatkeena.

Itäiselle **Patterimäen** (Patterinmäen)⁹ (-> Batarejnaja gora) linnoitusalueelle syntyi saman niminen kaupunginosa, joka käsitti pelkästään yleisiä alueita, mm. Keskusurheilukentän, vesitornin ja kaupunginsairaalan rakennusryhmän.

⁶ ”Uusi” Hotelli Belvédère sijaitsi Salakkalahden rannalla. Se tuli sisällissodan aikana tunnetuksi punaisen kaartin esikuntana ja erityisesti kansanvaltuuskunnan puheenjohtajan Kullervo Mannerin virkatalona sen noin kahden viikon ajan huhtikuussa 1918, jona kansanvaltuuskunta oleskeli Viipurissa. Hotelli paloi Viipurin valtauspäivänä 20.6.1944. Nykyään se on asuintalo, yhdessä siivessä toimii kuitenkin pieni saman niminen hostelli.

⁷ Lähdeoteoksessa on käytetty sinällään kelvollista kaupunginosa- nimitystä. Termille ”mikrorajon” ei ole suomessa tarkkaa vastinetta, yleensä venäjän ”rajon” tarkoittaa hallinnollista aluetta, ”piiriä, rajonia”.

⁸ Rosuvoin-nimitys on selvästi venäläistä alkuperää. *Viipurin historiallisen kartaston* mukaan nimi oletettavasti juontuu venäjän sanasta razboi = rosvo tai roštšuvai = lehto.

⁹ Patterimäki-muotoa on käytetty kaupungin historioteoksissa ja vuoden 1939 karttakirjassa. Lehdistössä ja arkikielessä käytettiin yleisesti Patterinmäki-muotoa.

Patterimäen itä- ja kaakkoispuolella olivat **Talikkalan**, entistä Tiiliruukin esikaupunkia, **Kolikkoinmäen**, **Kelkkalan** ja **Kangasrannan** kaupunginosat. Kaakkoisen kulman esikaupunkialuetta kutsuttiin myös yhteisellä nimellä Talikkalaksi.¹⁰

Lounaiset kaupunginosat

Patterimäen lounaispuolella sijaitsivat **Havin** ja **Käremäen** kaupunginosat, joista Havi käsitti luonnonpuistoksi varatun vallivyöhykkeen ja sen etelärinteellä vuoden 1920 jälkeen rakennetun asuntokaupunginosan. Meren rannalla olivat Havin ja Käremäen tehdas- ja varastotontit.

Uuraan ulkosatama

Uuraan ulkosatama-alueen merkittävin asutus keskittyi **Uuraansaareen** (-> ostrov Vysotski) jossa olivat mm. **Uuraan** (-> Vysotsk) ja **Tapolan** kaupunginosat.

Kuva 2: Kaupungin vanha ja nykyinen vaakuna.
Wikipedia

Viipuri, venäläisittäin Vyborg, ja Viipurin rajoni eli piiri kuuluvat hallinnollisesti Leningradin alueeseen (-> Leningradskaja oblast), samoin kuin Käkisalmi (-> Priozersk). Sortavala, vanhan nimensä säilyttäneenä, kuuluu sen sijaan Karjalan tasavaltaan. ru.wikipedia.org-sivuston mukaan vuoden 2018 alussa oli Viipurin kaupungin väkiluku 77.400, siis vajaat 5.000 henkeä enemmän kuin henkikirjoitettu väestö suomalaisessa Viipurissa 1.1.1940. Viipurin piirissä eli rajonissa, joka käsittää lisäksi Suomen raja-alueen ja suuren osan Länsi-Kannasta, väkiluku oli n. 201.000.

¹⁰ Tunnettu kansanlaulu "Talikkalan markkinoilla" ei pohjaudu Viipurin Talikkalan vaan Antrean pitäjän Talikkalan kylän talvimarkkinoihin. Viipurin Talikkalan tori, Tiiliruukintori, on vielä nykyäänkin käytössä.

Väestöä neljällä kielellä

Kun Viipuri koko ns. Vanhan Suomen mukana liitettiin v. 1812 muun Suomen yhteyteen, asukkaita oli n. 2.900. Suomenkielisiä oli alle puolet eli 44 %, venäläisiä 29 %, ruotsalaisia 14 % ja saksaa puhuvia 12,5 %. Säätyläiset ja porvaristo olivat lähes yksinomaan ruotsin-, saksan- tai venäjänkielisiä, alemmat sosiaaliryhmät taas suomenkielisiä, joskin tässä joukossa oli myös venäläisiä ¹¹.

Uudenaikainen väenlasku suoritettiin v. 1870 Suomen neljässä suurimmassa kaupungissa, Viipuri niiden mukana. Tuolloin väkiluku oli 13.470 henkeä, joista 3.130 oli muita kuin Suomen kansalaisia, valtaosaltaan Venäjän alamaisia. Venäjää äidinkielenään puhuvia oli 24 % (3.260), ruotsia puhuvia 17 % (2.260) ja saksaa puhuvia 4,5 % (610). Myös ”muun kielisiä” oli runsaat 3 %, suurimpina ryhminä sotaväkeen kuuluneet puolalaiset (234) ja yleensä kauppiaina toimineet hepreaa puhuvat juutalaiset (107). Saksalaiset kauppiassuvut sulautuivat vähitellen ruotsinkieliseen väestöön, ja heidän lukumääränsä laski noin 300:een v. 1910. Koulutuksensa ja varallisuutensa ansiosta ryhmä oli kuitenkin vaikutusvaltainen.

Viipurin kasvu suurkaupungiksi – ja myös karjalaisten kaupungiksi – alkoi vuosina 1890–1910. Tämä kasvu tapahtui pääosin Viipurin maalaiskunnan puolella olleissa esikaupungeissa, joissa väestönkasvu oli suorastaan räjähdysmäistä: niissä laskettiin olleen v. 1890–3.060, v. 1900–14.160 ja v. 1910–26.500 asukasta. Näin ollen kasvu tuona aikana oli keskimäärin n. 1.000 henkeä vuodessa. Tämä väki luettiin kuitenkin Viipurin ”väestönlaskenta-alueeseen”, joten se oli tavallaan Viipurin väkiluvussa maalaiskunnalta ”lainassa”. Vuonna 1910 esikaupunkien väkiluku 26.500 oli jo ylittänyt itse kaupungin väkiluvun 22.340. Toisaalta myös muualla maalaiskunnassa asui vähemmän väkeä kuin näissä esikaupungeissa. Suurimmillaan maalaiskunnan väkiluku oli v. 1918, suorastaan jättimäinen 47.640. ¹²

Kun 1800-luvun lopulla varsinainen kaupunkialue tuli ahtaaksi, asutus siirtyi maalaiskunnan alueelle, kaupungin itä-, kaakkois- ja luoteispuolelle yksityisten omistamille maille, muodostaen pääasiassa vähävaraisen työväestön asuttamat esikaupungit. Rakennukset olivat yleensä yksikerroksisia ja puusta huonosti rakennettuja, kadut olivat tasaamattomia ja osaksi raivaamattomiakin, myös vesijohto- ja viemäriverkosto puuttui. Olot muodostuivat luonnollisesti epätoivottaviksi paloturvallisuuteen ja terveydenhoitoon nähden ja yhteiskunnallisessa mielessä ongelmalliseksi. Yhteiskunnalliset ongelmat koettiin traagisesti vuosien 1917–18 tapahtumien aikana. Viipurin maalaiskunta esitti useaan otteeseen, että nämä kaupunkimaiset alueet tulisi liittää kaupunkiin, mutta kaupunki oli haluton kaikkia niitä itseensä liittämään kasvavan kustannusrasituksen vuoksi.

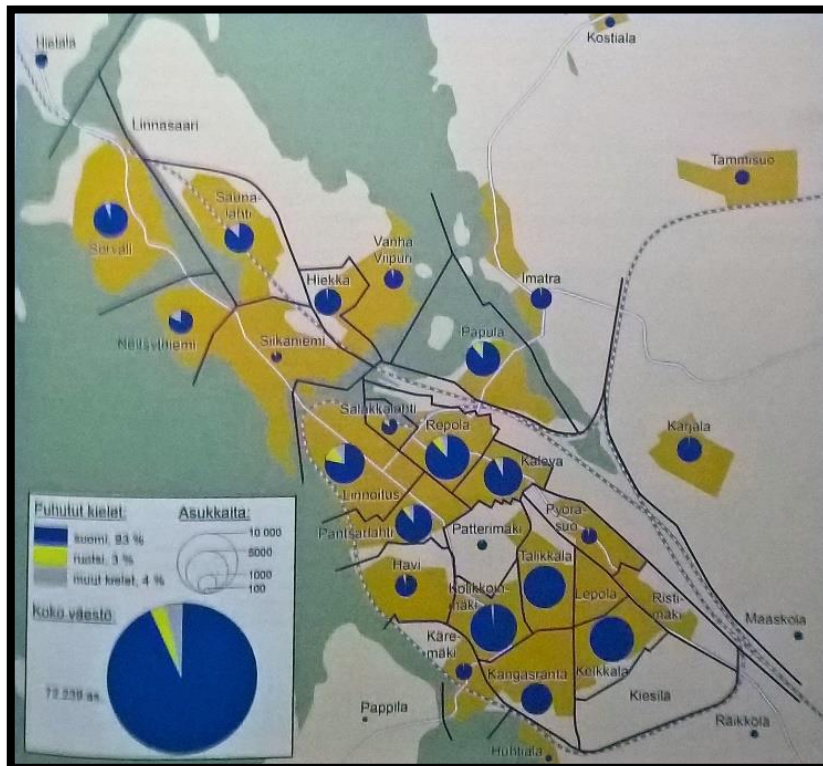
Syksyn 1920 virallisen väestönlaskennan mukaan väkiluku oli 53.560 henkeä, esikaupungit mukaan luettuina. Tämä ei sisältänyt kovinkaan suuria yllätyksiä huolimatta hiljattain käydystä sisällissodasta. Tosin tilanne ei ollut vakiintunut, koska Venäjältä tulvi pakolaisia ja toisaalta moni virallisesti kirjoilla oleva oleskeli jossakin muualla. Ruotsinkielisten osuus oli nyt 4,8 % (2.590) ja ”muun kielisten” 5,5 % (2.893). Venäjänkielisiä oli todellisuudessa tilastoitua enemmän, koska monet heistä pyrkivät kirjautumaan suomenkieliseksi yhteiskunnallisten paineiden vuoksi.

¹¹ Tämän osan väestötiedot on koottu pääosin *Viipurin kaupungin historiasta IV-V, Viipurin karttakirjasta 1939 ja Viipurin pitäjän historiasta II*. Luvut on useimmiten pyöristetty joko täysiin kymmeneen tai satoihin.

¹² Tämä oli silloisessa agraarisessa Suomessa tyypillinen tilanne. Mm. Sortavalan mlk:n väkiluku oli noin neljä ja puolikertainen kaupunkikuntaan verrattuna vielä v. 1939. Maalaiskunta olikin tuolloin luovutetuista kunnista kolmanneksi suurin yli 20.000 asukkaallaan, sitä suurempia vain Viipuri ja Jääski.

Suomen itsenäistymisen jälkeen kaupunki oli oston kautta saanut haltuunsa enimmäkseen ns. itäiset esikaupungit ja pakkolunastuksella omistusoikeuden osaan läntisiä esikaupunkeja. Kaupungin vastustuksesta huolimatta valtioneuvosto päätti, että kaikki esikaupungit oli liitettävä kaupunkiin kolmessa vaiheessa: v. 1924 mm. osa itäisistä esikaupungeista, Huusniemi, Papulan tila (jolla Karjalan esikaupunki); v. 1928 mm. Kelkkala ja Maaskola; ja v.1933 ns. läntiset esikaupungit, Monrepos, Hietala, Tienhaara ym. Kaupungin omasta pyynnöstä Uuraan ulkosatama-alue liitettiin kaupunkiin v. 1932.

Viimeinen varsinainen väestönlaskenta tehtiin v. 1930, jolloin väkiluku oli 72.240 henkeä. Viipuri oli nyt selvästi suomalaistunut, suomenkielisten osuus oli 93 %. Ruotsinkielisiä oli 3 % ja ”muun kielisiä” 3,5–4 %, joista venäjää puhuvia 1.800, saksaa puhuvia 440 (lisäksi juutalaissaksaa 98) ja loput lukuisia muita kieliä puhuvia pieninä ryhminä. Venäjänkielisten lukumäärä ei ole todellinen, sillä useat heistä, kuten todettu, olivat ilmoittautuneet suomenkielisiiksi. Vertailun vuoksi ortodokseja oli 3.330, vaikka tässä joukossa oli varmasti suomenkielisiäkin. Lisäksi kielirajat sekoittuivat helposti, koska tilastossa kysyttiin henkilön pääkieltä.

Kuva 3: Teoksesta Viipurin historiallinen kartasto

Karttagrafiikasta näkyy väestön sijoittuminen ja kielijakaumat v. 1930.

Yli 4.000 asukkaan kaupunginosia tai esikaupunkeja olivat (osa maalaiskunnan puolella):

Kolikkoinmäki (6.276), Repola (5.786), Kelkkala (5.648), Talikkala (5.106), Linnoitus (4.519), Kaleva (4.391) ja Pantsarlahti (4.017).

Kuten *Viipurin kaupungin historiassa V* todetaan, todellista väkilukua ei voi pitemmälle luotettavasti selvittää. Teoksen mukaan todellinen väestömäärä vuosikymmenen lopussa oli 75–80.000 henkeä. Suomen virallinen tilastokirja (SVT) 1940 ilmoittaa henkikirjojen mukaiseksi väkiluvuksi 72.778, jolla Viipuri oli Tamperetta (69.069) ja Turku (65.475) edellä. Kirkonkirjojen ja siviilirekisterin tietojen mukaan Viipuri taas oli näitä kaupunkeja jonkin verran jäljessä.

¹³Victor Hovingin kirjasta *"I gamla Wiborg taltes 4 språk"* (1960) juontuu sanontatapa suorana suomennoksena, että Viipurissa puhuttiin neljää kieltä. Tosiasiassa oli olemassa viideskin kieli, sekakieli, joka on saanut nimityksen *"wibor(g)ska"* tai *"rothewälska"* (Rothe- ja Wahl-sukujen mukaan). Tämä oli syntynyt jopa vuosisatojen aikana aluksi saksan ja ruotsin sekoittuessa keskenään, sitten samaan *"soppaan"* lisättiin venäjän ja suomenkin sanoja. Sekakieli tarvittiin, jotta erikieliset olisivat jotenkin pystyneet ymmärtämään toisiaan, mutta ulkopaikkakuntalaisten oli siinä vaikea pysyä kärryillä.

Syntyikin monia omintakeisia sanoja ja sanontoja, kuten *"keine Brosche"* (ei kiirettä, ruots. ingen brådska, saks. keine Eile) ja *"Spurwagen"* (raitiovaunu, ruots. spårvagn, saks. Strassenbahnwagen) sekä suomen vaikutuksesta saksaan *"die Borkane"* (porkkana) ja *"ganz sekasi"* (aivan ymmällä). Venäjä vaikutti *"wiborgskaan"* ja yleensäkin suomen itämurteisiin monissa ruokien, leivonnaisten ja ruokailuvälineiden nimissä, kuten *"lushka"* (lusikka), *"paraski"* (vesirinkeli), *sasiski* (nakit) ja *"maroshina"* (jäätelö). Lisäksi kehittyi erityinen *"keittiökieli"*, jotta ruotsin- tai saksankieliset emännät olisivat voineet kommunikoida suomenkielisten apulaistensa kanssa.

1930-luvun lopussa lienevät *"wiborgskaa"* käyttäneet enää harvat vanhan polven saksalaiset ja ruotsalaiset sekä venäläiset kauppiasperheet. Mutta Viipurin murteeseen jäivät höysteeksi monet lainasanat.

¹³ *"Wiborgskan"* esittelyssä on käytetty tietoja ja mainioita esimerkkejä Terttu Sallisen teoksesta *Vie männessäs – tuo tullessas. "Wiborgskaa" koskevat artikkelit*, esim.: Marika Tandefelt: *Wiborgskt blandspråk, Wiborgs Nyheter* 1994

Kriisiaikojen oloja

1900-luvulla sota-ajat ovat käsittäneet viitisen vuotta Viipurin historiasta, joten niitä on syytä lyhyesti kuvata yleisten olojen kannalta. Nämä vaiheet ovat olleet tunnetusti ainutlaatuiset Suomen kaupunkien historiassa, ja niitä on runsaasti kirjallisuudessa kuvattu. Näin ollen varsinaisiin sotatapahtumiin tai sisällissodan aikuisiin ja jälkeisiin terroritapahtumiin puolin ja toisin ei tämän esityksen yhteydessä tarkemmin kajoeta.¹⁴

Viipurilla on erityinen rooli vuoden 1918 sisällissodan alkamis- ja päättymisvaiheissa. Sodan alkutahdit voidaan katsoa soitetun siellä, kun valkoisten ja punaisten välillä oli kahakoita jo 17.-20.1.1918, siis runsasta viikkoa ennen sodan ”virallista” alkamispäivää. Tuolloin punakaarti tunkeutui valkoisen suojeluskunnan asevarastoon Pietisen puusepäntehtaassa Aleksanterinkadun (myöh. Karjalankadun) ja Keisarinkadun (myöh. Luostarinkadun) kulmauksessa. Kahakka johti molempien osapuolten liikekannallepanoon Viipurin lähialueilla, ja näillä kahdella tapahtumalla oli huomattava merkitys sotatoimien valtakunnalliseen käynnistymiseen. Punainen kaarti piti sittemmin Pietisen tehdasta hallussaan koko sisällissodan ajan.

23.1.1918 ilmestyivät lakkautettujen porvarillisten lehtien viimeiset numerot, näiden joukossa vallankumoussuuntauksesta irtautunut ”oikeistososialidemokraattinen” *Itä-Suomen Työmies*, joka oli perustettu vuoden 1918 alussa. Uutisvälitys oli sosialidemokraattisen *Työ*-lehden käsissä 24.4.1918 saakka tai valtakunnallisen *Työmies*-lehden varassa. Porvarilliset lehdet alkoivat ilmestyä hetimiten Viipurin valtauksen jälkeen huhtikuun lopusta alkaen, samoin maltillinen *Itä-Suomen Työmies*. Tässä vaiheessa uutisten sisällössä tapahtui tietenkin täyskäännös. Objektiivisen kuvan saaminen kaupungin oloista ja tapahtumista sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen onkin ollut vaikeata aina viime vuosiin saakka. Myös *Kaupungin historia V* kuvaa syksyn 1917 ja sisällissodan aikaisia tapahtumia vain kahden sivun verran.

8.4.1918 lehdessä ilmoitettiin, että punaiselle kaartille oli avattu oma sauna.

Työ-lehden ilmoituksista ja uutisista päätellen useat yleiset saunat lienevät toimineet ainakin huhtikuun alkupäiville saakka, kuten tuonnempana Kirveskadun saunan ilmoituksista huhtikuulta havaitaan. Lehti myös kirjoitti 9.3.1918 artikkelissa ”Lahjotuksia Punaselle kaartille”, että Buttenhoffin kylvettäjät olivat lahjoittaneet 82 mk 50 p ja Schavoronkoffin saunapalvelijat 79 mk.

Kuva 4

¹⁴ Sota-aikojen kuvaavat tekstit pohjautuvat Keskisarjan *Viipuri 1918*-teokseen, *Viipurin historialliseen kartastoon* ja *Viipurin kaupungin historiaan V*, ellei muuta ole mainittu.

9.4.1918 kansanvaltuuskunta siirtyi Kullervo Mannerin johdolla Helsingistä Viipuriin, poistuakseen sieltä 24.4., lukuun ottamatta raha-asiain valtuutettua, Edvard Gyllingä, joka joutui toimimaan myös ”epämukavuusalueellaan”, punakaartin viimeisenä esikuntapäällikkönä.¹⁵ Hetken ajan Viipuri oli siis punaisen Suomen pääkaupunki, joskin tämä status oli jo hyvin nimellinen. Valkoisen armeijan haltuun kaupunki päättyi 29.4., jolloin myös sisällissodan taistelut tosiasiallisesti päättyivät.¹⁶ *Viipurin pitäjän historian II* mukaan kaupungin valtauksen yhteydessä syntynyt suuri tulipalo tuhosi itäisiä vähempivaraisten asukkaiden esikaupunkeja, Kolikkoinmäessä tuhoutui 58, Tiiliruukissa 52 ja Rosuvoissa 32 rakennusta.

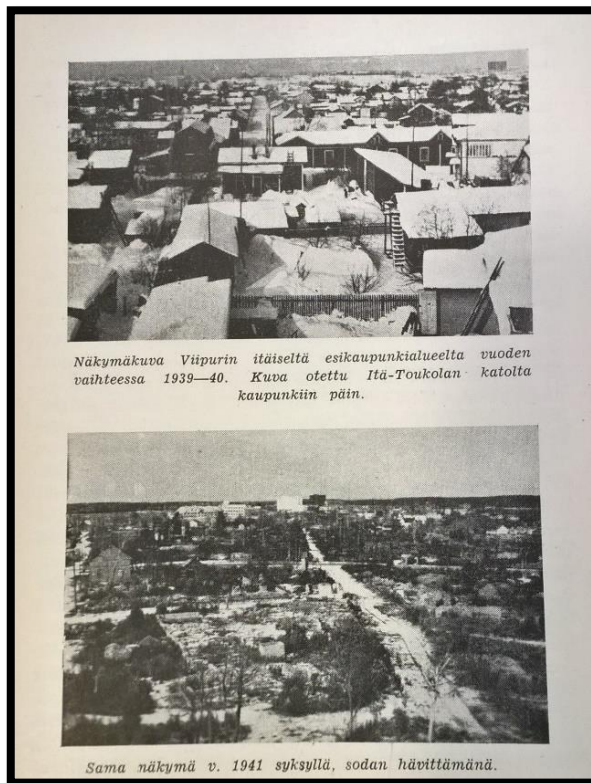
Lokakuussa 1939 kasvaneen sodanvaaran vuoksi väestöä oli jo evakuoitu 50.000 henkeä Lahden ympäristön maaseutupaikoihin. Näistä kuitenkin lähes 40.000 palasi ennen talvisodan syttymistä. Talvisodan aikuinen evakuointikin tapahtui vaihteittain, joulukuun 1939 alkupäivinä evakuoituja jopa palasi takaisin kaupunkiin jouluksi luvalla tai luvatta rintamatilanteen vakiinnuttua. Joulun jälkeen pantiin toimeen uusi evakuointi, ja myös useat virastot ja yritykset siirtyivät muuante maahan. Kun kaupunkia oli kohdannut erittäin tuhoisa ilmahyökkäys 14.2.1940, jouduttiin antamaan lopullinen siviiliväestön evakuointimääräys 17.2.1940, ns. tuhosunnuntain aattona.

Talvisodan aikana elinkeinoelämä oli luonnollisesti suureksi osaksi rajoitettua. Normaaleja aukioloaikoja pyrittiin alkuun noudattamaan, mutta lopulta olivat useimmat kaupat päivisin suljettuina ilmavaaran takia, ja niitä pidettiin auki parin kolmen tunnin ajan iltaisin pimeään tultua. Viipurin Osuusliike hoiti ympäri kaupunkia jakelun kiitettävästi aina ns. tuhosunnuntaihin saakka, olivatpa sen muutamat keskikaupungilla sijaitsevat ravintolatkin avoinna. Myös yksityinen liike-elämä toimi mahdollisuuksien mukaan. Joitakin sotatapahtumia voidaan seurata myös Talikkalan osuuskuntasaunoista laaditun historiikin pohjalta:

Ensimmäisenä sota- ja pommituspäivänä torstaina 30.11. kylpijoiden luku väheni huomattavasti, mutta siitä huolimatta kaikki osuuskunnan saunat lämpisivät perjantaina 1.12. Pommitus oli kuitenkin niin ankara, ettei saunoihin tullut yhtään kylpijää. Samana päivänä pakeni myös suurin osa henkilökunnasta. Yleinen paniikki laantui varsin nopeasti, minkä vuoksi yhtä saunaa voitiin taas viikon sisällä lämmittää normaalisti. Venäläisten kauaskantoiset tykit (nk. aavetykit) olivat alkaneet ampua 23.12. alkaen jostakin Perkjärven seudulta, ja 28.12. ne häiritsivät saunavieraiden saapumista siinä määrin, että kassatulo jäi vähäiseksi. Lisäksi yhden kranaatin räjähdys oli niin voimakas, että pari saunan ikkunaa rikkoontui. Pommituspäivänä 14.2.1940 Patterinmäen sauna lämpisi viimeistä kertaa, mutta kylpemisestä ei enää tullut mitään, koska ennen saunan avaamista siihen putosi palopommi, tuhoten rakennusta osittain. Samana päivänä osui lentopommi myös osuuskunnan Yhteiskoulunkadun saunan (nk. Uusi sauna) pihaan vaurioittanen jonkin verran rakennusta. Tuhosunnuntaina 18.2.1940 lentopommi osui vielä nk. Vanhaan saunaan, tuhoten sen halkovarastoineen täydellisesti.

¹⁵ Sorvalista syntyisin ollut Arvo Yläraakkola kertoo kirjassaan ”Edvard Gylling, Itä-Karjalan suomalainen rakentaja” (1976), että useiden henkilöiden avustamana Gylling piileskeli asunnoissa Aleksanterinkadulla ja Katariinankadulla ja onnistui tekaistuin paperein ja valeasussa matkustamaan Helsinkiin, josta useiden värikkäiden vaiheiden jälkeen siirtyi Turun kautta Ruotsiin.

¹⁶ Virallisessa historiankirjoituksessa kunniaa kaupungin valtaukselta on suotu Gustav Mannerheimille, ei juurikaan viipurilaissyntyiselle Saimaan kanavapäällikön pojalle, kenraaliluutnantti Ernst Löfströmille, joka toimi valtauksen toteuttaneen Karjalan eli Itäarmeijan komentajana. Sukulaisiaan suojellakseen hän käytti sisällissodan aikana äitinsä sukunimeä Toll.

Kuva 5: Teoksesta Talikkalan Työväen ...

Kaupunki luovutettiin venäläisille 15.3.1940 Punaisenlähteentorilla, ja se tuli kuulumaan heti sodan jälkeen perustettuun kaksikieliseen Karjalais-suomalaiseen neuvostotasavaltaan. Viipurin ratapiha oli säilynyt yllättävän hyvässä kunnossa, minkä johdosta ensimmäiset matkustajajunat saapuivat Leningradista jo maaliskuun 1940 lopulla ja pian muistakin suunnista. Ensimmäiset uudisasukkaat olivat puna-armeijan sotilaita, sitten kaupunkiin siirrettiin rautateitse Leningradista työläisiä ja asiantuntijoita jälleenrakennustöihin. Korjaustöitä häirtäsi se, että suomalaiset olivat vieneet mukanaan kaikki asiakirjat, piirustukset ja arkistot, joissa olisi ollut tietoja kaupungista ja rakennuksista.

Pääpaino korjaustöissä oli sotilaallinen, mm. kaikki strategisesti tärkeät sillat korjattiin jo kevään aikana. Asuttaminen oli hankalaa, koska kaupunki oli talvisodassa pahoin vaurioitunut. Arkkitehtien tavoitteena oli säilyttää kaupungin historiallinen näkymä, mikä oli hyvin vaikeata, koska asuin- ja työskentelyolosuhteita pyrittiin kunnostamaan nopeasti ilman suunnitelmia. Monet uudisasukkaat tulivat Valko-Venäjän ja Keski-Venäjän maaseudulta. Asukasluvun kasvaessa vuoden 1940 lopulla, asuntoja jouduttiin jakamaan kommuuniasunnoiksi usean perheen kesken Venäjälle tyypilliseen tapaan. Väkiluku vuonna 1940 oli 38.000 ru.wikipedia.org- sivuston mukaan, yllättävän paljon kaupungin tila huomioon ottaen, joskin sotilashenkilöiden määrä lienee ollut huomattava. Jatkosodan jälkeen tälle väkiluvun tasolle päästiin vasta 1950-luvulla.

Jatkosodan alkupuolella Viipuri saatiin 30.8.1941 suhteellisen vähin taisteluin vallattua venäläisten joukkojen perääntyessä, viimeisenä luovutetuista Karjalan kaupungeista. Neuvostojoukot olivat kuitenkin asentaneet siltoihin, suuriin rakennuksiin ja muihin tärkeisiin kohteisiin radiomiinoja, jotka voitiin radiosignaalin räjäyttää suomalaisten jo saavuttua kaupunkiin. Tunnettua on ”Säkkijärven polkan” rooli räjäytysten estämisessä, kappaletta soitettiin radiossa tauotta kolmen kuukauden ajan venäläisten radiosignaalin häiritsemiseksi. Osa aiotuista räjäytyksistä saatiinkin estettyä, mutta mm. pääosaa rautatieasemasta ei keritty pelastamaan. Rautatiet olivat myös rikkoontuneet kaikkiin suuntiin. Sotia edeltäneistä 6.300 rakennuksesta 3.800 oli täysin tuhoutunut ja vain reilut 500 oli säilynyt täysin vahingoittumana.

Syksyn 1941 kuluessa alkoi siviiliväestöä saapua kaupunkiin, mutta vapaata muuttoa ei sallittu, vaan se tapahtui kokonaan sotilasviranomaisten harkinnassa. Syyskuussa 1941 kaupunkiin päästettiin

muuttamaan vain 50 henkeä, marraskuussa asukkaita oli jo 8.000, joista kuitenkin 6.500 oli rakennusmiehiä ja sotilashenkilökuntaa. Helmikuun 1942 lopussa kaupungissa asui 15.500 henkeä.¹⁷ Elintarvike- ja ravitsemusliikkeiden jälkeen kaupunkiin saapuivat jälleenrakennusta tekevät liikkeet. Vuoden 1941 lopulla kaupungissa oli satakunta liikkeenharjoittajaa. Kuten jäljempänä ilmenee, myös ensimmäiset saunat avattiin jo joulukuussa 1941, ja jatkosodan aikana niitä oli kaikkiaan käytössä ainakin 10 kappaletta. Teollisuuslaitosten käyntiin saattaminen aiheutti huomattavan suuria vaikeuksia raaka-aineiden, koneiden ja työvoiman puutteen takia, puolustuslaitos ottikin huolehtiakseen useiden laitosten tuotannosta. Vain yhteiskunnan kannalta tärkeät alat pyrittiin pitämään käynnissä.

Ihmetystä herättää vahvana ja epärealistisena elänyt usko sodan toisenlaiseen lopputulokseen, aina Neuvostoliiton kesäkuun 1944 suurhyökkäykseen saakka. Niinpä elokuun 1943 ja tammikuun 1944 välisenä aikana aloitti toimintansa kaksi uutta saunalaitostakin.¹⁸

Kuten tunnettua, venäläiset vuorostaan marssivat helpohkosti kaupunkiin 20.6.1944 suurhyökkäyksen aiheuttamassa sekasorrossa, mm. suomalaisten heikkojen viestiyhteyksien ja puuttuvien taisteluyksiköiden takia. Kaupungin viimeiset siviilit olivat poistuneet vasta edellispäivänä.

¹⁷ Viipurin maalaiskunnan puolella kotiin palanneita oli 10.870 vuoden 1943 lopussa. Kun henkikirjoitettua väestöä oli ollut 16.150 vuonna 1939, niin jokseenkin 2/3 oli palannut, huolimatta siitä, että suurin osa maalaiskunnankin asuinrakennuksista oli joko kokonaan tai lähestulkoon tuhoutunut. Pääosa loppuista henkikirjoitetuista oli erilaisissa puolustushallinnon ja työpalvelun tehtävissä. (*Viipurin pitäjän historia II*). Arvion mukaan kaikkiin luovutettuihin kuntiin palanneiden määrä oli n. 300.000 eli 70 % henkikirjoilla olleesta väestöstä.

¹⁸ Kuvaava esimerkki on Viipurin maalaiskunnan omistama Säiniön Tiilitehdas ja Saha Oy. Tiilitehdas ja saha tuhoutuivat toukokuussa 1938 tulipalossa. Vielä samana vuonna yhtiö rakensi uuden tiilitehtaan, joka puolestaan tuhoutui talvisodassa. Päätös uuden tiilitehtaan rakentamisesta noin 6 milj. tiilen vuosituotantoa varten tehtiin heinäkuussa 1942, ja tehdas rakennettiin lokakuun 1942 ja joulukuun 1943 välisenä aikana. Rakennustöiden jälkeen jatkettiin koneiden asennustöitä, jotka saatiin valmiiksi muutamaa päivää ennen väestön poissiirtoa kesäkuussa 1944. Tehdas oli teknisiltä varusteiltaan ainoa laatuaan Suomessa ja tuli maksamaan henkilökunnan sosiaali- ja asuintiloihin 16.912.517 mk (2014: 3 196 466 e). (*Entistä Viipurin maalaiskuntaa sanoin ja kuvin*)

Yleistä Viipurin saunatoiminnasta

Saunatoiminnan harjoittajat

— Viipurin osuusliikkeen virvoitusjuomatehtaan hylwitti tunnettuja limonadeja myhäään m. m. seuraavissa kaupais- ja: kaupungissa W. Schamoronkoffin kaiffilla muilla osastoille, paitti numeropuolella; Jakowleffin saunan kaiffissa osastissa; Papulan saunalla kaiffissa osastoissa; Loiffalassa J. Sergejeffin saunalla; Paulowstissa Giefan osuussaunalla; Sorwalissa Hedmanin ja Maruskoffin saunoilla, Rangastrannassa osuussaunalla; Tiiliruutilla Tapanilan sauna (nyk. omist. Kujala); Kellalassa Wuoren saunalla.

Kuluttajat! Kysykää saunoista, juhlist, maito- h. m. kaupais ja kaiffilla oman tehtaanne tuotteita.

Viipurin Osuusliikkeen virvoitusjuomatehtaan ilmoituksessa on lueteltu saunoja ensimmäisen maailmansodan alkuaikoina.

1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alkupuolellakin saunatoimintaa hallitsivat venäläissyntyiset kauppiat, ilmoituksesta on todettavissa myös Viipurille ominainen piirre, osuussaunat.

Kuva 6: Työ 25.2.1915

K. A., Vib. N., K. Työ 1 k. 1 s. 2 palat. h 150 mm.

Viipurin ja esikaupunkien saunojen kylpymaksut.

Allainnittelujen Viipurin kaupungin ja sen ympäristön saunojen kylpymaksut on yhteisissä neuvotteluissa päätetty kaikkien kustannusten tavattoman kalleuden takia korottaa t. k. 9 päivästä lukien seuraavasti:

Yleinen sauna: Alin hinta 1 mk. 75 p. Ihon vastaa.
Lapset alle 5 vuotta vapaasti vanhempien mukana.
" 5—10 ikäiset 50 p.
" 10—15 " 1 mk.
Edellikolevii hintoihin lisätään vastasta 50 pennin korotus.

M. s. kaskisauna: Alin hinta miehiltä 3 mk. 25 p. ja naisilta 2 mk. 75 p.
Lapset alle 5 v. vapaasti vanhempien mukana.
" 5—12 v. 1 mk. 75 p. ja 1 mk. 50 p.
Vastasta 50 pennin korotus.
Lakimöste kenneään 1 mk. 50 p. ja pyyhkeistä 75 p.

Kaupungin numerosaunat: Liinavastat ja vasta mukana luettuna 7 mk. hangesta. Useampiin yhteenkäytöseen 6 mk. Lapset ja uudet. Ainostaan sylissäiset pääsevät vanhempien mukana vapaasti.

Papulan Sauna, M. Riiikosken Sauna,
Katarinank. 48
O. V. Majan Sauna, Kirveskadun Sauna, Heldmannin Sauna
Rosuvoin Sauna, Sorvalin Sauna, Rajakadun Sauna,
Savo-Karjalan Sauna, Katarinankadun Sauna,
Karjalan Esik. Sauna.

1470

Yhteisilmoitus *Karjalassa* helmikuussa 1920.

Ajat olivat muuttuneet jo niin, että venäläisperäisiä saunanomistajien nimiä ei enää ole näkyvillä.

Kuva 7

K. A., Vib. N., Kansan T. 1 k. tj. 1 s. & 105 mm.

Saunojen kylpymaksut.

Halkojen hintojen y. m. kustannusten tavattoman nousun takia ovat kaupungin ja esikaupunkien saunojen omistajat päättäneet korottaa kylpymaksuja ja noudattaa toistaiseksi seuraavaa taksaa:

Numerosauna: Täysikylpy 12 mk. hengeltä. Useampien yhdessä käytössä 10 mk. Lapsilta puolet. Ainoastaan sylilapset pääsevät vanhempien mukana vapaasti.

Höyrykaappi 10 mk. ja **valokaappi** 12 mk. hengeltä. Muista kylpylajeista 2 markan korotus entisiin hintoihin.

Keskisauna: Miesten puolella 5 mk. ja naisten puolella 4 mk. 50 p. Lapsen alle 5 v. pääsevät vapaasti vanhempien mukana. 5—12 vuot. lapsista 2 mk. 50 p. Vastoista 50 pennin korotus edelläoleviin hintoihin. Lakanat 1 mk. 50 p. ja pyyhkeet 75 p.

Yleinen sauna: 2 mk. 50 p. ilman vastaa. Lapsen alle 5 v. vanhempien mukana vapaasti. Lapsen 5—10 v. ikäiset 1 mk. ja 10—15 v. 1 mk. 50 p. Vastoista 50 pennin korotus edelläoleviin hintoihin.

Aukioloaika 1—9.

5544

Maksuja jouduttiin tuntuvasti korottamaan jo toukokuussa 1920.

Kuva 8: Karjala 16.5.1920

Viipurin eri kansallisuustaustat näkyvät selkeästi saunalaitosten historiassa ennen Suomen valtiollista itsenäisyyttä. Autonomian ajalla venäläistaustaisten kauppiaiden ja teollisuusmiesten rooli oli hallitseva, Vasili Schataloff, Alexander Schavoronkoff ja Konstantin Jakovleff heistä merkittävimpiä. Venäläistaustaiset saunanomistajat kuuluivat kuitenkin venäläis-ruotsalais-saksalaiseen liikemiesluokkaan. Itsenäisyyden aikana myös saunatoiminnan harjoittajakunta yhtenäistyi ja tavallaan ”kansanvaltaistui”, etenevän yleisen suomalaistumiskehityksen myötä.

1800-luvun puolivälistä ja loppuvuosikymmeniltä lähtien kaupungin merkittävimpiin kuuluneet saunat toimivat Patterimäen-Pantsarlahden alueella ja olivat alun perin mainittujen kauppiaiden perustamia tai omistukseensa hankkimia. Vaasankadulla sijainnut nk. Catanin sauna lienee ollut perustettu jo 1850-luvun puolimaissa.

Kylvettäjät

Marraskuun 1905 suurlakon jälkimainingeissa Kylvettäjien ammattiosaston kokouksessa 18.2.1906 tehtiin päätös liittymisestä Suomen Työläisnaisten liittoon. Ammattiosastojen yhteiseen suurlakkotoimikuntaan valittiin kaksi jäsentä, mikä kertoo, että suurlakkovalmiutta pidettiin edelleen yllä. Kaksi jäsentä valittiin myös naisten äänioikeustoimikuntaan. (Työ 24.2.1906)

Viipurin kylvettäjät eli saunottajat olivat siis jo varhain järjestäytyneet. Esim. Hämeenlinnassa järjestäytyminen tapahtui vasta maaliskuun 1917 vallankumouksen jälkeisen innostuksen tunnelmissa. Ammattiosaston piirissä toimi hautausapurengas, joka osallistui jäsentensä hautauskuluihin.

Kuva 9

Kylvettäjäin oloista oli seikkaperäinen artikkeli *Työ-lehdessä* 5.12.1913, josta vieressä johtokappale.

Artikkelista käy muun muassa ilmi kylvettäjiä verrattain suuri lukumäärä kaupungin ja esikaupunkien saunoissa, noin 300.

Artikkelia lainataan myös jäljempänä ns. juomarahojen ja työaikojen kohdalla.

Mainitussa artikkelissa kuvataan tarkemmin kylvettäjiä työn epäkohtia, nimenomaisesti palkattomuutta ja työajan pituutta:

--- Suurin ja painavin on se epäkohta, että toimi on aivan palkaton. Varsinaisesta kylvettäjän toimesta ei liikkeen omistaja maksa penniäkään. Täytyy tulla toimeen n.k. "juomaraholla". – Tämä korvaus riippuu kylpijän varallisuudesta ja hyvästä tahdosta. Kahdenkymmenenviiden pennin saunoissa voi tuo korvaus supistua hyvinkin vähin, sillä siellä kävijöillä ei ole varaa hyvästä tahdosta huolimatta maksaa runsaasti pesemisrahaa. Saunojen omistajat eivät tyydy vielä siihen että teettävät työn ilmaiseksi, ompa vielä kylvettäjiä kustannettava useassa tapauksessa työvälineetkin. Saippua on itse pidettävä, samoin pesuvälineet, niin kundeille kuin saunan puhdistukseenkin. --

T y ö a i k a on luonnottoman pitkä. Se alkaa tavallisesti klo 10 a.p. ja kestää kylpyaika klo 10 i.p., jonka jälkeen alkaa puhdistustyö. Se kestää tavallisesti kahteentoista ja ylikin. N.s. suursiivous kestää aina kahteen, jopa ylikin siitä. Tuo tavallisesti 12–14 tuntinen työpäivä voi mennä näin ollen 17 tuntiin. Ja tämä ilman ruoka-aikoja! ---

Työ-lehti kirjoittaa edelleen noin kolmen vuoden päästä 4.11.1916 työajan pituudesta ja työn rasituksista:

Työstä ylössanomisia Papulan saunalla. Saunan isännistö ei ole saanut saunottajia kirjoittamaan nimeänsä [siihen kontraktiin, josta oli puhe]. Kimmastuneena tällaisesta itsepäisyydestä sanoi pukuhuoneen hoitaja noin 9 työläistä ulos. Yleisesti saunottajilla on kaikista pitempi työpäivä aina 8-12 tuntia ennen kuin pääsee työstänsä lepäämään. Saunottajain tulee pitää saunat puhtaina omilla kustannuksillaan ja tämä ei tyydytä isännistöä tai yhtiötä, koskapa täytyy vaatia saunottajain vielä lämmittämään pukuhuone ja pesuhuoneet saunassa ja kantamaan puut ylös saunaan ilmin minkäänlaista palkkaa. Näin menisi saunottajilta viimeinenkin lepoaika saunan lämmitykseen. ---

Ei ole tietoa, ovatko ”ylössanomiset” olleet lopullisia, mutta kirjoitus kertoo kuitenkin, että epäkohtia ei ollut saatu kokonaan poistettua.

Huhtikuussa 1917 pyydettiin *Karjalassa*

Kaikkia Viipurin kaupungin ja esikaupunkien saunanomistajia saapumaan kokoukseen ensi sunnuntaina klo 4 ip. kauppaneuvos Schaworonkoffin saunaan keskustelemaan ja päättämään saunottajien vaatimuksista.

Niin ikään kutsui Viipurin Työväen Yhdistyksen Kylvettäjäin ammattiosasto ”Viipurin ja sen ympäristön Saunain isäntiä” neuvotteluun toimikuntansa kanssa huhtikuun lopussa. Tuolloin ajankohtaisena oli kysymys 8-tunnin työajasta, joten kokoukset ovat koskeneet tätä asiaa.

Työ saattoikin 28.4.1917 kirjoittaa osittaisesta menestyksestä työajan lyhentämisen suhteen:

Kuva 10

Kesäkuussa 1917 annettiin ehdotus laiksi kahdeksan tunnin työajasta, joka koski mm. saunoja ja kylpylöitä siinä tapauksessa, että työntekijöinä käytettiin muita kuin puolisoa tai omia vajavaltaisia lapsia. Laki julkaistiin eduskunnan hyväksymänä 27.11.1917.

Vielä viitisen vuotta myöhemmin artikkelissa ”Kahdeksan tunnin työaikalaki käytännössä, Huonoja kokemuksia” todettiin mm:

”pienemmissä saunoissa on työaikaa ylitetty sikäli, että saunottajat ovat vielä toimittaneet puhdistustyön. Saunojen omistajat ovat haluttomasti palkanneet erikoisia siivoojia.”
(*Karjala* 25.3.1922)

Kesäkuussa 1922 astui voimaan työsopimuslaki, jossa säädettiin muun muassa, että työsopimus, josta korvaus joko kokonaan tai osaksi on sovittu suoritettavaksi yleisöltä tulevilla juomarahoilla tai vapaaehtoisilla lahjoilla, on kielletty. Juomarajahjärjestelmä, joka oli hyvin yleinen ravintoloissa, saunoissa yms. ei siis ollut enää lain voimaantumisen jälkeen sallittu, vaan noissa toiminnoissa oli maksettava sovittu palkka.

Vanha käytäntö tahtoi kuitenkin jatkua juomarahasäädöksestä huolimatta, kuten *Karjalan* kirjoitus 21.9.1922 osoittaa:

Kuva 11

Sosialidemokraattinen *Kansan Työ* kertoi 27.7.1921 järjestäytyneisiin työntekijöihin kohdistuneesta syrjinnästä:

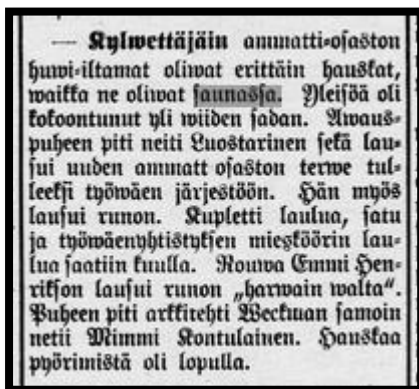

Kuva 12: *Kansan Työ* 27.7.1921

Osittain kylvettäjäin ammattiosaston ja hautausapurenkaan rahoitusta hoidettiin hauskalla ja tyyppillisen viipurilaisella tavalla, tanssi-iltamia järjestämällä. Näitä järjestettiin lähinnä Schavoronkoffin, sen seuraajan Savo-Karjalan saunalla ja Papulan saunalla.

Työ julkaisi helmikuussa 1906 uutiset saunottajien ”huvi-iltamista”:

Naiset Viipurissa ovat hauskaa väkeä. Milloin panevat päät pyörälle kaarteilla ja kulkureilla. Viimeinen lysti on iltama, jonka kylvettäjät panevat saunassa toimeen. Sinne varmaan menee väkeä paljon katsomaan, onko hyvä löyly.

Kuva 13: Työ 8.2.1906

”Hauska huvi-iltama” järjestettiin myös 4.11.1906 ”vaihtelevalla ohjelmalla suurlakon vuosipäivän muistoksi”, ja ”yleinen tanssi-iltama” 31.3.1907.

2.11.1913 vietettiin

”hauska tanssi-iltama vaihtelevalla ohjelmalla Hautausapurenkaan hyväksi Schavoronkoffin 25 p. saunassa Suokatu 4”.

”Huom.! Tanssia molemmissa huoneissa” ilmoitettiin hautausapurenkaan tanssi-iltamasta 8.2.1914.

Vielä yksi Hautausapurenkaan ilmoitus 6.3.1915 Työ-lehdessä:

Kuva 14

Savo-Karjalan saunalla tanssi-iltamia pidettiin ainakin viidesti vuoden 1919 aikana ja harvemmin vuosina 1920 ja 1921. Vielä helmikuussa 1923 ilmoitettiin ”Reiluista Laskiais-Tansseista”:

Kuva 15: *Kansan Työ* 10.2.1923

1920-luvun taitteessa ja alkuvuosina oli tansseja tai tanssi-iltamia myös Papulan saunalla. Vuoden 1919 syksyllä niitä oli ainakin kahdesti, alla ilmoitus *Kansan Työssä* marraskuussa 1919:

Kuva 16: *Kansan Työ* 1.11.1919

Kansan Työssä ilmoitettiin vielä maaliskuussa 1921 "Hauskoista Pääsiäis-Tansseista".

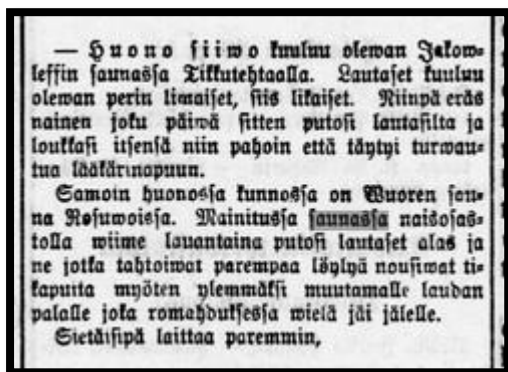
Oheispalveluita

Alkuaikoina saunoihin ei ollut järjestetty vaatteiden säilytystä, vaan pukimet laitettiin penkeille tai seinänauloihin. Sittemmin rakennettiin hyllyjä, jotka jaettiin lokeroihin, mutta tämäkään ei vielä taannut riittävää turvallisuutta. Vaatteita vaihtui vieraan matkaan, ja tilanne oli otollinen suoranaistalle anastuksille, kuten jäljempänä todetaan. Järjestelmää parannettiin sitten niin, että järjestettiin vartioitu ja numeroitu lokerikko, johon jokaiselle annettiin omaa lokeroaan vastaava priikka. Vaatteiden vastaanottoa ja palautusta, priikkojen jakoa ja lokeroitten vartiointia hoiti virvokkeiden myyjä eli *toroska* tai *toraska*.¹⁹ (Nimitys on selvästikin ”wiborgskaa”; sanan alkuperää voi vain arvailla, mahtaisiko kantasana olla saksan *das Tor* eli portti?)

Virvokkeina myytiin alkuaikoina miltei yksinomaan kaljaa, vähäisessä määrin muita virvokkeita. Muutamat saunanomistajat valmistivat itse kaljan, mm. Sorvalissa Heidmanin saunassa tarjottiin peltituopeissa omistajien valmistamaa kotikaljaa. Myös omien ”eväiden” tuominen on epäilemättä kaikkina aikoina kuulunut asiaan.

Useissa saunoissa, tavallisesti jonkin pukeutumishuoneen nurkkauksessa, työskenteli myös parturi, kuten saunojen työpaikkailmoituksista ilmenee. Asiakkaiden kannalta oli kätevää saada samalla tukanleikkuu- ja parranajopalveluita, joista 1930-luvulle tultaessa jouduttiin vähitellen luopumaan terveysviranomaisien hygieniavaatimusten ja osin myös varsinaisten parturiliikkeiden kilpailullisista syistä esittämän kritiikin vuoksi.

Huonoa siivoa ja rötöstelyä

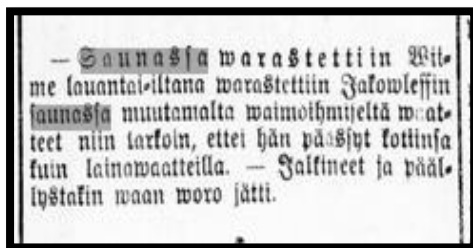
Kuva 17: Työ 10.3.1908

¹⁹ Osan teksti perustuu pääosin teokseen *Talikkalan Työväen ...*

Kuva 18: Karjala 4.3.1925

Lakanoiden ja pyyheliinojen pesemisen laiminlyöminen ei liene ollut harvinaista muuallakaan maassa. Mm. Hämeenlinnassa tuomittiin viitisen vuotta aiemmin eräs saunanomistaja raastuvanoikeudessa sakkoihin tästä tavasta, kun muutamille sotilaille oli aiheutunut ihotauteja. Todistajien kertoman mukaan monissa muissakin saunoissa siellä näytti olleen tapana vain mankeloida pyyheliinat käytön jälkeen.

Kuva 19: Wiipuri 16.12.1902

Näpistyksiä ja varkauksia tuppasi tapahtumaan saunojen yleisillä osastoilla usein.

Oikeudessa tapauksiin suhtauduttiin noihin aikoihin ankaruudella, esimerkkinä Työ-lehdessä joulukuussa 1916 selostettu oikeuden päätös: "Samoin tuomittiin työm. JR siitä, että oli Sorvalissa Narnokoffin saunasta varastanut kengät, 7 kk. kuritushuoneeseen".

Kuva 20: Itä-Suomen Työmies 6.11.1918

Poikkeuksellisesta tapauksesta erään ryypiskelyreissun seurauksena kertoi Itä-Suomen Työmies marraskuussa 1918. Ajan tavan mukaan epäiltyjen nimiä ei peitelty uutisessa.

Saunalippu eli ”laku”

Vuosisadan alkupuolella oli Viipurin saunoissa tavanomaista, että saunan aukioloaikoina oli rakennuksen katolla olevassa lipputangossa lippu, joka laskettiin alas sauna-ajan päätyttyä. Lippu oli pohjaväriältään punainen, keskellä valkoisin kirjaimin maalattuna ”Sauna”. Kansan keskuudessa siitä käytettiin nimitystä ”laku”.²⁰

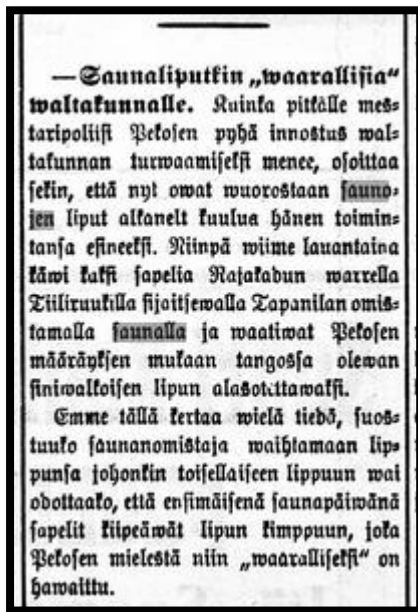
Tapa oli ollut jo vuosikausia vallitsevana, mutta vuoden 1912 alussa läänin kuvernööri ja linnoituksen komendantti antoivat ”ukaasin” saunalipun käytön kieltämiseksi, katsoen sen valtakunnalle vaaralliseksi. Tämä perustui asetukseen, jonka mukaan ainoa sallittu lippu oli Venäjän valtakunnanlippu. Saunalippuja ja muunkinlaisia lippuja koskevaa kieltoa poliisiviranomaiset valvoivat tarkasti. Niinpä vuoden 1912 tammikuussa järjestettiin joillakin saunoilla ”lippumielenosoituksia” nostamalla salkoon Suomen sinivalkoinen lippu. Näin tapahtui mm. Jakovleffin saunalla, jolla päälle päätteeksi tankoon vedettiin - saunavasta, kuten *Työ* kertoi 18.1.1912:

Kuva 21: *Työ* 18.1.1912

Tiiliruukissa Tapanilan saunalla kävikin ”kaksi sapelia” vaatimassa saunalipun poistamista:

²⁰ Teos *Talikkalan Työväen ...*

Kuva 22

1800- ja 1900-lukujen saunoja

Suuriruhtinaskunnan alkuvuosikymmenet

Viipurin kaupungin historia IV mainitsee, että 1810-luvun lopulla kaupungissa oli kolme yleistä saunaa. Suosituksi mainittu **Protopopovin** sauna oli Pietarin esikaupungissa Revonhännässä, **Laurenti Nesteroffin** sauna Viipurin esikaupungissa (myöhempi Neitsytniemi) ja kauppias **Kudratševin** sauna Pantsarlahdessa.

Niin ikään Pietarin esikaupungissa, myöhemmän Punaisenlähteentorin lounaiskulmassa mainitaan asuneen leski **Siliverstoff**, jonka mies oli niille paikoille perustanut yleisen saunan v. 1845²¹.

Viipuri, Kansainvälinen kaupunki- teoksessa kerrotaan, että Viipurin esikaupungissa aloitti toimintansa **Vauxhall**-niminen kylpylä- ja huvittelukeskus Krimin sodan (1853–56) kynnyksellä. Uutisia ja laitoksen ilmoituksia esiintyi 1850-luvulla vain ruotsinkielisessä *Wiborg*-lehdessä, pääasiassa ruotsiksi mutta myös saksaksi ja venäjäksi, joten se oli selkeästi tarkoitettu ylempien sosiaaliluokkien virkistykseen ja terveydenhoitoon.

Kylpylässä sai kylpyjä keinotekoisissa terveyslähteissä, mutta myös perinteisempää saunaa tarjottiin ainakin vuonna 1857 (*Wiborg* 3.11.1857):

*Perhesauna saatavilla tilauksesta joka päivä hintaan 1 hopearupla 3 tunnilta.
– Joka lauantai sauna ammekylvyllä hintaan 30 kopeekkaa henkilö yhdeltä tunnilta. Lippuja myydään paikan päällä.*

Tuohon aikaanhan Suomella ei vielä omaa rahaa ollut.

Keskuksessa oli ravintola- ja tanssisalit sekä erilaisia huvitteluvälineitä. Sen vireämpi toiminta-aika jäi kuitenkin lyhyeksi, ja toiminnan harjoittajat vaihtuivat lehtitietojen perusteella usein.

Vasili Schataloffin saunat

Aloitin saunojen tarkemman esittelyn 1800-luvun jälkipuoliskolta **Vasili F. Schataloffista**, jonka saunatoiminnasta on runsaasti mainintoja lähdeaineistossa.

*Viipurin kaupungin historiassa IV*²² todetaan kauppias Schataloffin olleen johtavana voimana saunahankkeissa 1870- ja 1880-luvuilla. Schataloff omistikin kaksi Viipurin merkittävintä saunaa, jotka tunnettiin pitkään **Catanin** ja **Leonoffin saunoina**, alkuperäisten perustajiensa mukaan.

Pantsarlahden kaupunginosassa ensimmäisiä rakennuksia lienevät olleet saunarakennukset Punaisenlähteentorin nurkalla. Vuonna 1855 sinne oli rakennettu yksikerroksinen kivinen saunarakennus, joka lienee ollut **L.T. Catanin** rakentama. Catani oli uudistanut saunaansa syksyllä 1866 *Wiborgs Tidningissä* julkaistun ilmoituksen mukaan. Joulukuussa 1871 samassa lehdessä seuraavan vuoden aukioloajoista ilmoitti jo Schataloff. Saunarakennus sijaitsi osoitteessa Vaasankatu 19, Vaasan- ja Torkkelinkatujen kulmassa.

²¹ Tämän osan tiedot: *Viipurin kaupungin historia IV*, s. 59, 150

²² m.t. s. 194, s. 348

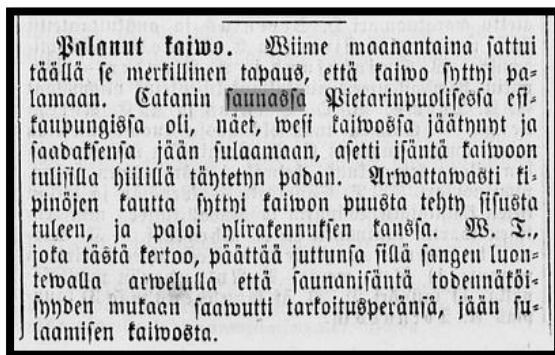
Viipuri, kansainvälinen kaupunki- teoksessa Catanin todetaan olleen varsinaiselta ammatiltaan sokerileipuri, minkä ammatin edustajia oli tullut Viipuriin Sveitsin Graubündenin kanttonista jo 1820-luvulla.

Heinäkuussa 1875 julkaistiin *Wiborgs Tidningissä* kolmella kielellä, ruotsiksi, saksaksi ja venäjäksi, Schataloffin ja ”föreståndarinna” M. Janssonin nimissä ilmoitus, jonka mukaan

entinen Catanin Sauna on huomattavasti muutettu ja parannettu ja kaikkina muina päivinä paitsi juhlapäivinä on saatavissa Puoli- ja Kokokylpyä sekä Spritbadia (?), Höyrykaappia ja Suihkua. Lisäksi Tiistaisin, Torstaisin, Perjantaisin ja Lauantaisin Numerosauna.

Sanan ”spritbad” eli ”viinakylvyn” merkitys on jäänyt minulle epäselväksi.

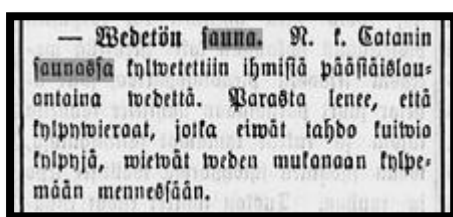
Kaupungin historian IV mukaan uusi kylpylaitos oli tehty riikalaisen esikuvan mukaan. Erityisessä buffetissa myytiin kävijöille olutta, limonaadia ja seltterivettä. Saunarakennuksia lisättiin v. 1877 ja myöhemminkin vuosisadan vaihteen jälkeen, kun tontti ja saunalaitos oli siirtynyt kauppias Schavoronkoffin omistukseen.

Kuva 23: Ilmarinen 4.2.1870

Kun Catanin saunan kaivo tulee syttyä ...

Saman lehden uutisen mukaan helmikuulta 1880 ilmeisesti samaisesta kaivosta löytyi miehen ruumis, joka ”jo pahasti löyhkäsi”.

Kuva 24: Ilmarinen 11.4.1882

Schataloff oli myös Hôtel d'Europen, aikaisemman Hotelli Stockholmin, ensimmäinen haltija. Tämä myös Hotelli Europaksi kutsuttu hotelli sijaitsi hyvällä paikalla vanhan asemarakennuksen vieressä. *Viipuri, kansainvälinen kaupunki*-teoksen mukaan siinä painottui venäläisyys.

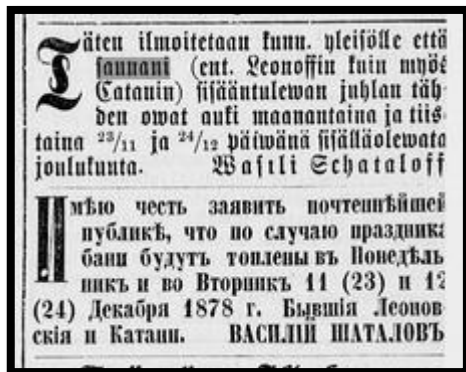
Toinen, **M. Leonoffin**²³ perustama sauna, sijaitsi Hotelli Europan vieressä. *Wiborgin* uutisen mukaan lappeenrantalaisen kauppiaan Leonoffin saunalaitos oli rakenteilla kesäkuussa 1859. *Ilmarinen* mainitsee Leonoffin saunan maaliskuussa 1868 uutisessa, joka koskee tulevan Pietarin-Viipurin rautatien linjausta ja ”pysäyskartanon” sijaintia:

Pysäyskartano pitäisi tulla Rewonhännänlahden rannalle lähelle Leonowan saunoja.

²³ Vuonna 1877 Schataloff ilmoitti saunasta ”Lewanowan saunana”.

Joulukuussa 1871 Schataloff ilmoitti jo saunasta omissa nimissään, käyttäen kuitenkin ilmaisua ”Leonoffin perillisten sauna”. Hän hankki saunan nähtävästi vuonna 1877 omistukseensa.

Joulun alla 1878 Schataloff ilmoitti jo molemmista saunoista ominaan *Ilmarisessa*:

Kuva 25: Ilmarinen, joulukuu 1878

Wiborgsbladetissa oli helmikuussa 1883 kriittinen kirjoitus Schataloffin saunoista. Seuraavassa ote kirjoituksesta *Wiborgs bref II*:

Huonosti on laita Viipurin kylpy- ja puhdistautumislaitosten suhteen. Sellaisia, joissa on mahdollista käydä, ei meillä tietävästi ole useampia kuin kaksi, kummankin kuuluessa venäläiselle kauppiaille Schataloffille. Kaksi kylpylaitosta kyllä riittäisikin Viipurille, mutta siinä kunnossa missä ne ovat, niissä käy vain välttämättömyyden pakosta ravistellakseen itsestään ulkonaisesti vanhan Aatamin. --- Mutta emme tahdo vertailla esim. Helsingin tai Turun ja Viipurin kylpylaitoksia keskenään. Jos niin tehtäisiin, se olisi jälkimmäiselle kaupungille haitaksi. Wilhelmsbad [Villensauna?] valoisine hauskoine kylpyhuoneineen hyvän kohtelun ohella on niin miellyttävä, että siellä kylpeminen on todellinen huvi. Sama asianlaita koskee Auran kylpylaitosta Turussa. Jopa Tampere on jokunen vuosi sitten saanut ajanmukaista laatua olevan kylpylaitoksen. Haluamme päättää nämä rivit tiedusteluun: milloin Viipuri hankkiutuu kylpylaitosten suhteen mainittujen kaupunkien tasolle?

Kuitenkin jo syyskuussa 1883 *Wiborgsbladetissa* voitiin kirjoittaa, että

Ajanmukainen saunalaitos on viimein syntynyt kaupunkiin. Kauppias W. Schataloffin vanha kylpylaitos esplanadin päässä on kokenut perusteellisen korjauksen ja on nyttemmin ajanmukaisessa kunnossaan valmis käytettäväksi. Siellä on saatavilla tavallisen ammekylvyn lisäksi suihku, höyrykaappi, suomalainen sauna ym. Tervetullut järjestely on myös se, että kylpylaitos pidetään avoinna kaikkina päivinä eikä vain joka toinen päivä kuten tähän asti. Hinnat eivät myöskään ole kohtuuttoman kalliit.

Vuonna 1895²⁴ sauna käsitti 5 löylyhuonetta, 8 pukeutumis- ja kylpyammehuonetta, odotussalin ja kasöörinhuoneen. Kiinteistön kahdella tontilla oli lisäksi kolme suurehkoa asuinhuoneistoa.

²⁴ *Wiborgsbladetin* ilmoitus Schataloffin konkurssipesän huutokaupasta 13.8.1895

Wiipurin Sanomat uutisoi Schataloffin kuolemasta 24.8.1894:

Toiss'yönä kuoli täällä aivo-halvaukseen kauppias Wasili Schataloff 48 vuoden vanhana. Vainaja suoritti aikoinaan suuria urakatöitä Venäjän ruunulle sekä omisti n.s. Lewanoffin ja Catanin saunat sekä Euroopan ravintolan. Myös maanviljelystä harjoitti hän Niittysaaren tilalla. Shataloff oli hyväluontoinen mies. Viime aikoina olivat aineelliset vastoinkäymiset murtaneet hänen mielensä. Häntä surevat lähinnä kaksi tytärtä ja leski.

Tässäkin Kirjoituksessa Leonoffista käytetään Lewanoff-muotoa (molemmat nimet viittaavat leijonaan -> leo, venäjäksi lev).

Jo syyskuussa 1892 Schataloff oli myynyt Hotelli Europan kiinteistön rautatiehallitukselle, kuitenkin ehdolla, että saa 5 vuotta hallita sekä hotelli- että saunarakennusta sovitulla vuokralla (Wiipurin Sanomat 6.9.1892). Kuolema siis tuli kesken tämän sopimuksen.

Hôtel d'Europe noin vuodelta 1892 olevassa postikortissa.

Kuva 26: Teoksesta Viipuri, kansainvälinen kaupunki

Mainitun teoksen mukaan konkurssikypsän hotelliyrityksen jatkajaksi tuli **Nikolai Prokovjeff**. Prokovjeff jatkoi myös entisen Leonoffin saunan pitämistä, kuten alla olevasta *Wiborgsbladetin* ilmoituksesta 15.3.1896 ilmenee:

Kuva 27: Wiborgsbladet 15.3.1896

Huomatkaa!

Täten ilmoitetaan kunnianarvoiselle yleisölle, että ent. Leonoffin saunalaitoksessa, johon nykyisin on tehty odotussali, on alla mainitusta päivästä lukien saatavilla numerosauna kaikkina päivinä ja lisäksi joka torstai ja lauantai yleinen sauna. 40 pennin saunassa tarjotaan amme samaan hintaan; hyvä ja puhdas vesi, hyvä palvelu ja puhtaus luvataan. Viipurissa 14. maaliskuuta 1896

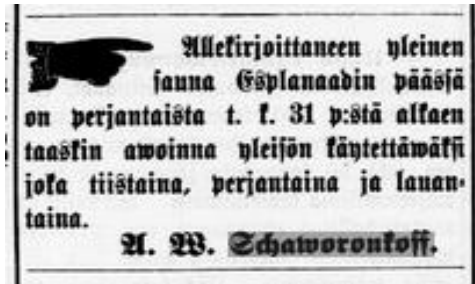
Viipuri, kansainvälinen kaupunki- teoksen mukaan Prokovjeffin vuonna 1903 tapahtuneen kuoleman jälkeen Schataloffin melko suurellisena alkanut toiminta koki vähitellen päätepisteensä.

Kesäkuussa 1908 ilmoitettiin julkisesta huutokaupasta, joka koski päärakennuksen, saunarakennuksen ja laudasta tehdyn ulkorakennuksen rakennusosia, jotka oli korjattava pois syyskuun alkuun mennessä (*Wiborgsbladet 13.6.1908*). Näin suuri ja koristeellinen Hôtel d'Europe lisärakennuksineen hävisi Herman Geselliuksen ja Eliel Saarisen suunnitteleman, vuonna 1913 valmistuneen uuden rautatieaseman tieltä.

Vaasankadun saunakiinteistössä toiminta on jatkunut **Alexander Schavoronkoffin** nimissä ja hänen jälkeensä **Savo-Karjalan** ja **Puistonpään saunoina**, myöhempi osoite Vaasankatu 17–19. Saunarakennuksen kuva vuodelta 2019 on Puistonpään saunojen yhteydessä.

Alexander Schavoronkoffin saunat

Wiborgsbladet tiesi kertoa 3.9.1895, että kauppias **Alexander W. Schavoronkoff** hankki kiinteistöt Vaasankatu nro 11:ssä ja 12:ssa²⁵ (-> Suvorovski prospekt) omistukseensa Wasili Schataloffin konkurssipesältä elokuussa 1895 110.000 markan kauppahinnasta (2014: 578 122 e). Ilmoituksen mukaan ajanmukainen saunalaitos tuli lähiaikoina avattavaksi ja saunaa oli myös tarkoitus huomattavasti laajentaa. Schavoronkoff²⁶ ilmoittikin myöhemmin samassa lehdessä korjauksista ”entisessä Catanin saunassa” lokakuussa 1895.

Kuva 28: *Wiipuri* 1.8.1896

Wiborgsbladetin uutisen 12.11.1898 mukaan kauppias Schavoronkoffin tarkoituksena on rakennuttaa nykyisen saunansa viereen uusi saunalaitos, joka ”täyttää kaikki ne vaatimukset, joita meidän päivinämme asetetaan viihtyisälle ja ajanmukaiselle saunalle”.

Kuten Schataloffin yhteydessä todettiin, Schavoronkoffin aikana saunalaitosta edelleen laajennettiin. Katunumerot elivät sen mukaisesti, Vaasankatu 19:stä Vaasankatu 17:ään ja vielä Suokadun varrella Suokatu 4:ään. Lisäksi *Wiipurin* tammikuussa 1900 julkaisemassa ilmoituksessa puhutaan yleisestä saunasta ”Vaasankatu n:o 15:ssä”.

Sosialidemokraattisessa *Työ*-lehdessä haettiin huhtikuussa 1908 ”hyvää ja kunnollista hierojaa 25 pennin miesten saunaan”, jälkikaneetilla ”Huom! Juopot älkööt vaivatko itseään”.

²⁵ Numerot viittaavat nähdäkseni tonttiin 12 Vaasankadun ja Suokadun kulmassa (Vaasankatu 17) ja sen viereiseen tonttiin 11 Suokadulla (Suokatu 4)

²⁶ Nimen oikea kirjoitusmuoto alkaa soinnillisella Ž-kirjaimella, ei soinnittomalla Š-kirjaimella (Sch). Koska kaikissa lähteissä on käytetty Sch-alkuista nimeä, olen säilyttänyt tämä muodon. (Žavoronok = leivonen)

Allekirjoittanut
 avaa
 lähimpänä palvelut herra A. V. SCHAVORONKOFFIN hyväksi tunnetussa SAUNASSA

Hieronta- ja Voimistelulaitoksen

kylvyn yhteydessä.

Siihän annetaan hoitoa seuraavien parantamistoimenpiteiden mukana:

- Saunavoimistelu,
- Hieronta,
- Sähköllä hieronta (Tri Fauron, Nico mukaan),
- Vibreerushieronta,
- Kasvojenhoito,
- Lasten viinosekäisyshoito,
- Elohopea hieronta,
- Kuuman kylpy,
- Kuumakylpyhoito.

Hoitoa annetaan myöskin kotona sopimukseen mukaan kohtuullisilla hinnoilla. Uuden vuoden kokous koti- ja ulkomalla.

Kannalaitaan:
Eric Gustaf Mellin
 Toim. ruotsal. saunavoimistelijan ja hieronnan.

Kuva 29: Työ 16.3.1910

— **Rowin tähteen yleisöä** oli viime perjantai-iltana laskettu Schavoronkoffin **saunan** 25 pennin osasto. Ensin siellä oli noin 70 wendäläistä sotamiestä ja vielä myytiin siivilähenkilöille lippuja niin paljon kuin oli waan tulleita, niin että **sauna** oli aivan täysi ja weskilapoista koini aika rähästä, ne kun eivät kaikille riittäneet. Sitöähän voisi lippuja myydessä ottaa huomioon, että kuinka paljon **saunaan** kunnolleen jopii ja kuinka paljolle siellä on tarwittawia astioita?

Kuva 30: Työ 13.2.1911

— **Wappuwapautta sefin.** Täläisellä Schavoronkoffin **saunalla** anoiwat saunottajat isännältäään työstä wapaata Wappua, huomauttaen m. m. sitä miten hyödytöntä on pitää saunoja ouki Wapunpäiwänä, syystä, että silloin ei käng tyloijöitä juuri lainkaan. Jfäntä suostuifin pyyntöön, mutta sillä ehdolla, että saunottajat maksawat omalla kustannuksellaan ilmoitukset paikkakunnan lehtiin **saunojen** kiinnitööstä! Minkälaiseen waloön isännän moinen menettely joutuu, ymmärtää hywin kun ottaa huomioon, etteiwät saunottajat nauti talöstä penniäkään palikkaa. Sen lisätfi että heraatat w a t i l m a i s e l l i, saawat he maksaa vielä sanomalehti ilmoituksetkin. Moista tapausta ei toki lie ennen kuultu.

Kuva 31: Työ 2.5.1912

Savo-Karjalan sauna, Kivakka O.Y.

Maaliskuussa 1919 sauna esiintyi jo Savo-Karjalan saunan nimellä. Tällöin Papulan saunan kanssa ilmoitettiin korotetuista saunamaksuista *Karjalassa* ja ruotsiksi *Wiborgs Nyheter*issä:

Kuva 32: *Karjala* 6.3.1919

Kesäkuussa 1925 julkaistussa ilmoituksessa Savo-Karjalan saunat oli luokiteltu yleiseksi saunaksi, keskisaunaksi ja numerosaunoiksi. Keskisaunalla tarkoitettiin keskihintaista saunaa.

Saunassa oli tapana kylvettä ulkomaisia vierailijoita, mm. heinäkuussa 1925 *Wiborgs Nyheter* uutisoi liettulaisista opettajista, jotka asemalla tapahtuneen vastaanoton jälkeen vietiin ”piristävään kylpyyn Savo-Karjalan saunalle”. Sen jälkeen aamukahvit tarjottiin keskuskansakoulussa, ja päivän tutustumiskohteisiin kuuluivat Agricolan patsas, sankarihautausmaa Agricolan kirkon vieressä, Monrepoon puisto, luonnollisesti Viipurin linna ja lopuksi roomalaiskatolinen kirkko.

Erikoinen ”unohdus” on sattunut elokuussa 1925, *Karjala* 28.8.1925:

Tämänk. 14 päivänä Savo-Karjalan saunan pihaan unohtunutta REVOLVERIA pyydän tuomaan palkkiota vastaan II poliisivartiokonttoriin E. Saramo

Kuva 33: *Karjala* lokakuu 1928

Radiumvettä mainostettiin *Karjalassa* ja ruotsiksi *Wiborgs Nyheter*issä lokakuussa 1925:

1920-luvulla ja aina sotiin saakka radioaktiivista radiumia pidettiin jonkinlaisena ihmeaineena vaivaan kuin vaivaan, vaikka toisaalta sen syöpäriski oli jo tiedossa. Radiumvalmisteita löytyi lukuisia. Mm. ”Miradium-suolaa” oli saatavilla kaikista apteekeista, kuten *Karjalan* ilmoitus kertoi vielä toukokuussa 1939.

Karjala oli uutisoinut jo elokuussa 1925 ”Uudesta, merkittävästä terveydenhoitopaikasta” Kiviniemessä Suvannon rannalla. ”Kiviniemen merkillinen radium-lähde” oli ”aivan harvinainen terveyslähde, jonka vesi ominaisuuksiltaan voittaa monien tunnettujen ulkomaisten lähteiden veden”. Paikalle oli tuon vuoden alussa ruvettu rakentamaan terveysparantolaa, jonka piti olla valmis ottamaan vastaan vieraita jo syyskuussa.

Parturi kuului myös saunan palveluihin, mm. lokakuussa 1929 haettiin *Karjalan* ilmoituksella parturin oppilasta tai lauantaiapulaista.

Stig H. Hästö on kertonut tästä saunasta, jota hän kutsuu vielä ”Schavaronkoffin saunaksi”, muistelmissaan²⁷ seuraavasti:

Tuossa oli tontti, jolla ennen oli Schavaronkoffin sauna ja siinä vieressä Vaasan- ja Torkkelinkadun kulmassa kapakka, jolla taisi olla vähän kolhiintunut maine. Kun me veljekset olimme pieniä, äiti vei meidät joskus Schavaronkoffin saunaan. Ne käynnit olivat elämyksiä. Aluksi oli suhteellisen pitkä matka Neitsytniemeltä useine raitiovaununvaihtoineen ja sitten itse sauna, joka mielestämme oli todella hieno ja siisti. Huolella siivotuilla käytävillä hohtivat vitivalkoiset matot sinisine raitoineen. Puku- ja pesuhuoneet olivat moitteettoman puhtaat. Ei löylyssäkään moittimista ollut. Vähän oudolta kyllä tuntui, että ventovieras naisihminen meidät pesi, mutta kun äitikin siihen alistui, emme halunneet panna vastaan. Saunareissun viimeinen osa on jäänyt mieleen rakkaana ja hyvin selvänä muistona. Tottelevaisuus ja hyvä käytös palkittiin. Saimme punaista limonadia tai sitruunasoodaa, jota noihin aikoihin tarjoiltiin aika korkeista, juhlallisen näköisistä, ylöspäin suippenevista pulloista.

Koska Hästö oli syntynyt vuonna 1918, muistelman ajoittunee 1920-luvulle.

Heinäkuussa 1935 uutisoitiin *Karjalassa* ”Viipurilaisesta keksinnöstä, itsetoimivasta veden lämmön säätäjistä”, jota oli muutaman kuukauden kokeiltu Kaleva saunassa, Lepistön Tiiliruukin saunassa ja Kivakka Oy:n saunassa.

Viipurin kaupungin osoitekirjassa ja liikehakemistossa 1936–37 Savo-Karjalan saunan omistajaksi on merkitty **Oy Kivakka**. Kaupparekisterin mukaan yhtiö on rekisteröity tammikuussa 1922 nimellä Kivakka O.Y., joten mahdollisesti yhtiö on tullut omistajaksi jo tuolloin. Yhtiö on edelleen rekisterissä Kivakka Oy-nimellä, mutta toimii muilla toimialoilla.

Puistonpään saunat

Viipurin puhelinluettelossa 1939 sauna esiintyy nimellä **Puistonpään Saunat**, osoitteena edelleen Vaasankatu 17–19. Nimi onkin luonteva ”esplanadin” eli Torkkelin puiston päässä sijainneelle laitokselle. Saunan tai saunojen omistaja oli tuolloin **Viipurin Osuusliike r.l.** Vuonna 1939 kiinteistössä toimi yleisen saunan lisäksi Viipurin Osuusliikkeen kalavarasto²⁸. Lehti-ilmoituksissa saunojen omistajana tosin esiintyy **Kiinteistöosakeyhtiö Puistonpää**, kuten ensimmäisessä ilmoituksessa joulukuussa 1937:

²⁷ ”Syreenit kukkivat vielä. Muistoja ja tunnelmia Viipurissa kesäkuussa 1944”, WSOY 1989. Vuorineuvos Stig Herman Hästö (1918–1997) toimi 1960–80-luvuilla Finlaysonin toimitusjohtajana ja työnantajaliittojen palveluksessa.

²⁸ VirtuaaliViipuri 1939

Kuva 34: *Kansan Työ* 19.12.1937

Saunoilla tarkoitettiin numerosaunoja, ns. keskisaunaa ja yleistä saunaa.

Korjauksia oli suoritettu kesällä 1938:

Kuva 35: *Karjala* 8.9.1938

Talvisodan aikana Puistonpään sauna on toiminut ainakin tammikuussa 1940, jolloin sinne haettiin kylvettäjiä. Elokuussa 1942 Karjalassa ilmoitettiin, että sauna avataan jälleen 8.8.1942. Numerosaunoista ja yleisistä saunoista ilmoitettiin edelleen *Viipurin ja Kaakkois-Suomen puhelinluettelossa* 1943.

Sauna ilmoitteli ahkerasti vuonna 1943 ja vuoden 1944 alkupuoliskolla. Huhtikuussa 1944 ilmoitettiin kylvettäjän saavan toimen heti, ja vielä toukokuun 1944 lopulla haettiin mieluummin kuppautaitoista kylvettäjiä. *Karjalassa* ilmoitettiin vielä 18.6.1944, siis kaksi päivää ennen kaupungin valtausta. Saunaa lienee käytetty kauan vielä sodan jälkeenkin *Wiborgs Nyheterin* mukaan, joka julkaisi kuvan rakennuksesta vuodelta 2019:

Den gamla bastubyggnaden Vasagatan 17.

Kuva 36: *Wiborgs Nyheter* 7.1.2019

Jakovleffin saunat, Neitsytniemi, Kelkkala (Tulitikkutehdas)

Viipurin kaupungin historiassa IV ²⁹ mainitaan merkittävän teollisuusmiehen, kauppaneuvos **Konstantin Jakovleffin** perustaneen Tiiliruukin esikaupunkiin (myöhempään Talikkalan kaupunginosaan) tiilitehtaan v. 1876 ja tulevaan Kelkkalan kaupunginosaan Valtakadun eteläsivulle tulitikkutehtaan kaksi vuotta myöhemmin. Tulitikkutehtaan yhteydessä toimi myös yleinen sauna, jota paitsi Kelkkalassa oli myös sahalaitsos. Tehdas saunoineen onkin merkitty Viipurin karttaan vuodelta 1913 ³⁰. Kuten seuraavasta osasta käy ilmi, hän oli myös viinanpolttimon ja tislaustehtaan pääosakas.

Jakovleffilla mainitaan olleen saunat 1880-luvulla myös Neitsytniemellä (-> Petrovski). *Wiipurin Sanomat* mainitsee erään uutisen yhteydessä ”Neitsytniemen plaanin” läheisyydessä sijainneet saunat joulukuussa 1886. Saunasta kerrotaan myös teoksessa *Hiekkalaisten yhteistoimintaa ja muita elämänvaiheita*.

Mainitun Viipurin kaupungin historian mukaan sauna, joka sijaitsi Saunalahden rannalla ”*Paulijaakon mäen kohdalla*”, oli tarkoitettu palvelemaan Sorvalin, Saunalahden, Likolammin ja Hiekan kyläryhmien asukkaita. Saunassa oli neljä osastoa, nk. 20 pennin ja 40 pennin osastot sekä miehille että naisille. Sauna lämpösi torstaisin ja lauantaisin.

Neitsytniemen eli Viipurin esikaupungin saunasta ilmoitettiin vielä ainakin joulukuussa 1903, ja huhtikuussa 1906 *Työ-lehdessä* ”*K. Jakowleffin perillisten saunasta Kelkkalassa*”. Tammikuussa 1908 puhutaan ”*Jakovleffin perillisten saunoista Tulitikkutehtaalla*”

Vuoden 1909 luettelossa ”Enemmän taksotetut Viipurin pitäjässä” sekä tulitikkutehdas että tiilitehdas olivat **P. Jakowleffin** nimissä (*Karjala* 18.2.1910). Tammikuussa 1917 Karjalassa julkaistussa Viipurin maalaiskunnan ”taksotusluettelossa” vuodelta 1916 esiintyy **P. Jakovleffin sauna**, tulo 5.600 markkaa. Oletettavasti kysymys on ollut tulitikkutehtaan saunasta. **Konstantin Jakovleffin** tai **Jakovleffin Perilliset**- nimellä on kaupparekisterissä kaksikin rekisteröintiä, joista toinen on merkitty lakanneeksi heinäkuussa 1905 ja toinen tammikuussa 1917.

Kuva 37

Itä-Suomen Työmies uutisoi 16.1.1918 tulitikkutehtaan ja saunan rakennuksessa tapahtuneesta tulipalosta.

Näihin aikoihin tai jo aiemmin Tulitikkutehtaan sauna lopetettiin, ja siitä tehtiin tehtaan varasto- ja konttorihuoneisto ³¹.

²⁹ Viipurin kaupungin historia IV, s. 200, s. 394

³⁰ Kartta Wiipurin kaupungista ja sen ympäristöstä, tehty vuonna 1913

³¹ Teoksesta *Talikkalan Työväen* ...

Patterinmäen sauna, Jakovleff/ Buttenhoff

Kuva 38: Viinanpolttimo ja tislaustehdas, teoksesta Viipurin kaupungin historia IV

Konstantin Jakovleff oli vuodesta 1901 **osakeyhtiö K. Jakovleffin viinanpolttimon ja tislaustehtaan** pääosakas ja toimitusjohtaja. Yhtiön ja sen tiloissa toimivan saunan osoite oli Katariinankatu, myöh. Linnankatu 48 (-> Krepostnaja ul.). Rakennus sijaitsi Katariinankadun poikkikadun Sammonkadun (-> Vasiljeva ul.) ja sitä risteävän Tapionkadun (-> Rževski pereulok) kulmauksessa. Saunan osoitteena onkin myöhemmin käytetty

Tapionkatu 7:ää, joka sijaitsi samassa korttelissa nro 11 kuin tehdaskiinteistö.

Kuvasta erottuu vaivoin Sauna-kyltti talon katolla. SA-kuvassa (Suomen armeijan kuva-arkisto) kesäkuulta 1943 kyltti näkyy katolla edelleen.

Tammikuussa 1895 julkaisi *Wiipuri* otsikolla ”*Rakennushommia*” uutisen, jonka mukaan kauppaneuvos Konstantin Jakovleff sai rakennettavan saunansa yhteyteen myös rakennusoikeuden kaksikerroksiseen lisärakennukseen ynnä muihin pienempiin rakennuksiin Pantsarlahden kaupunginosassa.

Lokakuussa 1899 Konstantin Jakowleff ilmoitti *Wiborgsbladetissa* numerosaunan Sammonkadulla olevan käytettävissä kaikkina päivinä.

Heinäkuussa 1902 ilmoitettiin *Wiipurissa*, että

Kesä-ajalla on Jakowleffin uusi 75 pennin sauna ja numerot Sammon ja Tapionkadun kulmassa suljetut 10 päivästä Heinäk., vanhat saunat ovat auki niin kuin ennenkin

ja *Työ-lehdessä* elokuussa 1907 ”*Osakeyhtiö K. Jakowleffin saunan olevan perin pohjin korjattu*”. Ilmeisesti viimeksi mainittu ilmoitus tarkoitti Sammonkadun/ Katariinankadun saunaa.

Kelvottomista kylpyvastoista ja juopuneista valitettiin *Työ-lehdessä* 10.5.1906 julkaistussa kirjoituksessa ”*Kirje Talikkalasta*”:

On mahdollista, ellei todennäköistäkin, että kauppias **Fredrik Georg (Fritz) Buttenhoff** on hankkinut Jakovleffin kiinteistöt tai osan niistä omistukseensa jo vuonna 1906³². Päätelmää tukee se Fritz Buttenhoffia koskeva maininta, että hän olisi omistanut paloviina- ja spriitehtaan, mikä viitanee Jakovleffin perustamaan tehtaaseen³³. Erikoista kyllä, kaupungin virallinen historia ei tätä kiinteistöomistusta mainitse. Saunakin alkaa esiintyä "**Buttenhoffin saunan**" nimellä lehdessä jo vuoden 1906 lopulla, kuten seuraavasta ilmoituksesta ilmenee. Fritz Buttenhoff on omistanut korttelin taloryhmän vielä 1930-luvun loppupuolella ja vielä jatkosodankin aikana ja vuonna 1937 vuokrannut Linnankadun/ Tapionkadun saunakiinteistön Talikkalan saunaosuuskunnalle.

Ensimmäinen maininta Buttenhoffin saunasta löytyy *Työn* ilmoituksesta 13.12.1906:

Kuva 39

Ilmoituksessa mainittu lakkokomitea oli perustettu eräiden Talikkalan saunojen kylpyhintojen korotusten vuoksi.

Buttenhoffin saunasta on lehdistössä mainintoja harvakseltaan mutta varsin pitkältä ajalta. Isän ja pojan vaatteet varastettiin saunasta *Työn* uutisen 3.1.1908 mukaan:

³² Viipurissa toimi toinenkin tunnettu Buttenhoff-suvun kauppias, Emil Fredrich, jonka *Viipurin kaupungin historiakin* mainitsee. Hän harjoitti liiketoimintaa yhtiönsä Aktiebolaget Emil Buttenhoff nimissä ja rakennutti nelikerroksisen renessanssityylisen talon Katariinankadun korkeimmalle kohdalle Katariinankadun ja Uudenportinkadun kulmaan (Katariinankatu 7).

³³ https://fi.wikisource.org/wiki/Kuka_kukin_oli:_B#bu

— **Raikki waatteet warastettiin**
eräältä Sergejeffin työmieheltä Butten-
hoffin **saunas**. Sanotun työmiehen
sekä hänen poikansa waatteet wiettiin
niin tarkoin ettei jäänyt kuin huopa-
saappaat jällelle.

Kuva 40

Muita kommelluksia ja lieveilmiöitä:

— **Tanssijat saunasta.** Kuuma ta-
peus saunaelämästä jätti viime lauman-
taina Jakoleffin 25 pennin **saunas**.
Jotkut juopuneet miehet olivat oikein mu-
hikin lonsa tulleet **saunaan**. He olivat
palkanneet vanhaan mielumsoittajan, jo-
ta **saunan** pukuhuoneessa wieteli rämi-
wää mieluaan. Soiperellen teitaroivat
miehet lattialla, pöytäiden saunamuijien-
lin jalat alkoivat nousta ja hameet heilah-
della sekä ylös taks' oli tanssi läynnissään.
Tätä juhlahetkeä olisi ehkä riittänyt enem-
män aikaa, jolleivät siivoukset olisi tart-
tuneet asiaan ja lopettaneet leikkiä uhaten
tshdä asiasta toiselta puolen toden.

Kuva 42: Työ 9.3.1911

Munan parittelujuttu.

Viipurin siveyspoliisin ilmian-
noista oli eilen täkäläisen raastuvan-
oikeuden kolmannella osastolla esillä
juttu n. k. Jakoleffin **saunan** kassan-
hoitajaa neiti E. Blomqvistia was-
taan huoneiden luovuttamisesta pa-
ritteltua warten. Wirtansa puolesta
ajoi kannetta kaupunginwiskaali ja
oli vastaaja Blomqvist waratuoma-
ri Knut Angelinin awustamana saa-
puvilla. Kanteessa syntettiin was-
taajaa siitä, että hän mainitun sa-
nalaitoksen johtajana ja kassan hoi-
tajana oli päästänyt **saunaan** paris-
kuntia, jotka sitä kuitenkaan eivät ol-
leet ja että tuollaiset „pariskunnat“
olivat harjottaneet haureutta sa-
nassa kähdesjään.

Wastaajan puolelta wäitettiin että
synteesjää mainittua tekoa ei miten-
kään ole woinut tapahtua vastaajan
tieten sekä kiellettiin kanne.

Kuva 43: Työ 13.6.1914

Syyskuussa 1914 raastuvanoikeus kuitenkin hylkäsi kanteen, koska ei ollut toteennäytetty, että vastaaja olisi tehnyt itsensä syyppäksi mainittuun rikokseen.

Buttenhoffin nimellä sauna näyttää toimineen varsin pitkään. Työ-lehti mainitsee joulukuussa 1913 nk. Jakovlevin saunan, omistaja Buttenhoff, ja vielä maaliskuussa 1918 lehti mainitsee Buttenhoffin kylvettäjät punaiselle kaartille tehtyjen lahjoitusten yhteydessä. Saunaan liittyy myös aiemmin kerrottu juopottelureissu sekkikavalluksineen marraskuussa 1918 (Kuva 17).

Kuva 44

Elo-joulukuussa 1918 sauna esiintyi *Karjalan* ja *Wiborgs* Nyheterin ilmoituksissa osakeyhtiön **O.Y. Jakovleffin** ja vastaavasti **A.B. Jakovleffin** nimellä. Näissä kirjoitusmuodoissa ei kaupparekisteristä kuitenkaan osakeyhtiötä löydy. Ehkä tässä on haluttu viitata perinteikkääseen Jakovleffin tehdaskiinteistöön.

Jakovleffin nimi ”kummittelee” vielä vuoden 1938 puhelinluettelossa, jossa esiintyy **Jakovleffin Saunat Oy** Tapionkatu 7-osoitteella. Tämänkään nimistä osakeyhtiötä ei kuitenkaan kaupparekisteristä löytynyt. Jakovleffin nimeä kantanut saunahanke on ehkä jäänyt toteutumatta, koska kiinteistö vuokrattiin Talikkalan saunaosuuskunnalle vuoden 1937 lopulla.

Patterinmäen saunan toiminta on ollut hyvin pitkäkestoinen, jopa vuosisadan mittainen sekä suomalaisten että venäläisten saunanpitäjien harjoittamana. Vuoden 1920 alussa toimintaa on jatkanut Matti Riikonen, hänen jälkeensä David Iihola ja lopuksi Talikkalan Saunaosuuskunta. Rakennuksen kuva vuodelta 2016 on Saunaosuuskunnan yhteydessä.

Patterinmäen sauna, Riikonen, liholä

M. Riikonen- tai **Matti Riikonen-** nimillä aloitettiin ilmoittelu Katariinankatu 48:n saunasta *Karjalassa* tammikuun 1920 puolivälissä. Saunasta esiintyy lehti-ilmoituksia sekä Katariinankadun että Tapionkatu 7:n osoitteella. Vuodesta 1923 lähtien ilmoituksissa aletaan käyttää Patterinmäen saunan nimeä. Oletettavasti Riikonen on toiminut saunan vuokraajana.

Kesäkuussa 1920 huomautettiin, että saunassa on ”parhain vesi Viipurissa”.

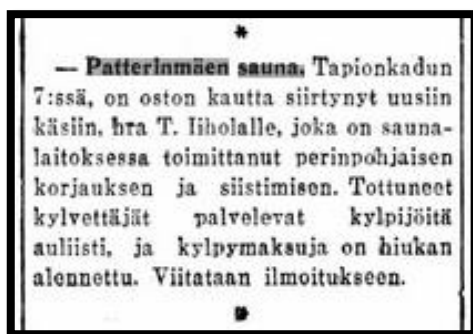
Veden laatua korostettiin edelleen syyskuussa 1921, jolloin todettiin, että ”vesi on viinatehtaan kaivoista”. Maininnalla viitattiin selvästi aiemman Jakovleffin viinanpolttimo- ja tislaustehtaan (tuolloin jo mahdollisesti Fritz Buttenhoffin omistama).

Kuva 45: *Karjala* 1.6.1920

”Riikosen sauna” oli säännöllinen ja ainoa saunailmoittaja myös *Wiborgs Nyheterissä* kevästä 1920 aina tammikuuhun 1922 saakka.

Kuriositeettina voidaan mainita, että Katariinankatu 48-osoitteessa toimi vuonna 1921 Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen *Työ-lehden* toimitus (”ovi 22”). Lehden numeroita ehti tosin ilmestyä vain vajaa kuukausi ennen sen lakkauttamista³⁴.

Patterinmäen saunan myynnistä **T. liholalle** kertoi *Karjala* 2.10.1927:

Kuva 46

³⁴ Kuten jo kerrottu, samalla nimellä ilmestyi Viipurissa vuosina 1904–18 ”Itä-Suomen Työväen äänenkannattajana” esiintynyt lehti. Tällä nimellä julkaistiin myös 1927–30 Sosialistisen Työväenpuolueen seuraajan, Työväen ja pienviljelijäin liiton lehteä.

Viipurin kaupungin osoitekirjasta ja liikehakemistosta 1936–37 löytyy **David Iihola**, jonka ammatiksi on mainittu saunaliikkeen hoitaja. Osoitteeksi hänelle on mainittu Linnankatu 48.

Vuonna 1929 ilmoitettiin Patterinmäen saunasta sekä Tapionkatu 7:n että Katariinankatu 48:n osoitteella, kuten seuraavassa:

Kuva 47: Karjala 3.12.1929

T. Iiholan nimissä saunan ilmoituksia on vuosille 1936–37 saakka. Heinäkuussa 1937 ilmoitettiin koko saunairtaimiston vapaaehtoisesta huutokaupasta:

Kuva 48: Karjala 19.7.1937

Tämä toimenpide valmisteli jo Patterinmäen saunan hallinnan siirtymistä **Talikkalan Työväen Sauna- ja Rakennus-Osuuskunnalle**, jolle taloryhmän omistaja Fritz Buttenhoff tarjosi saunalaitosta vuokralle. Vuokrasopimus allekirjoitettiin marraskuussa 1937 10 vuodeksi. (Ks. Talikkalan osuuskuntas sauna 3 jäljempänä)

Juho Aution sauna, Katariinankatu/ Linnankatu 12

Tämä sauna oli sikäli harvinaislaatuinen, että se sijaitsi Viipurin vanhimmassa kaupunginosassa, Linnoituksessa. Saunasta ilmoitettiin ensimmäisen kerran *Karjalassa* 15.2.1920:

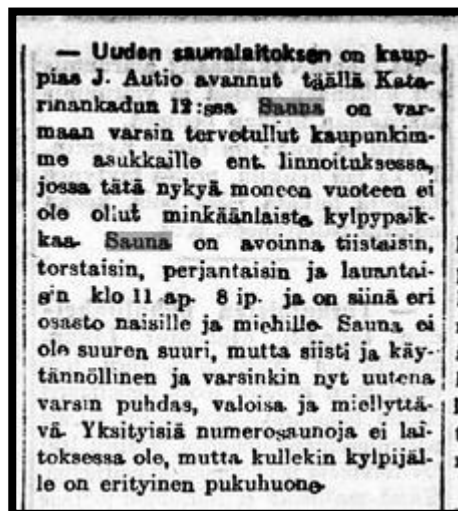
Kuva 49

Hankintapiiriin laajentamiseksi ilmoitus julkaistiin myös kuopiolaisessa *Savo*-lehdessä.

Saunalaitoksen avaaminen tapahtui **Juho Aution** nimissä näytävällä mainoksella *Karjalassa* maaliskuun 1920 alussa ja lehden uutisella paria päivää myöhemmin:

Kuva 50

Kuva 51

Kuva 52: *Karjalan Kansan Työ* 17.9.1921

Samassa liikekiinteistössä toimi mm. Linna-kahvila/ruokala (*Karjalan Kansan Työ* 17.9.1921). Vuodesta 1926 eteenpäin paikka lienee toiminut Teesalonki-nimellä.

Ilmoituksia lehdistössä oli säännöllisesti koko 1920-luvun loppupuolen, esimerkiksi:

Kuva 53: *Karjala* 1.4.1924

Kuva 54: *Karjala* 4.7.1928

Vuonna 1928 *Karjalassa* ilmoitettiin Helmi Heikkisen nimellä samassa osoitteessa toimivasta hieromalaitoksesta, joka ei kuitenkaan liene ollut saunan yhteydessä.

Runollinen ilmoitus julkaistiin *Kansan Työssä* marraskuun 1931 lopulla:

Kuva 55: *Kansan Työ* 28.11.1931

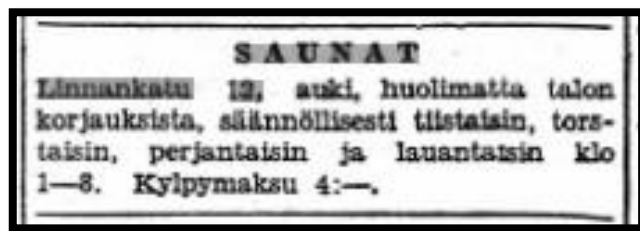
Huhtikuussa 1932 ilmoitettiin, että "huonon ajan vuoksi järjestetty myös halvempia kylpyjä".

9.4.1933 maistraatti julkaisi kuulutuksen kauppias Juho Aution omistaman talon ja tontin n:o 28 pakkohuutokaupasta. Pakkohuutokauppa toimitettiin saman vuoden lokakuussa:

Kuva 56: Karjala 11.10.1933

Kesäkuun 1934 lopulla ilmoitettiin kuitenkin, että "[sauna] Linnankatu 12 auki koko kesän tiistaina, torstaina, perjantaina ja lauantaina", ja vielä joulukuussa 1934:

Kuva 57: Karjala 11.12.1934

Ei ole tarkkaan tiedossa, milloin toiminta on loppunut, mutta ilmoituksia ei enää esiinny. Tällä osoitteella ei myöskään löydy saunaa enää *Viipurin liikehakemistosta* 1936–37.

Kylpylaitos Domus, Katariinankatu 11

Linnoituksen kaupunginosassa sijaitsi tämäkin, vain muutamia vuosia toiminut kylpylaitos. Vuonna 1904 rakennettiin Aktiebolaget Domuksen tontille Katariinankatu 11:een jugend-tyylinen liike- ja asuintalo. Helmikuussa 1904 *Wiborgs Nyheter* uutisoi myöskin, että kaupparekisteriin oli merkitty **Aktiebolaget Domus Badinrättning i Viborg**, jonka toimitusjohtajana oli varatuomari **S. Avellan**.

Kesäkuun 1904 loppupuolella saman lehden Päiväkronikka- palstalla (*Ur dagskrönikan*) kirjoitti nimimerkki "Trick" laajasti tästä "komeasta liikepalatsista" otsikolla "*Domuksen kylpylä (Domus bad)*". Artikkelissa todettiin, että niinä päivinä avattiin Domuksessa uusi ja ajanmukainen kylpylaitos. Tämä sijaitsi sisäpihalla, naiset kylpivät toisessa ja miehet kolmannessa kerroksessa. Kummankaan osaston sisustus ja varustus "*eivät jättäneet toivomisen varaa mitä mukavuuteen ja siisteyteen tuli*". Laitoksessa oli tarjolla erilaisia ammekylpyjä, höyrykaappia, "*suomalaista saunaa*" (finnbastu) ja "*luonnollisesti suihkut*".

Pukeutumishuoneet olivat lehden mukaan erityisen viihtyisiä mahonginvärisine ovineen ja seinineen. Kylpyammeet olivat fajanssia ja hohtavan valkoiset, höyrykaapeissa sai maun mukaan joko kuivaa tai kosteata ilmaa. "Suomalainen sauna" oli sekin modernisoitu mutta "*ei mahdollisesti jonkun 'Sasu Punasen' mielestä ollut tarpeeksi aito ansaitakseen tämän nimen*". Löylyä ei vanhaan kotoiseen tapaan saatu heittämällä vettä kuumille kiville, vaan höyry tuotettiin muulla tavoin ja levisi tasaisesti huoneeseen lauteiden alta. Lehti mainitsee laitoksen olevan toistaiseksi kooltaan varsin kohtuullinen, mutta mahdollisuuksia sen huomattavaan laajentamiseen oli tarpeen niin vaatiessa.

Ilmeistä oli, että kylpylaitos oli tarkoitettu palvelemaan "parempaa väkeä". Se ilmoittelikin pääasiassa *Wiborgs Nyheterissä*, mutta joskus myös *Karjalassa* ja *Wiipurissa*:

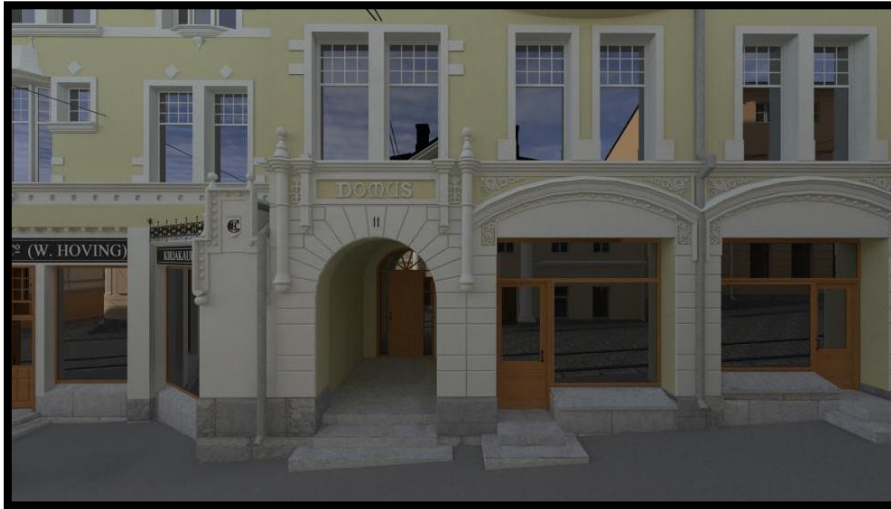
Kuva 58: *Karjala* 21.6.1905

Laitosta mainostettiinkin "*I luokan kylpylaitoksena*", ruotsiksi muodossa "*I:sta klass badinrättning*".

Joulukuussa 1909 *Wiborgs Nyheter* uutisoi, että "*kylpylaitosta, jonka olemassaolo oli liikkeen kannattamattomuuden vuoksi vaakalaudalla, pidetään kuitenkin avoinna, koskapa Domus Kylpylaitoksen osakkeet ovat siirtyneet uusille omistajille, joilla on tarkoitus ryhtyä erityisiin muutoksiin laitoksessa*".

Lehdessä julkaistiinkin joulun 1909 alla kylpylaitoksen ilmoitus, jossa suositeltiin Karjalan ilmoituksessa mainittuja kylpyjä, päätettynä iskulauseeseen "*Kylpy on terveyttä!*" (*Bad är hälsa!*).

Viimeinen lehtiutinen todettiin *Wiborgs Nyheterissä* maaliskuussa 1910. Ilmoituksen mukaan kylpylaitoksessa oli tehty perusteellinen remontti ja todettiin edelleen, että "*tämän laitoksen keskeisen sijainnin ja sen siistin, niin, jopa elegantin olemuksen, pitäisi taata sille laaja asiakaskunta*". Nähtävästi tehdyt toimet ja tämä vetoamus eivät kuitenkaan enää riittävästi saavuttaneet yleisöä. Kaupparekisterissä kylpylaitososakeyhtiö onkin merkitty lakanneeksi tammikuussa 1916.

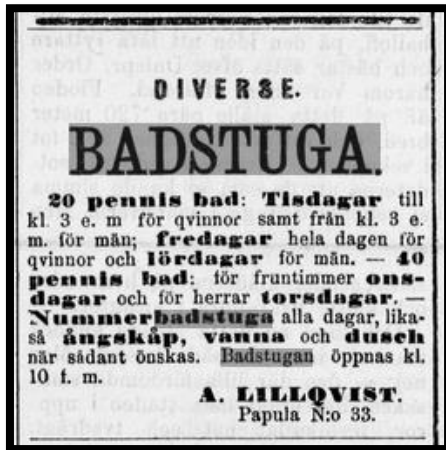

Kuva 59: Domus Linnankadun puolelta.

Mallinnekuva <https://virtuaaliviipuri.fi/fi/block/7/plot/64>

Papulan sauna, Lillqvist

Tämä sauna oli toiminnassa vain muutaman kuukauden. Se mainosti näyttävästi pari kertaa vain toimintansa alussa ruotsinkielisessä *Wiborgsbladetissa*, jossa ensimmäinen ilmoitus julkaistiin elokuussa 1889:

Kuva 60: Wiborgsbladet 17.8.1889

Laitoksessa oli 20 pennin ja 40 pennin saunat sekä numerosauna. Saatavilla oli höyrykaappia, ammetta ja suihkua, ”kun sellaista haluttiin”.

Myös *Wiipurin Sanomat* uutisoi lyhyesti saunan avaamisesta.

Tontti n:o 33 sijaitsi Vuorikadun ja Upseerinkadun kulmassa. *Wiborgsbladetin* uutisesta helmikuussa 1889 ilmenee, että rakennusmestari **Anders Lillqvist** oli saanut lääninhallitukselta luvan rakentaa kivisen saunarakennuksen tämän numeroiselle omistamalleen tontille Papulan kaupunginosassa.

Jo tammikuussa 1890 Lillqvist julkaisi myynti-ilmoituksen, *Wiipurin Sanomat* 8.1.1890:

Kartano Papulassa, lähellä asemaa, sisältävä 3 asuinrakennusta, sauna yleisöä varten on 4:jäs, jossa myös on asuinsuojia. Myydään hyvillä ehdoilla.

Ilmoitus uusittiin vielä kolmasti maaliskuun aikana.

Lisäksi 13.3.1890 *Wiipurin Sanomissa* tarjottiin myytäväksi

sauna-tarpeita, joita muutamia kuukausia on käytetty. Pannu, resovaalit, puljumeetteri ynnä muuta.

Samana vuonna jo kuusissakymmenissä oleva Lillqvist kohtasi tapaturmaisen kuoleman, jota *Wiborgsbladet* selosti 4.7.1890:

Täällä kaupungissa vaati myrsky ihmishengen. Rakennusmest. A. Lillqvist, Papulan kaupunginosan asukas, ollessaan pihalla nostamassa ikkunasta pudonnutta kukkaruukkua, sai päähänsä alas romahtaneet palotikkaat sillä seurauksella, että hän muutama minuutti sen jälkeen menehtyi. Sähkösanoma onnettomuudesta lähetettiin heti menehtyneen maalla asuvalle perheelle.

Edellä olevasta päätellen Lillqvist oli jo eläessään päättänyt lopettaa saunatoiminnan.

Kiinteistön mahdollisesta kaupasta ei ole tarkempaa tietoa. Joulukuussa 1891 S. Lillqvistin nimissä ilmoitettiin:

Talo myytävänä Papulassa lähellä rautatien asemaa. Kivirakennus on sopiva jonkinlaiseksi tehtaaksi, niin kuin sikaritehtaaksi y.m. Voi myöskin rakentaa lisää.

Vielä marraskuussa 1892 taloa tarjottiin ostettavaksi ”huokeasta”.

”Papulan uusi sauna”, Veltheim

Ensimmäinen ilmoitus julkaistiin *Työ*-lehdessä huhtikuussa 1906:

Kuva 61: *Työ* 19.4.1906

Uuden saunan ilmoitettiin olevan yleisön käytettävänä joka tiistai, torstai, perjantai ja lauantai ”klo 10 a.p. 10 i.p.” Sauna ilmoitteli säännöllisesti vuoden 1906 ajan.

Rakennus sijaitsi Papulan tontilla n:o 14, jolle *Viipurin kaupungin historian IV* mukaan rakennettiin **Veljekset Veltheimin makeistehdas** v. 1898. *VirtuaaliViipuri 1939*-sivuston mukaan ³⁵ kaksikerroksisen saunarakennuksen tontille piirsi **Frithiof Salenius** vuonna 1905. Arkkitehti **Paavo Uotilan** toimesta rakennus korotettiin kolmikerroksiseksi vuonna 1915.

Kuva 62: *VirtuaaliViipuri 1939*, mallinnekuva

Työ-lehdessä ilmoitettiin marraskuussa 1907, että

Papulassa herra V.Velthemin tontti n:o 14 (Sauna) myydään julkisella huutokaupalla t.k. 20 pnä.

Kiinteistön on ostanut **O.Y.Sampo**, joka kaupungin historian mukaan se on rakennuttanut tontille myös ”hillitysti kansallisromanttisen talon” v. 1906.

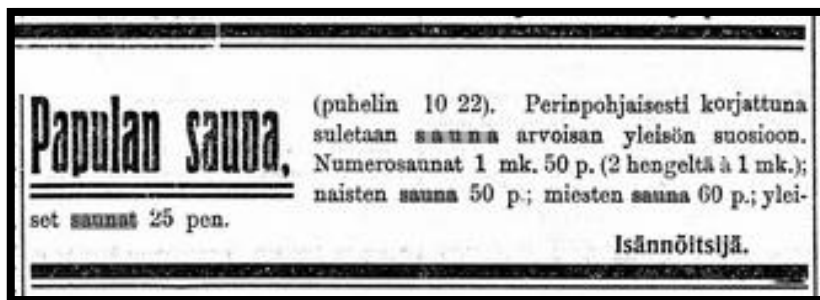
³⁵ VirtuaaliViipuri - PP12 - Tontti 14

Papulan sauna, O.Y. Sampo

Kuva 63: Työ 20.2.1908

"Puhtaus on parain lääke kulkutautien aikana, jonka vuoksi suositellaan Papulan saunaa, Telefooni 10 24", ilmoitettiin Työ-lehdessä syyskuussa 1908, lisäksi maininnalla, että "saunat pestään lysoolivedellä joka kylvyn jälkeen".

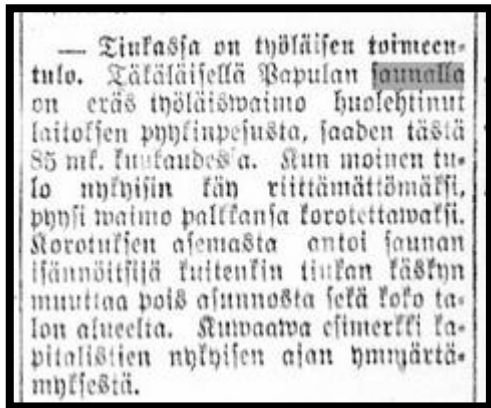
Kuva 64: Työ 22.9.1911

Lokakuussa 1912 mainostettiin Työ-lehdessä, että "Hinnat halvemmat kuin toisissa saunoissa. Raitiotiepysäkki saunan edustalla". Samassa kuussa haluttiin ostaa saunavastoja "vieläkin noin 10,000 paria".

Marraskuussa 1912 ilmoitettiin, että parturi saa heti paikan.

Toukokuussa 1917 julistettiin haettavaksi **Osuustalo Sampon r.l.** ja Papulan saunan yhdistetty isännöitsijän toimi.

Yhteiskunnallisen tilanteen kärjistymistä kuvaa Työn uutinen tammikuulta 1918:

Kuva 65: Työ 5.1.1918

Saunan vakioilmoituksia esiintyy *Wiipurissa* vuoden 1918 tammikuussa 23.1. saakka. Lehti ei ilmestynyt sisällissodan aikana, mutta ilmoittelu jatkui heti sen jälkeen toukokuussa.

Lokakuussa 1920 ilmoitettiin parturityöntekijän paikan olevan avoinna saunalla.

Sauna on lopetettu keväällä 1921, minkä vuoksi on julkaistu ilmoitus vapaaehtoisesta huutokaupasta:

Suuri huutokauppa.

Saunaliikkeen lopettamisen johdosta myydään vapaaehtoisella huutokaupalla toukok. 30—31 p:nä klo 11 alkaen e.p.p. Papulan saunan irtaimisto käsittäen m. m. suuren joukon hyviä emaljeerattuja kylpyvannoja, rautasänkyjä patjoineen, pöytiä, kaappeja, tiskejä, tuoleja, erisuuruisia seinäpeilejä, seinäkelloja, numerosoitto-kelloja, puhelinkone, suuri määrä saunakiuluja, käsimankeli, pesupenkkejä y. m. y. m. erilaista kalustoa.

Toisena päivänä alkaen samaan aikaan myydään m. m. saunan suuri liinavarasto käsittäen: 300 kpl. erisuuruisia liinalakanoita, (osa uusia käyttämättömiä) kylpyvaippoja, suuri määrä pyyheliinoja (samoita osa käyttämättömiä), pöytäliinoja y. m. y. m.

Huudot ovat heti maksettavat ja tavarat poisvietävät.

Viipurissa 17 p. toukok. 1921. KA5347 2019 **Hallinto.**

Kuva 66: *Kansan Työ* 21.5.1921

Papulan sauna, F. Lampila/ Uotin Luontainen Terveyshoitola ja Sauna

Ensimmäinen maininta Papulan saunasta toukokuun 1921 jälkeen on marraskuulta 1923. Silloin *Kansan Työssä* ilmoitettiin, että ”entinen Papulan sauna” avataan yleisön käytettäväksi kuun loppupuolella.

4.4.1925 julkaistiin *Karjalassa* ilmoitus:

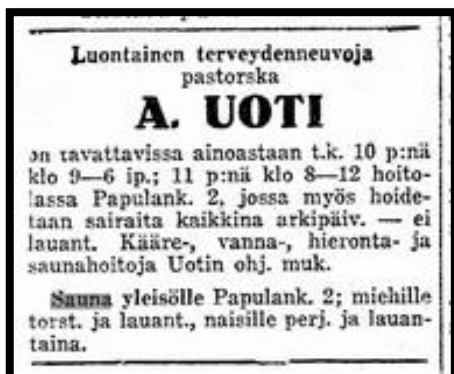
Kuva 67

”Terveys-Hoitolaa Uotin ohjeiden mukaan” mainostettiin saunan ilmoituksessa heinäkuussa 1925:

Kuva 68

Samassa kuussa ilmoitettiin myös, että ”*Luont. terv. neuvoja Pastorinrouva A. Uoti*” oli tavattavissa kahtena päivänä hoitolassa, samaten *Työ*-lehdessä 8.11.1927:

Kuva 69

Saunojen yhteisilmoituksessa huhtikuussa 1927 sauna esiintyy **F. Lampilan** nimissä.

Sauna tai mahdollisesti osa siitä esiintyy ”**Luontainen Terveyslaitos ja Sauna (Uotin)**”-nimellä *Viipurin puhelinluettelossa 1938*. Tätä nimeä käytetään myös *VirtuaaliViipuri 1939:n* sivustolla.

Alla olevan SA-kuvan perusteella venäläisetkin olisivat käyttäneet Papulan saunaa talvisodan jälkeen 1940–41. *Karjalassa* julkaistussa ilmoituksessa Papulan saunalle haluttiin ostaa ”*rajattomasti saunavihtoja*” heinäkuussa 1942. Syyskuussa 1942 sauna ilmoitettiin avattavaksi perusteellisen korjauksen jälkeen. Kutsuvieraskyllyn oli järjestänyt Eines Oy.

Papulan sauna esiintyy myös *Viipurin ja Kaakkois-Suomen puhelinluettelossa 1943*. Heinäkuussa 1943 saunalle haettiin ”kurssinkäynyttä hierojaa”.

Kuva 70: " Viipurin sauna ja pesustrusti Papulankadun varrella ". SA-kuva 30.8.1941

Yleismainintoja Talikkalan alueen saunoista

Vuosisadan vaihteen tienoilla itäisen ja kaakkoisen kulman esikaupunkialuetta, johon kuuluivat Kolikkoinmäki, Tiiliruukki, Kelkkala ja Kangasranta, kutsuttiin yhteisellä nimellä Talikkalaksi. 1880-luvulla asutus oli vielä varsin harvaa ja ryhmittyi pääasiassa tiilitehtaiden lähettöille Tiiliruukilla.

Talikkalan saunoista on mainintoja myös kaupungin virallisessa historiassa, jonka mukaan 1900-luvun alussa esikaupungeissa oli lukuisia yksityisiä saunaliikkeitä, mutta saunat olivat hyvin alkeelliset niin puhtauden kuin järjestyksenkin kannalta ja saunamaksut korkeita.³⁶

Ensimmäinen yleinen sauna on nähtävästi sijainnut lähellä toria Tiiliruukinkadun varrella **Katiskan talossa** ja lieene rakennettu 1890-luvun alussa tai hiukan sitä ennen. Sauna oli pieni ja yksiosastoinen, eli siinä naiset ja miehet kylpivät samanaikaisesti.³⁷

1880-luvun lopulla oli ensin ruotsinkielisessä lehdistössä kritisoitu yhteissaunomista yleisissä saunoissa, ja myös *Wiipurin Sanomissa* kirjoitettiin maaliskuussa 1893, että

kahdessa Kolikkoinmäen saunassa, nimittäin "Yhtiön saunassa" ja "Salamonin saunassa" käy miehiä ja naisia sekaisin samassa saunahuoneessa kylpemässä.

Tapa oli tuon ajan Suomessa varsin yleinen ja jatkumoa maaseudun perinteestä, joskaan kaikki saunojen omistajatkään eivät olleet kovin halukkaita tekemään saunoihin vaadittavia rakenteellisia muutoksia. Maistraatti oli tosin kieltänyt miesten ja naisten yhteissaunomisen jo 1817, mitä oli kuitenkin vaikea juurruttaa pois, ja aivan kuin uutena asiana ilmiö oli otettu uudelleen esille v. 1829.³⁸ Siis vielä vuosisadan lopullakaan tavasta ei kokonaan ollut päästy eroon.

Työ-lehden ilmoituksen mukaan alueella oli seuraavia saunoja:

Kuva 71: Työ 27.2.1906

Sapanila-nimessä ja etunimen alkukirjaimessakin on ilmeinen painovirhe, oikea muoto on S. Tapanila. "Kirvesmiesten saunasta" käytettiin myös nimitystä "Yhtiön sauna".

³⁶ *Viipurin kaupungin historia IV*, s. 403

³⁷ Teoksesta *Talikkalan ...*, jota on lainattu myös eräiden yksittäisten saunojen ja erityisesti Talikkalan osuuskuntasaunojen yhteydessä tuonnempana.

³⁸ *Viipurin kaupungin historia IV*, s. 59. Tässä yhteydessä voi mainita, että vanhassa sisämaan kaupungissa Hämeenlinnassa maistraatti kielsi yhteissaunomisen v. 1893.

Marraskuussa 1906 mainitut saunat ja Jakovleffin sauna ilmoittivat kylpyhinnan korotuksesta:

Kuva 72: Työ 20.11.1906

Tämä korotus aiheutti lakkokomitean perustamisen ja näihin saunoihin kohdistuneen lakon joksikin aikaa.

Matti Lylyn sauna, Kolikkoinmäki

Matti Lylyn sauna sijaitsi Hallituskadun lähettyvillä Patterinmäen aukean äärellä. Ensimmäinen ilmoitus todettiin *Wiipurin Sanomissa* kesäkuussa 1897, joskin sauna ilmeisesti on toiminut jo aikaisemminkin:

Kuva 73: *Wiipurin Sanomat* 27.6.1897

Sama lehti uutisoi marraskuussa 1897:

Varkaudet ovat tulleet Kolikkoinmäellä sijaitsevalla työm. Matti Lylyn saunalla aivan päiväjärjestykseen. Niinpä viime torstai-iltanakin vietiin eräältä naishenkilöltä aivan uudet nappikengät. Varkaudet ovat näihin asti tapahtuneet melkein poikkeuksetta naisten puolella. Olisi suotava, että moiset ammattilaiset saisivat ansaitun palkkansa.

"Arvoisalle yleisölle, Kunnioituksella", ilmoitti Lyly toukokuussa 1898, "saunamme Kolikkoinmäellä lämpää tästä lähtien keskiviikkona ja lauantaina".

Huhtikuussa 1900 olivat myytävänä *"Käytetyt ajurin roskat Kolikkoinmäki Lylyn saunalla A. Koivistolla".*

Kaupungilla pääsi välillä kotieläimiä juoksentelemaan vapaasti, mistä esimerkkinä kuulutus Wiipurissa elokuussa 1901:

Toissapäivänä katosi musta lammas, valkea pilkku otsassa ja valkea pässi ilman sarvia, talteenottajaa pyydetään palkintoa vastaan ilmoittamaan Kolikkoinmäelle Patterikatu 43 M. LYLYLLE.

Erityyppisiä saunan ilmoituksia ja sitä koskevia uutisia julkaistiin Työ-lehdessä vuosien 1906 ja 1912 välillä. Huhtikuussa 1919 julkaistiin ilmoitus huutokaupasta Kolikkoinmäellä, joka toimitettiin jo ”entisessä Lylyn saunassa”. Luultavasti toiminta on loppunut jo vuosia ennen tätä tilaisuutta.

Ilon sauna, Tiiliruukki

Timoteus Ilon sauna sijaitsi Tiiliruukilla Alakadun ja Saunakadun kulmauksessa. Ilon sauna mainitaan alueen saunoista todennäköisesti suurimmaksi, ollen edellä käsiteltyä Jakovleffin saunaakin suurempi. Ensimmäinen ilmoitus, jossa sauna on mainittu, todettiin *Wiipurin Sanomissa* kesäkuussa 1899 erään kokouskutsun yhteydessä.

”Suuri tulipalo, 11 taloa palanut” uutisoi Wiipuri 24.8.1900:

Eilen aamulla vähää ennen 10, syttyi tuli työmies P. Leskisen talossa Saunakadun varrella Tiiliruukilla. --- Perustuksiaan myöten paloivat --- T. Ilon suuri sauna --- Saunanomistaja Timoteus Ilon sauna- y.m. rakennukset olivat vakuutetut ”Pohjolassa” 15,500 markasta, irtain vakuuttamaton. Hänellä oli suuri varasto halkoja, lautatavaraa, vastoja y.m., joiden arvon hän arvelee nousevan 4,000 markkaan. Kaikki paloi. ---

Saunatoiminta on kuitenkin käynnistetty uudelleen, koska T. Ilo oli mukana ”Talikkalan saunojen” yhteisilmoituksessa helmikuussa 1906.

Saunanomistajien pojan surmasta kerrottiin Työ-lehdessä toukokuussa 1912, silloisen tavan mukaan henkilön tietoja ja tämän ominaisuuksia peittelemättä:

**Uljäs Glo „kaatunut
kunnialla“.**

Toisja yönä tapahtui **Sauna** ja Ma-
tsojen kulmauksessa Tiittiruukilla n. 1
klo:n **sauna** miestappo, jossa sai sur-
man ja woxfinin itäisissä eilaupungeissa
puufottelijana ja rauhallisen gleison häi-
rittijänä witsautena ollut 24-vuotias
Uljas M.

Kuva 74: Työ 17.5.1912

Maaila ferrotaan, kuului Uljas Ilo oleen henkivakuutettu suuremmasta sum-
masta. Hänen vanhempansa ovat mai-
nitun Ilon **saunan** omistajia sekä wa-
rakkaita.

Seutu, jossa **sauna** sijaitsee, on aina ollut rauhaton. Meluamaa elämää, vähänä ja ampumista on meikkin joka iltu ruosikaussa kuulunut mainitulta paikalta. Nkasti on tällä monasti ollut puhetta Tiittiruukin työkuntakokouksessa. Monasti on yritetty saada rauhallisuutta seutuun, mutta turhaan. Rzanomistajan Sallenbergin puolelta kienee sentään viime aikoina ryhdytty pöteröihin toimittin. M. m. on käskehty Slon joko myymälän talonja tai muuttamaan siitä pois.

Ehtä nyt seutukunta saa paremman
rauhan, kun rauhattomuuden päättelijät
vähitellen poistuvat näyttämöltä, ten
manalaan, ten rankilaan.

Saunakatua ei enää vuoden 1939 kartastossa ole, Alakatu kylläkin. Mahdollisesti Saunakatu on muuttunut Kiulukaduksi, nimi ainakin olisi saman henkinen. Lähin tunnettu julkinen kohde täällä oli kaupunginsairaala.

³⁹ Teos *Talikkalan Työväen ...*

Rajakatu 31:n sauna, Tiiliruukki/ Talikkala

Rajakadun saunan rakennutti **J.A. Vuori** jo 1895. Sauna sijaitsi Rajakadun ja Liikemiehenkadun kulmauksessa. Siinä oli jo alusta alkaen kaksi osastoa, miesten ja naisten osastot erikseen.

Ensimmäinen lehti-ilmoitus esiintyi *Wiipurissa* 8.3.1902:

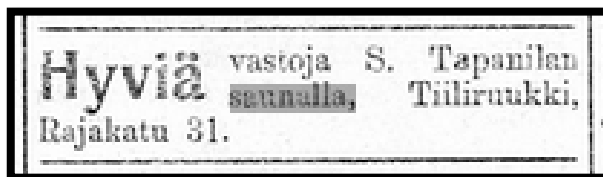

Kuva 75

Huhtikuussa 1903 Vuori ilmoitti, että ”huolellinen lämmittäjä saapi paikan Rajakadun saunalla”.

Helmikuussa 1906 J.A. Vuoren nimi esiintyy vielä ”Talikkalan saunojen” yhteisilmoituksessa.

Työ-lehden ilmoituksessa 29.7.1911 puhutaan **S. Tapanilan** saunasta Rajakatu 31:ssä:

Kuva 76

Tiettävästi Tapanila on saanut saunan hallintaansa jo muutamaa vuotta aiemmin. Vuonna 1914 hän myi edelleen saunan **V. Kujalalle**, joka onkin ilmoittajana Työ-lehdessä 29.12.1914:

Kuva 77

Marraskuussa 1918 peräänkuulutettiin *Karjalassa*, että

Se tunnettu nais-varas, joka eilen illalla varasti Kujalan saunasta Rajakadulta kaikki vaatteet, olisi hyvä ja toisi pois ilman pahempia seurauksia Jaakonkatu 8, K:mäki”.

Helmikuussa 1920 Rajakadun sauna oli mukana yhteisilmoituksessa, joka koski Viipurin ja esikaupunkien saunojen kylpymaksuja.

Rajakadun saunan ilmoituksia esiintyi edelleen pitkin 1920-lukua kesään 1929 saakka, mutta sen jälkeen se ilmoitteli vasta helmikuusta 1936 alkaen.

Vuonna 1936 sauna on erään lähteen mukaan siirtynyt **Pekka Vilskan** omistukseen ⁴⁰, tosin vuoden 1938 puhelinluettelossa sauna on edelleen Kujalan nimissä. Vuoden 1939 luettelossa sauna on jo merkitty **A.** ja **P. Vilskan** nimiin.

Helmikuussa 1938 saunalle haettiin ”tottunutta saunottajaa”. Lokakuun 1939 loppupuolella ilmoitettiin, että ”sauna lämpiää kuten ennenkin keskiviikkona, perjantaina ja lauantaina”, ja jopa vielä talvisodan aikana:

Kuva 78: Karjala 29.12.1939

Sauna ilmoitteli *Karjalassa* tammikuun 1940 loppupuolelle saakka.

⁴⁰ Teos *Talikkalan Työväen ...*

Lepistön sauna, Tiiliruukki/ Talikkala

Kansan Työssä ilmoitettiin ”Tiiliruukin saunan” avaamisesta joulun 1931 alla:

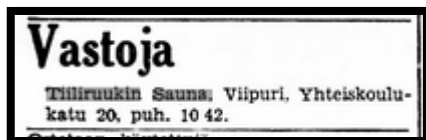
Kuva 79: *Kansan Työ* 23.12.1931

Vuoden lopulla puhuttiin myös ”Tiiliruukin uudesta saunasta”. Vuoden 1932 joulukuussa ilmoitettiin:

Kuva 80: *Kansan Työ* 13.12.1932

Myöhemmin saunan osoitteeksi on ilmoitettu säännönmukaisesti Yhteiskoulunkatu 20, joten joko edellisessä ilmoituksessa on virhe tai kyseessä on jonkun henkilökohtainen osoite.

Kuva 81: *Karjala* 18.11.1934

Heinäkuussa 1935 uutisoitiin ”Viipurilaisesta keksinnöstä, itsetoimivasta veden lämmön säätäjästä”:

Viipurilainen keksintö

Viipurilainen konemestari K. V. Kettunen on keksinyt itse toimivan veden lämmön säätäjän, joka soveltuu saunoihin, sairaaloihin ja kylpyhuoneisiin. Laite pitää veden lämpötilan miltei muuttumattomana riippumatta siitä, otetaanko samolista putkista samalla kertaa toisessa paikassa ainoastaan kuumaa vettä tai ainoastaan kylmää, joten esim. suihkun ottajan ei tarvitse välillä pistäytyä vesihanoja kiertämään. Veden lämpötila voidaan mielin määrin valita kääntämällä yhtä ainoata vipua mitättömän vähän.

Tällainen lämmönsäätäjä on ollut Viipurissa kokeilun alaisena jo viime joulusta alkaen ja on sovitettu tänne Kaleva-saunaan, Kivakke Oy:öön sekä Tiiliruukilla olevaan Lepistön saunaan. Pyytämällämme asiantuntijalla on ollut tilaisuus tutustua laitteeseen aikaisemmin Kaleva-saunassa ja ennen Lepistön saunassa. Molemmissa paikoissa ovat sekä omistajat että yleisö olleet siihen sangen tyytyväisiä. Saunanomistaja Lepistö mainitsi, että kokemustensa perusteella hän uskaltavaittää veden kulutuksen vähenevän tämän säätälaitteen nojalla vähintään 30 %.

Kuva 82: Karjala 19.7.1935

Tästä vuodesta alkaen saunan omistajaksi on mainittu **A. Lepistö**, luultavasti hän on ollut sen omistaja tai ainakin saunanpitäjä jo sitä ennen.

Tiiliruukin sauna

OM. A. LEPISTÖ. — YHTEISKOULUKATU 20. — PUHELIN 25 85.

NAISILLE	Keskiviikkona	MIEHILLE	Torstaina
	Perjantaina		Lauantaina

Hyvin kalustettu. Kylpyineen, suihkuineen ja vannoineen. 4 markalla.

Kuva 83: Karjala 5.10.1937

Saunan ilmoitettiin lämpiävän miehille vielä talvisodan aikana 5.1.1940.

Talikkalan osuuskuntasaunat 1 ja 2, Kangasranta ja Talikkala

Näistä osuuskuntasaunoista Kangasrannassa, Talikkalassa ja Patterinmäellä tärkeimmän lähdemateriaalin muodostaa viime sotien jälkeen julkaistu seikkaperäinen historiikki, *Talikkalan Työväen Sauna- ja Rakennusosuuskunta R.L.* (Viitataan tähän myös *Talikkala-historiikki*-nimellä.)

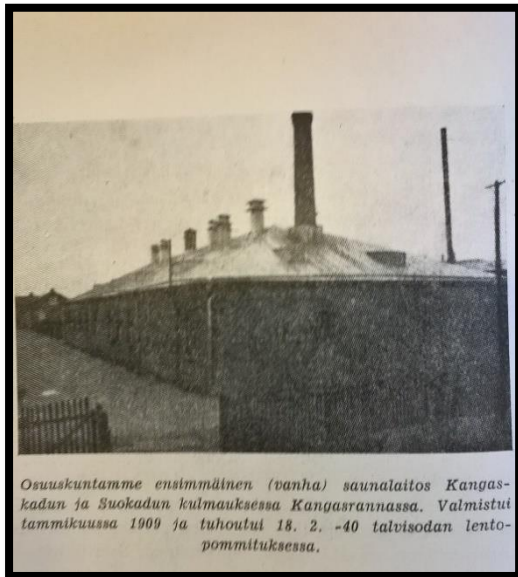
Jo vuonna 1905 pidettiin kokous, jossa pohdittiin osuuskuntasaunan perustamista. Tämä toteutui elokuussa 1906, kun Talikkalan työväentalolla perustettiin **Talikkalan Työväen Sauna- ja Rakennusosuuskunta r.l.** Ennen kuin rakentamiseen päästiin, tarvittiin osuuspääoman lisäksi ulkopuolista rahoitusta, jonka hankkimisessa esiintyi monia mutkia. Lopulta lokakuussa 1908 saatiin järjestettyä laina, jonka takasivat kiinnitysvakuuden lisäksi kauppaneuvokset Juho Hallenberg ja Juho Lallukka. Kuten tuonnempana todetaan, samat miehet olivat takaamassa myös Vanhan Viipurin Osuuskunta Auttajan saunahanketta.

Saunan avaamisesta ilmoitettiin *Työ*-lehdessä 15.1.1909:

Kuva 84

Ilmoituksessa on selvä painovirhe osoitteen kohdalla. Kuten alla olevasta kuvasta ilmenee, ensimmäinen sauna on rakennettu Kangaskadun ja Suokadun (-> Keppa ul.) kulmaukseen Kangasrannan esikaupungissa.

Kuva 85: Teoksesta *Talikkalan Työväen ...*

Osuuskuntamme ensimmäinen (vanha) saunalaitos Kangaskadun ja Suokadun kulmauksessa Kangasrannassa. Valmistui tammikuussa 1909 ja tuhoutui 18. 2. -40 talvisodan lentopommituksessa.

Tätä saunaa kutsuttiin myöhemmin ”sauna 1:ksi” tai ”vanhaksi saunaksi”.

Kuva 86: Viipuri 2.4.1909

Työ-lehdessä ilmoitettiin 23.6.1911, että
*"höyrykaappikylpy on yleisölle saatavana tästä päivästä lähtien ---
 Kehoitetaan yleisöä käyttämään pientä maksua vastaan".*

Parturin paikka oli avoinna saman vuoden syyspuolella:

Kuva 87: Työ 25.8.1911

"Järjestyksen ja puhtauden pitäjän toimi naisten puolella" oli haettavana helmikuussa 1913.

Osuuskunnan historiikissa on esitetty tarkat kävijätilastot koko osuuskuntasauojen toiminta-ajalta. Seuraavassa joitakin lehdistössä julkaistuja talouslukuja ja kävijätilastoja ensimmäistä maailmansotaa edeltäneeltä ajalta, esim. kävijätilastot vuodelta 1911, Työ 26.3.1912:

Liikettä on käyttänyt mainitun ajan kuluessa 68,633 täysi maksavaa kylpijää, 2,229 lapsia jotka käytti vastaa, 6,182 lasta ilman vastaa.

Keskimääräinen kylpijämäärä viikossa on ollut huomattava eli noin 1.480.

Saunaosuuskunnan 5-vuotisesta taipaleesta kerrottiin Työ-lehdessä huhtikuussa 1914 mm.:

Wuosi	Rahatulos
1909	Smf. 14,811: 80
1910	" 17,228: 20
1911	" 19,375: 50
1912	" 20,687: 90
1913	" 21,341: 20
	Smf. 93,444: 60

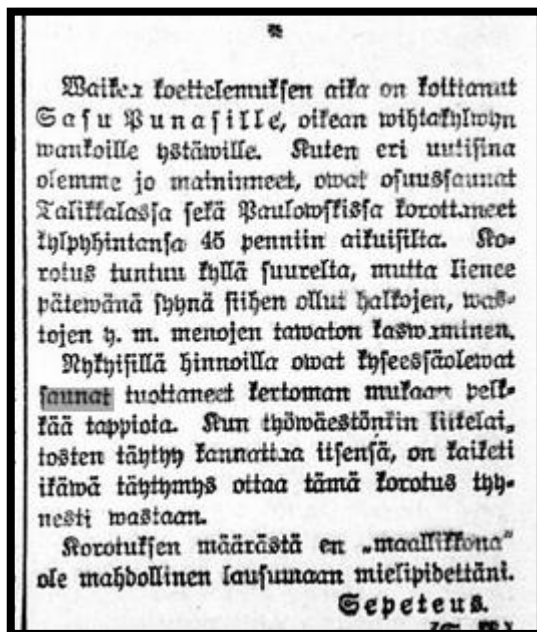
Kuva 88

josta käytettiin:

Tarveaineisiin	48,169: 34
Korfoihin ja kuluhiin	26,622: 47
Palkkoihin ja palkkioihin	8,037: 23
Rakennusten poistoihin	3,729: 50
Kaluston poistoihin	1,965: 16
	Smf. 88,523: 70
20/1 1909—31/12 1913 välisenä aikana oli osuuskunnalla kuluhiin käyttäjiä: aikuisia vastalla 25 p. lipulla 325,267 (1/8—31/12 1913) aikuisia ilman vastaa 20 p. lipulla 2,984; lapsia vastalla 15 pen. lipulla 16,153 ja lapsia ilman vastaa 10 p. lipulla 33,319; kuluhiin-lippuja 21,181.	

Kuten ilmenee, tilastointi on tehty pikkutarkasti, erityisesti kävijöiden osalta.

"Sepeteus" ymmärsi osuuskuntien hinnankorotusten tarpeen Työ-lehdessä kesällä 1916:

Kuva 89: Työ 28.7.1916

Sisällissodan aikana sauna oli käytössä aina 20.4.1918 saakka, minkä jälkeen se toimi sodan loppuajan väestösuojana. Sodan jälkiselvittelyt koettelivat hallintoa ja jäsenistöä raskaasti; osuuskunnan puheenjohtaja J.E. Tervo joutui valtaajien teloittamaksi kadulla, useimmat hallituksen jäsenet joutuivat vankileirille ja lukuisat osuuskunnan jäsenet saivat raskaita tuomioita, jotkut aina ampumisteloitusta myöten. Tästä huolimatta sauna avattiin varsin pian valtauksen jälkeen, ilmeisesti jo 4.5.1918.

Kesäkuussa 1927 sosialistisessa Työ-lehdessä (Työväen ja pienviljelijäin liitto) kirjoitettiin:

Talikkalan Osuussaunassa ei ole asiat kuten pitäisi. Siellä suositaan liiaksi juopuneita, joten siitä on saunaa käyttävälle yleisölle ikäviä haittoja. Työväestö saunankäyttäjänä toivoo, että järjestys saunassa muuttuisi.

Työ-lehti julkaisi pääasiassa lappeenrantalaisten saunojen ilmoituksia, mutta ajoittain ilmoittivat ahkerasti myös useat Helsingin saunat. Viipurilaisista saunoista lehdessä ilmoitti vain Talikkalan Sauna-osuuskunta useastikin vuosina 1927–29, mikä osoittanee, että jäsenistössä oli riittävästi ”vasemman laidankin” edustajia. Syyskuussa 1928 ilmoitettiin syyskokouksesta, jossa oli tarkoitus käsitellä mm. satamalakkolaisten ⁴¹ avustamista ja vapaiden kylpyjen järjestämistä työtaisteluun joutuneille.

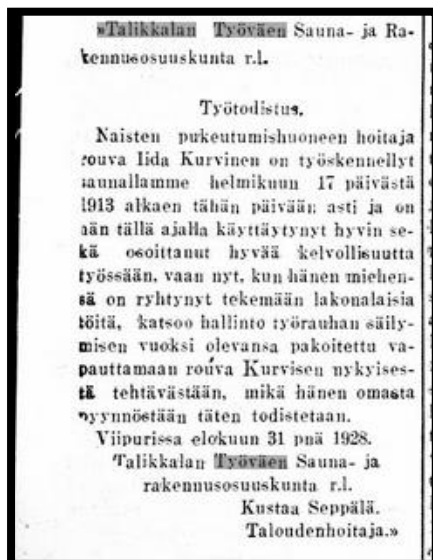
Kylpyhinnot huhtikuun 1928 alussa olivat, *Karjala* 1.4.1928:

Kuva 90

Aikuisen kylpyhinta vastasi n. 0,79 euroa vuoden 2014 rahassa.

Vuodelta 1928 kerrottiin vuosivoiton olleen 29.828,80 mk (2014: n. 9.420 e), huolimatta saunalla tehdyistä suurista korjaustöistä.

Kuva 91

Lakkorikkuri ei ollut osuuskunnassa kunniassa, ja vaikutus ulottui tämän puolisoonkin, kuten oheinen *Karjalan* 1.11.1928 julkistama työtodistus osoittaa.

⁴¹ Maanlaajuinen satamalakko kesäkuusta 1928 huhtikuulle 1929 on ollut Suomen pisimpään kestäneitä lakkoja.

Syyskokouksessa 1929 tulivat esiin vasemmistopuolueiden väliset poliittiset kiistat, joista *Työ* kertoi 24.9.1929:

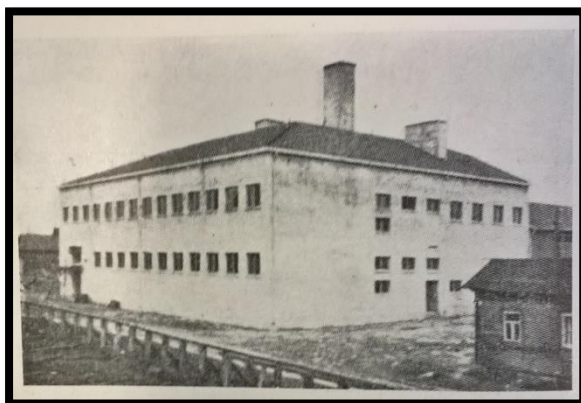
Vaikka "Kansan Työssä" (sos.dem. lehti) oli kokouksen edellä valmisteltu mielialaa osuuskunnan valtaamiseksi pois työläisten määräysvallasta, niin raukesi yritys osuuskunnan työläisjäsenien valppauden takia. ---

Osuuskunnan jäsenten lukumäärä parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana oli 200–300. Voimakkaampi lisäys alkoi vuoden 1928 paikkeilla, osaksi ehkä poliittisluontoisten intressikysymysten takia, kuten osuuskunnan historiikissa muotoillaan. Kysymys oli siis lähinnä sosiaalidemokraattien ja sosialistien välisestä kamppailusta vaikutusvallasta, millä ei historiikin mukaan ollut kuitenkaan mitään haittaa osuuskunnan toiminnan kannalta. Merkittävä aktiivisuuden kasvu näkyy osuuskuntakokousten osanottajamäärissä oikeastaan vain vuosina 1929–30, mikä ilmenee edellä olevasta *Työ*-lehden kirjoituksestakin syyskuulta 1929. Vuonna 1949 osuuskunnan jäsenmäärä oli 643.

Kuten tuonnempana mainitaan, poliittista vääntöä esiintyi samoina aikoina Hiekan saunaosuuskunnankin hallinnasta.

Kuva 92: Karjala 27.11.1929

Kuva 93: Teoksesta Talikkalan Työväen ... Kuva otettu rakennuksen valmistumisvaiheessa v. 1932 lopulla.

1920- ja 30-lukujen vaihteessa ryhdyttiin puuhaamaan uutta saunaa Yhteiskoulunkadulle Talikkalaan (joissakin lehti-ilmoituksissa myös Tikkutehtaankatu). Rakennuspiirustukset laati arkkitehti Jalmari Lankinen. Rakennus piti alun perin tulla 3-kerroksiseksi, mutta rahoitussyistä tästä jouduttiin tinkimään. Tämän nk. **uuden saunan** tai **sauna 2:n** avajaiskylpy tarjottiin joulun 1932 alla.

Talikkala-historiikin mukaan saunaa pidettiin tuohon aikaan yleensä kaupungin parhaimpana ja ajanmukaisimpana. Tiilisessä rakennuksessa oli varsin tilavat, kaakelipintaiset seinät ja

”laattapermannoin” varustetut saunaosastot miehille ja naisille ja erillinen ullakolle sijoitettu pesutupaosasto. Vuonna 1936 osuuskunta osti tontin kaupungilta 190.000 mk kauppahinnasta käteismaksulla.

Uutta saunaa varten osuuskunnan hallinto ilmoitti haettavaksi seuraavat toimet (*Kansan Työ* 2.11.1932): taloudenhoitaja, lämmittäjä ja talonmies (molemmilla etuna asunto valoineen ja lämpöineen), lipunmyyjä, vakinainen kioskinhoitaja, kioskinhoitaja (saunapäivinä) ja 4 saunottajaa.

Osuuskunnan taloudenhoitaja kertoi *Kansan Työ*-lehdelle osuuskunnan talous- ja kävijätietoja maaliskuussa 1938. Luvut koskevat vuotta 1937, mukana ei siis vielä ollut Patterinmäen saunaa. Tässä todettakoon vain liikevaihto, määrältään 649.124,50 (2014: n. 240.500 e), josta eriteltynä mm. 29.844,50 sauna 1:n osuus, 30.456,25 sauna 2:n osuus ja 9.925,- kioskien osuus.

1930-luvun loppupuolella osuuskunta oli yhä laajentamassa toimintaansa. Tästä vaiheesta on jo edellä kerrottu omassa osassaan Patterinmäen saunan vuokraamisesta ja kunnostamisesta vuosina 1937–38.

Vuoden 1938 lopulla osuuskunta osti myös Sorvalista Kaivokadun ja Kolmannen kadun kulmauksesta pienehkön asuinrakennuksen tontin vuokraoikeuksineen. Tarkoitus oli rakentaa tontille rakennus, jossa olisivat olleet saunaosastot, pesutupa ja pari myymälähuoneistoa. Tähänkin rakennukseen piirustukset laati Jalmari Lankinen. Muuttuneen maailmantilanteen johdosta hanke jäi toteutumatta.

Kuva 94: Viipurin puhelinluettelo 1939, Saunalaitoksia

Vanhaa saunaa kutsuttiin myös ”sauna 1:ksi”, uutta saunaa ”sauna 2:ksi” ja Patterinmäen saunaa ”sauna 3:ksi”.

Talikkalan osuuskuntasauna 3, Patterinmäen sauna

Historiikkiteoksen *Talikkalan Työväen Sauna- ja Rakennusosuuskunta R.L.* (jäljempänä myös *Talikkala-historiikki*) mukaan taloryhmän omistaja Fritz Buttenhoff tarjosi saunalaitosta osuuskunnalle vuokralle, ja vuokrasopimus allekirjoitettiin marraskuussa 1937 10 vuodeksi. Sopimukseen sisältyi myös talonomistajan rakentaman runsasvetisen kaivon vapaa käyttö. Sauna oli jo vanhanmallinen ja joutunut huonoon kuntoon, ja kannattava toiminta edellytti huomattavia perusparannuksia. Muutostöihin ryhdyttiin hetimiten, ja laitos voitiin avata yleisölle jo maaliskuun 1938 alkupuolella.

Myöhemmin, jo ennen talvisotaa ja vielä kesällä 1943 Buttenhoffin kanssa neuvoteltiin koko taloryhmän ostamisesta tontteineen osuuskunnalle. Kyseessä oli melko suuri kolmelle kadulle ulottuva taloryhmä kokonaisen korttelin muodostamalla tontilla. Hinnasta ei lopultakaan päästy sopimukseen, mikä myöhempien tapahtumien valossa olikin osuuskunnan kannalta oikea lopputulos.

Patterinmäen saunasta, jota kutsuttiin myös **sauna 3:ksi**, tuli osuuskunnan saunoista suurin. Mm. pukeutumishuoneissa oli yli 100 vaatteiden säilytyskaappia kummallakin osastolla. Ennakkolaskelmien perusteella n. 290 kylpijää päivässä olisi riittänyt takaamaan laitoksen kannattavuuden, mutta jo alusta alkaen määrä ylittyi selvästi, ollen ensimmäisenä toimintavuonna keskimäärin 360. Myös numero-osastojen rakentamista tutkittiin, mutta ne osoittautuivat kannattavuuslaskelmissa tappiollisiksi.

Karjala uutisoi Patterinmäen saunan avaamisesta uudelleen 13.3.1938:

Uusi ajanmukainen sauna kaupunkiimme

Perinpohjaisten uudistusten jälkeen on ~~Patterimäen~~ sauna Tapionk. 7 jälleen alkanut toimintansa. Alotimme korjaustyöt aivan ulko-ovesta, poltimme entisen kapean oven, laajensimme sisäänkäytävän, avasimme uusia ikkuna-aukkoja hajoitimme vanhoja väliseiniä, teetimme uudet valaistusjohdot ja -kalusteet, joten huoneisto vaikuttaa nyt avaralta, valoisaalta ja puhtaalta.

Pukuhuoneisiin on rakennettu nykyaikaiset lukittavat pukukaapit ja siistit kioskit virvokkeiden ja tupakan myyntiä varten.

Pesuhuoneiden seinät on päällystetty valkeilla kaakelilastoilla, joten nekin suorastaan hohtavat puhtauttaan.

Löylyhuoneiden seinät on vuorattu puulla, josta johtuu, että löyly on kuivaa ja aitoa kuin pienessä maalaissaunassa. Lauteille on järjestetty tilavat makuupaikat, selkänöjat ja jalkatuet sekä matalampi kylpypaikka sellaisia kylpyvieraita varten, jotka eivät halua kovaa löylyä.

Sauna on avoinna kello 13—20 kaikkina muina arkipäivinä paitsi ei tiistaina.

Tehkää aluksi kokeilukäynti, ja Teistä varmaankin tulee vakilintunut saunamme ystävä.

PATTERIMÄEN SAUNA

Tapionkatu 7. Puhelin 7 51

Kuva 95: Karjala 13.3.1938

Uintiharjoitus käynnissä VTU:n "punkassa".

Saunalaitoksen erityishuoneeseen oli sijoitettu uintiallas, "uimapunkka", josta *Kansan Työ* uutisoi 10.4.1938.

Kuva 96: Kansan Työ 10.4.1938

Kuten jo aiemmin on todettu, osuuskunnassa on pidetty saunojen kylpijätilastoa koko toimintajalta 1910–44. Luvuissa on vuoden 1932 loppuun saakka vain vanha sauna, vuoden 1933 alusta myös uusi sauna ja maaliskuusta 1938 lähtien lisäksi Patterinmäen eli Tapionkadun sauna. Alkuperäisessä tilastossa aikuiset ja lapset on eritelty, alla olevassa taulukossa luvut on yhdistetty. Tilastot valikoiduilta vuosilta, laskemani kylpijämäärä myös keskimäärin viikkoa kohden (52 vk/ vuosi, paitsi 1944):

Vuosi	Kylpijöitä yht./v	Kylpijöitä yht./ vk	Huomautus
1910	70.450	1.355	
1915	88.029	1.693	
1917	135.827	2.612	
1918	97.499	1.875	
1921	167.461	3.220	Vanhan saunan huippuvuosi
1925	166.097	3.194	
1930	130.635	2.512	
1932	109.367	2.103	Vaikein lamavuosi
1935	184.192	3.542	Mukana Uusi sauna
1938	249.721	4.802	Kaikki kolme saunaa, huippuvuosi
1940–41	-	-	
1942	85.581	1.646	Patterinmäen sauna
1943	138.396	2.661	Mukana Uusi sauna
1944	66.041	2.752	Sota-ajan vk-huippu, n. 24 viikkoa

Historiikin kohdassa Kriisiaikojen oloja on jo kuvattu Talikkalan osuuskuntasauojen kohtaloita talvisodan aikana. Osuuskunnan kaikki saunat lämpisivät perjantaina 1.12.1939, mutta pommitus oli niin ankara, ettei saunoihin tullut yhtään kylpijää. Samana päivänä pakeni myös suurin osa henkilökunnasta. Yleinen paniikki laantui varsin nopeasti, minkä vuoksi yhtä saunaa voitiin taas viikon sisällä lämmittää normaalisti. Vanha sauna tuhoutui talvisodassa täydellisesti, ja Patterinmäen sauna ja Uusi sauna eli Yhteiskoulunkadun saunakin osittain.

Kuva 97: Patterinmäen sauna. SA-kuva syyskuulta 1941

Kun osuuskunta jatkosodan alkupuolella syksyllä 1941 aloitti taas toimintansa, todettiin, että venäläiset olivat saaneet Patterinmäen saunan jokseenkin käyttökelpoiseen kuntoon ja kylpeneet siinä. Siihen oli kuitenkin tehty suomalaisittain katsoen erikoisia muutoksia, mm. pesuhuoneiden katot oli varustettu täyteen suihkulaitteita. Lisäksi valtausvaiheessa saunassa oli syttynyt tulipalo, tuhoten mm. vesikaton. Viipurin Osuusliikkeen kautta järjestetyn rahoituksen turvin saunan korjaustyöt aloitettiin syys-lokakuun vaihteessa, ja ensimmäisen kerroksen osasto voitiin avata yleisölle jo joulukuun 1941 alkupäivinä. Vesikaton puuttumisen takia toisen kerroksen tilat voitiin avata vasta

huhtikuun 1942 lopulla. Vesikaton korjauksen suoritti lopulta Viipurin Sotilashallintopiiri valtion laskuun.

Yhteiskoulunkadun saunaan lienee tullut lisää vaurioita talvisodan loppuvaiheessa, siinä oli raivonnut tulipalo ja sen seiniin oli osunut useampia tykinammuksia. Korjaustyöt aloitettiin toukokuussa 1942, ja sauna avattiin yleisölle 30.12.1942. Vanhan saunan kunnostamistakin harkittiin, mutta siitä luovuttiin, koska rakennus olisi tullut rakentaa miltei kokonaan uudestaan ja koska myös asutus lähettyvillä oli melko tyystin tuhoutunut.

Vaikka Viipurissa oli väkeä vuosina 1942–44 tuntuvasti vähemmän kuin aiempina normaaliaikoina, saunoja käytettiin ahkerasti. Patterinmäen saunassa päivittäinen kylpijoiden luku oli jopa tuntuvasti suurempi kuin ennen sotaa. Tähän vaikutti monien kohdalla varmastikin asunto-olojen heikkous ja toisaalta halu tavata tuttavien ja vaihtaa heidän kanssaan ajatuksia päivänpolttavista kysymyksistä.

Kannaksen suurhyökkäyksen ollessa käynnissä kohdistui 14.-15.6.1944 Viipurin ratapihoille ankaria ilmahyökkäyksiä, ja mm. jälkimmäisen päivän aamuna putosi lentopommi ratapihalla seiseeseen ammusjunaan, aiheuttaen voimakkaita räjähdyksiä usean tunnin ajan. Pommeja putoili myös itäisiin esikaupunkeihin, rikkoen mm. Yhteiskoulunkadun saunan ikkunat kauttaaltaan. Tämän saunan toiminta päättyi siihen. Patterinmäen saunaa lämmitettiin vielä 16.6.1944, ja samoilla lämpimillä kylvettiin vielä seuraavana iltapäivänä. Tämän lauantai-iltapäivän kylvyt lienevät olleet viimeiset, jotka Viipurissa ylipäätään otettiin.

Liikkeyhteisöjen sotien johdosta saamia korvauksia käsitellään lyhyesti loppupäätelmien yhteydessä.

Sotien jälkeen osuuskunta kävi alustavia keskusteluja saunan perustamisesta joko Lappeenrantaan tai vaihtoehtoisesti Riihimäelle ⁴². Lappeenrannassa olisi ollut hankittavissa varsin tilava saunakiinteistö, mutta asia kaatui tekniisiin seikkoihin. Myös Tamperetta, Lahtea tai Helsinkiä ajateltiin. Toisaalta osuuskunnan rahoitusasema oli sotien aiheuttamien taloudellisten menetysten johdosta tuntuvasti heikentynyt. Osuuskunta lakkautettiin kaupparekisterissä maaliskuussa 1960.

Patterinmäen sauna lienee toiminut sodan jälkeen aina 2000-luvun alkuun saakka. Rakennus oli ainakin kesäkuussa 2019 vielä olemassa, mutta huonossa kunnossa. Myös Talikkalan saunaosuuskunnan uusi sauna, sauna 2, toimi edelleen samoihin aikoihin nimellä ”Banja No 3” ⁴³. Saunan osoite on ulitsa Spitšetšnaja, dom 23.

⁴² Vuonna 1945 neljä viipurilaista henkilöä osti Riihimäeltä saunakiinteistön, muodostaen siitä osakeyhtiön. Tietävästi tällä ei kuitenkaan ole yhteyttä osuuskunnan suunnitelmiin.

⁴³ Sijainti kartalla ja kuvat, <https://maps.app.goo.gl/NF1zvJd4kL6oSAPBA>

Kuva 98: Banja No 3. Valokuva Marija Kretova, maaliskuu 2018.

Slutet av Slottsgatan. Konstantin Jakowleffs hus Slottsgatan 48.

Kuva 99: Patterinmäen saunan rakennus, Wiborgs Nyheter 7.1.2016

Wiborgs Nyheterin mukaan rakennuksessa toimi tuolloin huoneistohotelli Sampo.

Kirvesmiesten sauna, Kirveskatu, Kolikkoinmäki

”Kirvesmiesten sauna”, myös ”yhtiön saunaksi” kutsuttu, on toiminut jo ainakin tammikuussa 1893 *Wiipurin Sanomissa* julkaistun ilmoituksen mukaan. Sauna on toiminut Kirveskatu 5:ssä.

Kaupparekisteristä löytyy **Kirvesmiesten Rakennus- ja kylpylaitososuuskunta**, jonka rekisteröintiajankohta ei yrityshakupalvelusta ilmene. Osuuskunta on merkitty rekisterissä lakanneeksi vasta huhtikuussa 1964.

”Kirvesmiesten ammattiyhtiön” vuosikokouksessa tammikuussa 1895 todettiin, että

yhtiön sauna Kolikkoinmäellä oli tuottanut viime vuonna tuloja 3,181 mk 11 penniä ja menoja 2,213 mk 36 penniä, joten liike siis tuotti voittoa 967 mk 75 penniä. Nettovoitto kirjojen mukaan oli 776 mk 46 penniä.

Tulot vastasivat n. 16.277 euroa vuoden 2014 rahassa. Johtokunnan esimieheksi ja rahastonhoitajaksi valittiin edelleen kirvesmies **Kr. Iisakkala** ja johtokuntaan neljä muuta jäsentä.

”Yhtiön sauna” esiintyy Talikkalan saunojen hinnankorotusta koskeneessa yhteisilmoituksessa marraskuussa 1906. Tammikuussa 1907 ilmoitettiin, että ”Yhtiön sauna” lämpiää ”*tästä edes joka Lauantai, kylpy alkaa kello 2 päivällä*”. Huhtikuussa 1909 ilmoitettiin *Työ*-lehdessä osuuskunnan ylimääräisestä kokouksesta, tarkoituksin päättää lainan hankinnasta. Tämän jälkeen lehdistössä esiintyy maininta saunasta vasta kesäkuussa 1917, K. Rantasen ilmoittaessa sen hankinnasta ja korjauksesta.

Konstantin Rantasen saunat, Kirveskatu ja Kaleva

Kirveskadun saunan omistajaksi esittäytyvä K. Rantanen ilmoittaa kesäkuussa 1917 *Karjalassa* ja *Työssä*:

perinpohjaisesti [korjanneensa] entisen Kirvesmiesten Rakennus ja Kylpylaitos Osuuskuntanimisen saunan kaikin puolin arvoisain saunassa kävijöiden mukavuuksia tyydyttämällä.

Konstantin Rantasen saunoista on käytettävissä myös toisen polven tietoa: lehtiartikkelissa *Sauna on köyhän apteekki* vuodelta 1973 on haastateltu Rantasen poikaa, **Sävel Rantasta**. Isä-Rantanen oli ollut kolme vuotta töissä Amerikassa, josta palasi siellä vielä kauemmin työskennelleen vaimonsa kanssa Viipuriin. Poika syntyi Viipurissa heti paluun jälkeen. Rantanen oli varsinaiselta ammatiltaan maalarimestari, jota ammattia hän harjoitti vielä 1930-luvun loppupuolelle saakka. Kirvesmiesten Osuuskunnan tarjottua saunaa Rantaselle, nähtävästi saunatoiminnasta jäsenten välille kehkeytyneiden kiistojen vuoksi, tämä osti saunan tontteineen ja maalasi ja remontoerasi sen Sävel Rantasen sanoin ”loistokuntoon”.

Sävel Rantanen kertoo, että hänen isänsä hankki Viipurista vielä toisen saunan Susikadulta (joka tuli tunnetuksi **Kalevan saunana**) ja rakensi tai rakennutti uuden ajanmukaisen saunan Loikkaseen eli Karjalan esikaupunkiin. Tätä ”**Karjala Saunaksi**” kutsuttua saunaa käsitellään erikseen tuonnempana.

Tässä siis haettiin ”toraskaa”.

Kuva 100: Työ 19.7.1917

Elokuussa 1917 korotetut kylpyhinnat olivat 75 p ilman vastaa ja 1 mk vastan kanssa (2014: 0,93 e ja 1,24 e).

Työ-lehdessä oli sekalaisia ilmoituksia sisällissodan loppuvaiheissa 9.4.1918:

Kuva 101

Kuva 102

Työ-lehden viimeinen numero ilmestyi 24.4.1918 sisällissodan ollessa loppuillaan. Ilmoittelu jatkui kuitenkin *Karjalassa* jo toukokuun alkupuolella, jolloin haluttiin ostaa ”kylpyvastoja (vihtoja)”.

Maaliskuussa 1919 kylpyjen hinnat olivat jo 1 mk 25 p ilman vastaa ja 1 mk 50 p vastan kanssa. Kuten aiemmin saunojen yhteisilmoituksista ilmenee, kylpymaksuja korotettiin helmi – ja toukokuussa 1920, yleisen saunan alimman hinnan ilman vastaa ollessa ensin 1 mk 75 p ja sitten 2 mk 50 p (2014: 0,73 e -> 1,04 e).

Talikkala-historiikissa kerrotaan, että Rantanen oli maalannut saunansa pesu- ja löylyhuoneiden seiniin muutamia sananlaskuja, esimerkiksi ”*Vesi on vanhin voitehista, anna arvo vedelle*”. Tällä nähtävästi haluttiin kehottaa säästäväiseen veden käyttöön, koska vesi oli kuljetettava saunaan jostakin kauempaa.

Kansan Työ 5.12.1921:

Kuva 103: Kansan Työ 5.12.1921

Helmikuussa 1922 ilmoitettiin, että "ammattiinsa täysin perehtynyt saunottaja saapi paikan", ja lokakuussa 1924, että "Kirveskadun sauna tapahtuneen korjauksen jälkeen lämpää joka keskiviikko ja lauantaina". Lämmityspäivät olivat samat vielä toukokuussa 1926, "korjauksista huolimatta".

Huhtikuun 1927 ilmoituksen mukaan saunapäivät olivat keskiviikko, torstai ja lauantai. Samassa kuussa julkaistiin "työaikalain pakoituksesta" saunojen yhteisilmoitus, jossa on mukana K. Rantasen sauna osoitteessa Yhtiökatu 6:

Yksivuorosen ja kahdeksantunnin työaikalain pakoitamina ovat allamainitut		SAUNAT	yleisölle avoinna tämänkuun 20 päivästä alkaen kello 1-8 ip.
K. Rantasen	sauna	Yhtiökatu 6 K:mäki	
Majan	"	Saunalahdenkatu 2	
I. Naruskoffin	"	Sorvali	
R. Heidman'in	"	Sorvali	
J. Autlon	"	Katariinankatu 12	
F. Lamplan	"	Papulankatu 2	
M. Riikosen	"	Katariinankatu 48	

Kuva 104: Karjala 17.4.1927

Kolikkoinmäen Kirveskatu ja Yhtiökatu olivat vierekkäisiä samansuuntaisia katuja, joten miten ilmeisimmin on kysymys edelleen samasta saunasta.

Joulukuussa 1929 haettiin saunalle parturia.

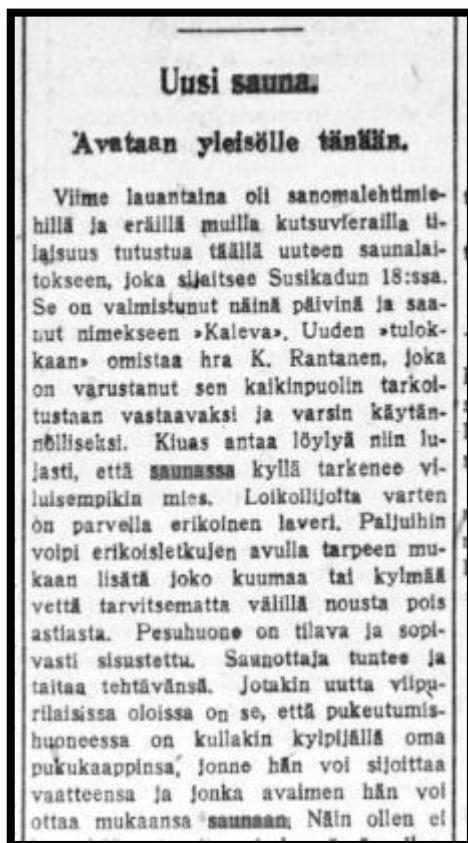
Susikatu 18:ssa avatusta saunasta ilmoitettiin huhtikuussa 1931:

Kuva 105: Kansan Työ 23.4.1931

Sauna sijaitsi Kalevan kaupunginosassa lääninsairaalan vieressä.

Kansan Työ uutisoi avajaisista lisää:

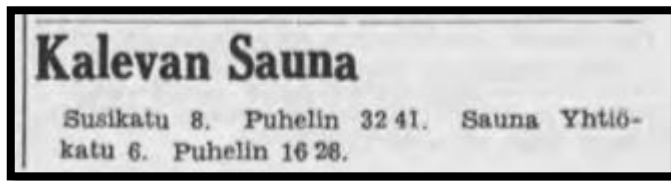

kenenkään tarvitse kylpemässä ollessaan pelätä vaatteidensa ja muiden tavarojensa katoamista tai vaihtumista. Kullakin vaatelokerolla on nim. oma erikoisavaimensa. Jonkinlainen uutuus on myöskin se, että sauna lämpiää kaikkina muina arkipäivinä, paitsi maanantaina. Nyt ei siis enää kylpijään tarvitse erikoisesti »sovitella» saunapäiväänsä, kuten tähän asti. Naisia ja miehiä varten on järjestetty samanlaiset osastot.

Kuva 106: Kansan Työ 28.4.1931

Heinäkuussa 1935 uutisoitiin Karjalassa ”Viipurilaisesta keksinnöstä, itsetoimivasta veden lämmön säätäjistä”, jota oli muutaman kuukauden kokeiltu Kaleva saunassa, Lepistön Tiiliruukin saunassa ja Kivakka Oy:n Savo-Karjalan saunassa.

Susikadun ja Yhtiökadun saunat esiintyvät edelleen vuoden 1939 puhelinluettelon liikeyhdistyksessä Kalevan Saunan otsakkeen alla (Susikadun katunumerossa painovirhe):

Kuva 107

Sävel Rantanen kertoo, että hänen isänsä käytti Susikadun saunan myöhemmässä kunnostusvaiheessa saunoihin jo erikoistuneen arkkitehti Väinö Lankisen ⁴⁴ apua ja että miehet olivat jatkuvassa yhteistyössä niin vanhojen saunojen remontteeramisessa kuin uusien rakentamisessakin. Mainittu Loikkasen sauna oli tämän yhteistyön tulosta, mutta ”suurin ja komein” saunarakennus tehtiin **Ensoon** Konstantin Rantasen ostamalle tontille, Enso-Gutzeit-yhtiön luopuessa työvälleen tarkoitetun saunan pitämisestä. Mainittakoon vielä, että Rantasen mukaan tässä Enson saunassa saattoi joinakin päivinä käydä 600 kylpijää, mitä on pidettävä hyvin huomattavana määränä.

Sävel Rantasen kertoman mukaan Kolikkoinmäen eli Yhtiökadun sauna paloi talvisodan aikana samoin kuin Loikkasen saunakin. Susikadun sauna sen sijaan säilyi, ja sen Konstantin Rantasen kunnosti siviiliasukkaiden päästyä palaamaan jatkosodan aikana⁴⁵. Sauna esiintyy ”**Kalevan sauna ja pesulaitos**”-nimellä *Viipurin ja Kaakkois-Suomen puhelinluettelossa 1943*, jossa esiintyy myös Enson sauna, nimellä ”**Enson Sauna- ja Pesulaitos, om. K. Rantanen**”. Rantanen oli ilmoittanut *Karjalassa* jo huhtikuussa 1942 ostavansa suuremman määrän polttopuita molemmille laitoksille. Sävel Rantasen mukaan venäläisetkin olivat käyttäneet Enson saunaa ahkerasti talvisodan jälkeen ja hänen uskoakseen vielä myöhemminkin ⁴⁶.

Sotien jälkeen Konstantin Rantanen hankki saunatilat Haminasta. Sävel Rantanen seurasi isänsä jälkiä ja piti Helsingissä yhtäaikaaisesti kolmeakin saunaa Töölönkadulla (sittemmin Malminkadulla), Mäkelänkadulla ja Punavuorenkadulla. Hän myös toimi pitemmän aikaa Suomen Liikesaunojen Liiton puheenjohtajana ⁴⁷.

⁴⁴ Kysymyksessä on Talikkalan osuussaunojen ja Hiekan osuussaunan yhteydessäkin mainittu arkkitehti Jalmari Lankinen, jolla nimellä hän esiintyy Viipurin puhelinluetteloissa 1935–43 ja osoitehakemistossa 1936–37. Mahdollisesti hänellä on ollut Väinö-etunimikin.

⁴⁵ Sävel Rantaseen liittyy erityinen tapaus Viipurin takaisinvaltauksen alussa elokuun 1941 lopulla. Viipurin linnan tornissa liehui vielä punalippu, minkä vuoksi silloinen luutnantti Rantanen kiipesi katolle ja veti punalipun alas. Kun Suomen lippua ei ollut käsillä, hän kiinnitti tilalle valkoisen paitansa. Tämä oli suomalaisille lentokoneille merkinä, että kaupungissa oli jo suomalaisia joukkoja.

⁴⁶ *Enson historiassa* mainitun *Ylä-Vuoksen* ilmoituksen mukaan Rantasen Sauna ja Pesulaitos aloitti toimintansa uudelleen joulukuun 1941 lopulla. Erikoista kyllä, tämä oli ainoa maininta saunasta tässä noin 600-sivuisessa teoksessa. (Antti O. Arponen-Reijo Miettinen (toim.): *Enso, Jääskén pitäjän teollisuuskeskuksen elämää 1800-luvulta syksyyn 1944*, Saarijärvi 2002)

⁴⁷ Liitto toimi 1943–1986. Siihen kuului pääasiassa paikallisia yhdistyksiä, suurimpina Helsinki, Turku, Tampere ja Jyväskylä. Ks. *Sauna-lehti* 3/2016, https://issuu.com/sauna-ehti/docs/sauna_3_2016_verkkoon/40

Ristimäen, Lepolan, Kelkkalan ja Rosuvoin (Pyöräsuon) saunat

Näillä nimillä kulkeneet saunat on tässä käsitelty yhdessä, koska samasta saunasta on saatettu käyttää eri nimeä eri aikoina. Toisaalta saunojen omistus ja niiden lukumäärä on jäänyt jossain määrin epäselväksi, kuitenkin saunoja näyttää olleen varhaisempina aikoina ainakin kaksi aivan toistensa läheisyydessä. Saunojen omistajia tai saunanpitäjiä ovat tuolloin olleet hovioikeuden vahtimestari **J.A. Vuori** ja **H. Sikanen**. Vuori liittyy myös edellä käsiteltyyn Rajakadun saunaan.

Rosuvoin esikaupunki käsitti suunnilleen myöhemmän Pyöräsuon kaupunginosan. **Kelkkalan** ja **Rosuvoin saunat** ovat toimineet samassa Lähdekadun osoitteessakin, Kelkkalan sauna lisäksi viereisellä Nurmikadulla. Vuoden 1939 kartastossa kadut olivat Pyöräsuon kaupunginosan viereisessä Lepolan kaupunginosassa, Lähdekadun kulkiessa kaupungin ja maaseurakunnan suomalaisen hautausmaan vieritse. Ristimäki sijaitsi mainittujen kaupunginosien läheisyydessä, mutta **Ristimäen saunan** osoitetta ei lähdeaineistosta todettu. 1930-luvun alkupuolella Ristimäessä on avattu **Lepolan sauna** Lepolantien ja Uuden Kalevankadun kulmaan.

Ensimmäinen todettu ilmoitus Ristimäen saunasta J.A. Vuoren nimissä oli *Wiipurissa* toukokuussa 1906.

Saunapäivistä ja aukiolosta ilmoitettiin *Työ-* ja *Karjala*-lehdissä 4.9.1912. Joulukuussa 1912 ilmoitettiin, että ”*kunnollinen saunottaja*” saa paikan Vuoren saunalla Ristimäessä. Syyskuussa 1913 puolestaan ilmoitettiin parturin paikasta.

Huhtikuussa 1915 haluttiin *Työ*-lehdessä ostaa vastoja ”*korkeimmilla hinnoilla*” Kelkkalan saunalla, Lähdekatu 8.

Työ-lehdessä haettiin 30.5.1916 ”*kykenevää saunottajaa*” entiseen Vuoren saunaan Kelkkalaan, Nurmikatu 8.

Maaliskuussa 1917 tarvittiin ”*hyviä vastoja isompi määrä ajanmukaisella hinnalla*” osoitteeseen Nurmikatu 7.

”*Kalliin ajan tähden*”, ilmoitettiin huhtikuussa 1917, ”*on kylpyhintä korotettu Kelkkalan saunalla (ent. Vuoren sauna) 2 päivästä toukokuuta 50 p. ilman vastaa ja 75 p. vastan kanssa*”.

Kesäkuun 1916 loppupuolella ilmoitettiin *Työ*-lehdessä, että Rosuvoin sauna lämmitetään kesän ajalla ainoastaan ”*lauvantaina*”, ja 11.8.1916:

Kuva 108

Kesäkuussa 1917 *Työn* ilmoituksen mukaan, jolla haluttiin ”*hyviä kiukaan kiviä*”, Rosuvoin sauna on toiminut Lähdekatu 2:ssa.

Syyskuussa 1919 saunan aukioloista on ilmoittanut **H. Sikanen** *Kansan Työssä*.

Tässä käsitellyistä saunoista vain Rosuvoin sauna esiintyy saunojen yhteisilmoituksessa helmikuussa 1920. Elokuussa 1922 ilmoitettiin, että kirvesmies saa heti työtä Sikasen saunalla Rosuvoissa, Lähdekatu 6. Syyskuussa 1922 ilmoitettiin saunan olevan korjauksen jälkeen taas avoinna.

Tammikuussa 1923 julkaisi *Karjala* uutisen ”*Saunassa palanut*”:

Jarrumiehen vaimo [A.L.R.] poltti löylyä heittäissään itsensä Rosuvoin saunassa t.k. 5 p:nä niin pahoin, että makaa heikkona sairaana lääninsairaalassa. Toipumisesta ei ole tietoa.

Saunavihtoja haluttiin ostaa maalaisväestön äänenkannattajassa *Maakansassa* ja *Karjalassa* helmikuussa 1926.

Parturi toimi myös Rosuvoin saunalla. Tämä ilmenee *Työ*-lehden pikku-uutisesta kesäkuulta 1927, uutisen kärki on kuitenkin lakon murtaminen:

Parturi nuohoojana. Rosuvoin saunan parturi on katsonut ”edullisemmaksi” nuohouksen kuin varsinaisen ammattinsa, koska on ryhtynyt nuohoojain lakkoa murtamaan. ---

Helmikuun 1929 ilmoituksessa, jolla haluttiin ostaa vastoja, saunan osoitteeksi on ilmoitettu Kelkkala, Lähdekatu 8. Rosuvoin sauna ilmoittelee edelleen pitkin 1930-lukua aina tammikuulle 1937, jolloin haettiin ”hieroma- ja kuppautaitoista” saunottajaa.

Karjalassa ilmoitettiin **Lepolan saunan** avaamisesta helmikuussa 1933:

Kuva 109: *Karjala* 24.2.1933

Lepolan sauna esiintyy sanomalehti-ilmoituksissa vuoden 1937 loppupuolelle saakka.

Ainonkadun/ J.K. Lahden sauna, Kaleva

Kalevan kaupunginosassa sijainneen Ainonkadun saunan avaamisesta ilmoitettiin heinäkuussa 1929:

Kuva 110: Karjala 28.7.1929

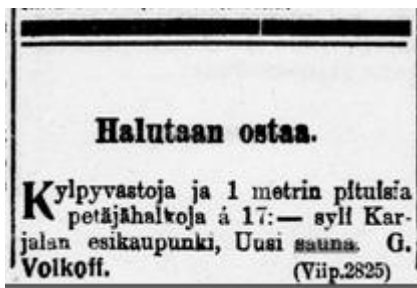
Ilmeisesti sauna oli perustettu jo aiemmin, koska aiemmin samassa kuussa sen ilmoitettiin olevan suljettuna korjausten tähden. Saunasta esiintyi ilmoituksia ylipäättänsä harvoin, seuraavat ilmoitukset ajoittuvat vuosille 1935–37. *Kansan Työssä* 3.10.1937 julkaistussa saunojen yhteisilmoituksessa sauna esiintyy **J.K. Lahden saunana**, osoitteena Ainonkatu 23.

Loikkasen eli Karjalan esikaupungin vanhemmat saunat

Karjalan radan itäpuolelle muodostettua Karjalan esikaupunkia ja kaupunginosaa kutsuttiin pitkään myös perinteisellä Loikkanen-nimellä.

Aikaisemmilta vuosilta täällä sijainneista saunoista on ollut käytettävissä vain vähän sirpalemaista tietoa. Lehistössä on ollut ilmoituksia sekä ”**Karjalan esikaupungin saunan**” että ”**Loikkasen saunan**” nimellä. Edelliselle on ilmoitettu Tallikadun osoite, jälkimmäisen osoitetta ei missään ilmoituksessa ole ollut. Mahdollista on, että kysymys on yhdestä ja samasta saunasta. Tallikatu 1:n osoitteella on ilmoitettu edelleen 1930-luvulla ”**Karjalan osan vanhasta saunasta**”.

”**Karjalan esikaupungin Uudelle saunalle**” haluttiin ostaa vastoja ja halkoja **G. Volkoffin** nimellä jo joulukuussa 1909:

Kuva 111: Työ 20.12.1909

Karjalan esikaupunkiin puuhattiin **Oma sauna**-nimistä osuuskuntaa ensimmäisen maailmansodan alla. Hanke etenikin varsin pitkälle aina tontin hankintaa ja rakennuspiirustuksia myöten, mutta nähtävästi sodan syttymisen vuoksi se jäi lopulta toteuttamatta.

”*Hyvin tehtyjä vastoja*” haluttiin ostaa Karjalan esikaupungin saunalle marraskuussa 1915. Viipurin osuusliikkeen virvoitusjuomatehtaan ilmoituksessa helmikuulta 1915 ([Kuva 7](#), [Saunanomistajat](#)) mainitaan Loikkasessa **F. Sergejeffin** sauna. Mahdollisesti kysymys on tehtailija ja kauppaneuvos Feodor Sergejeffistä.

Toukokuussa 1919 ilmoitettiin, että ”*Vanhempi mies saa työtä kuukausipalkalla Loikkasen saunalla*”. Loikkasen saunan nimissä haluttiin ostaa vastoja vielä tammikuussa 1920 ja lokakuussa 1922. Viipurin saunojen kylpymaksuja koskeneessa yhteisilmoituksessa helmikuussa 1920 sauna esiintyy Karjalan esikaupungin saunana ([Kuva 8](#)). Karjalan esikaupungin saunan nimellä esiintyy lähinnä vastojen ostoilmoituksia pitkin 1920-lukua, mm. lokakuussa 1928 osoitteeseen Tallikatu 1.

Seuraavat lehti-ilmoitukset esiintyvät 1930-luvun puolivälin paikkeilla, mm. kesäkuussa 1934 haettiin saunottajaa Karjalan saunan miesten osastolle. *Kansan Työssä* ilmoitettiin syyskuussa 1935, että ”Karjalan osan vanha sauna” Tallikatu 1:ssä avataan jälleen korjausten jälkeen 6 p:nä syyskuuta.

Kansan Työn ilmoituksessa lokakuulta 1937, koskien kohonneita saunamaksuja, esiintyy kaksi Karjalan kaupunginosan saunaa, ”Karjala sauna” ja ”Tallikadun sauna”:

Saunamaksut kohoavat.

Polttoaineiden y.m. kustannusten huomattavan nousun johdosta olemme pakotettuja nostamaan yleisten saunojen kylpymaksuja huomisesta alkaen **yhdeällä markalla** ja numerosaunat vastaavasti.

Viipurissa, lokak. 3 p:nä 1937.

Kivakka Oy.	Lepolan sauna
Talikkalan Työv.	Tallikadun sauna
Sauna- ja Rakennus-	omist. R. Pitkänen
osuuskunta r.l.	Rajakadun sauna
Kaleva sauna	R. Heidmann'in sauna
Karjala sauna	I. Noruskow'in sauna
Yhtiökadun sauna	Majan sauna
Tiiliruukin sauna	J. K. Lahden sauna
omist. A. Lepistö	Aimonkatu 23

Kuva 112: *Kansan Työ* 3.10.1937

Tallikadun saunan omistajaksi on ilmoitettu **R. Pitkänen**.

Marraskuussa 1938 haettiin vielä hieromataitoista saunottajaa Tallikatu 1:een.

Konstantin Rantanen, Loikkasen "Karjala Sauna"

Sävel Rantanen on kertonut lehtihaastattelussaan (ks. s. 76), että hänen isänsä Konstantin Rantanen rakensi tai rakennutti uuden ajanmukaisen saunan Loikkaseen.

Lokakuussa 1934 Rantanen kutsuikin saunan rakennustyöhön osallistuneita ensilöylyihin Lakikatu 1:een:

Kaikkia niiltä työläisiltä,

jotka tavalla tai toisella ovat osaa ottaneet **KARJALA SAUNAN** rakennustyöhön, kutsutaan täten saunaan ensikylpyiltaan tiistaina 30 p:nä t.k. kello 19 (7) Karjalan oaseen, Lakikatu 1.

KARJALA SAUNA
Omistaja K. Rantanen.

Kuva 113: *Karjala* 28.10.1934

Karjala kuvaili Viipurin uutta sauna- uutisessaan marraskuun alussa:

Viipurin uusi sauna

oli kutsunut eräitä kaupungin viranomaisia, rakennus-, liike- ja sanomalehtimiehiä y.m. vieraita toissalittana tutustumaan taloon ja löylynsä. Viipurilaiset ovat tunnettuja »Sasun» hengenheimoilaisista, ja kutsua olkikin miehissä noudatettu. Laitoksen valkoinen, ajanmukainen kivirakennus on kohonnut Karjalan kaupunginosan Lakkadun varrelle. Sen isäntä, joht. K. Rantanen on jo vanhastaan paikkakunnalla tunnettu »saunamies», jonka aiemmin perustamat laitokset ovat uudenaikaisuudellaan ja siisteydellään saavuttaneet laajan käyttäjäpiirin.

Nyt avatun »Karjalan saunan», joka on n.s. keskisaunatyypin, todettiin pienoispirtteitä myöten perin käytännöllisessä järjestelyssään ja viihtyisyydessään edustavan alan viimeistä sanaa. Sen avaroisissa, valoisissa suojissa on 80 vieraspaikalla käytettävissä pukeutumiskaappinsa sekä löyly- ja pesuhuoneissa vastaavat tilat. — Mainitun kaupunginosan asukkailla on laitos epäilemättä mitä tervetullein.

Mainittakoon, että rakennuksen piirustukset on laatinut arkkitehti Jalmari Lankinen ja rakennustyön suorittanut Insinööritoimisto Teho, vesi- ja lämpöjohtotyöt Yhtymä-Oy., sähkötyöt Suomen Sähkötarvike-Oy., kaluston Tienhaaran Puuseppätehdas ja maalaustyöt Maalaamo-Oy.

Kuva 114: Karjala 2.11.1934

Arkkitehti Lankisen etunimi on uutisessa väärin, oikea on Jalmari.

Kuva 115: Sauna rakennusvaiheessa. Valok. Jalmari Lankinen 1934, Finna.fi

Sauna lämpesi alkuun neljänä päivänä viikossa, kahtena päivänä molemmille sukupuolille. Tammikuussa 1939 maanantaita lukuun ottamatta kaikki arkipäivät olivat kylpypäiviä.

Sävel Rantasen mukaan tämä sauna tuhoutui talvisodan aikana.

Heidmanin sauna, Sorvali

Heidmanin ja Naruskoffin saunat sijaitsivat Sorvalin torin tuntumassa Valtakadun, myöhemmän Savonkadun numeroissa 1 ja 2. Saunat ilmoittivat tyypillisesti sanomalehdissä yhteisilmoituksin, otsikolla ”Sorvalin saunat”. Ilmoituksiin on merkitty joko molempien omistajien nimet tai varsinkin 1920-luvun puolimaissa ja sen jälkeen pelkästään ”omistajat”. Vuosikymmenen viimeisinä vuosina saunoista (tai yhden laitoksen saunoista) on ilmoitettu ilman merkintää omistajasta tai omistajista.

Viipurin Sorvali-teoksessa todetaan, että monissa Sorvalin taloissa oli oma sauna, jota käytettiin, ellei pihakaivon vesi ollut vähissä. Tällöin oli saunattomien tapaan mahdollista käydä joko Kaivokadulla **Kososen saunassa**, joka lopetti vuonna 1906, taikka sitten Heidmanin tai ”Naruskin” saunassa.

Lokakuussa 1903 **H.J. Heidman** ilmoitti *Wiipurissa* uuden saunan avaamisesta:

Kuva 116

Sorvali-teoksen mukaan Heidmanilla oli iso ja hieman kalliimpi pieni puoli sekä tilattava numerosauna. Pientä maksua vastaan vieraat saivat peltituopeissa omistajien valmistamaa kotikaljaa ja lapset oman limonadinsa.

Sorvalin saunojen hinnankorotuksista ilmoitettiin elokuussa 1916:

Kuva 117

Tammikuussa 1917 *Karjalassa* julkistettiin Viipurin maalaiskunnan ”taksotustietoja” kunnallisverotuksesta vuodelta 1916. Niiden mukaan ”H.Hedmanin saunan” verotettava tulo oli 6.000 mk (2014: 14.875 e).

Tammikuussa 1920 *Karjalan* julkaiseman pikkuilmoituksen mukaan ”Sorvalissa, Valtakadun 1:ssä sijaitsevan Hedmanin saunan pihalta varastettiin eilen päivällä tullivartija Arthur Bergheimilta potkukelkka”.

Toukokuun 1920 lehti-ilmoituksessa ja myöhemmin 1920-luvulla saunan edustajana esiintyy R. eli **Rosa Heidman**.

Heinäkuussa 1922 on haettu numeropuolelle saunottajaa ja toukokuussa 1923 kahta saunottajaa ”Sorvalin saunalle”.

Helmikuussa 1929 haettiin *Karjalassa* mieluiten hieromataitoista saunottajaa osoitteeseen Valtakatu 2:

Kuva 118

Ei ole aivan selvää, kummasta saunasta ilmoituksessa on kysymys, tosin osoite on alun perin kuulunut Naruskoffille.

Sorvalin sauna R. Heidmanin nimissä esiintyy edelleen Viipurin puhelinluettelossa 1939, osoitteeksi on ilmoitettu Sorvalinsilta 10. Sijainti on kartan mukaan toinen kuin Savonkadun (aik.Valtakadun) saunalla. Osoitteessa Savonkatu 2 on asunut puhelinluettelon mukaan rouva R. Heidman.

Sorvalin saunan ilmoitettiin lämpiävän kesäkuun 1943 loppupuolella. Lokakuussa 1943 saunottajan ilmoitettiin saavan heti paikan, osoitteeksi oli nyt ilmoitettu Savonkatu 1. Vielä huhtikuun 1944 lopulla saunalle haettiin saunottajaa miesten puolelle. Nyt osoitteena oli Savonkatu 4.

Naruskoffin sauna, Sorvali

I(van) Naruskoff ilmoitti Sorvalin uudesta Saunasta *Työ*-lehdessä 1.7.1910:

Kuva 119

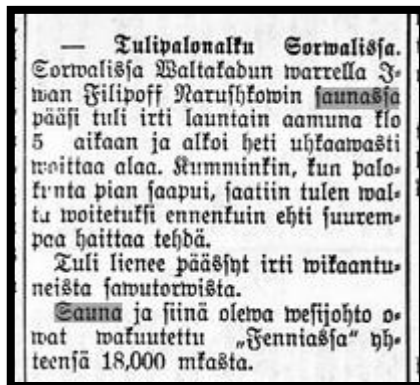
Viipurin *Sorvali*-teoksessa Naruskoffin etunimeksi on merkitty Johan, Ivan-nimen suomalaistettu muoto. Naruskoffin saunan osoitetietoa ei lehti-ilmoituksista ilmene, vaan sen osoitetieto Valtakatu 2 perustuu tässä teoksessa olevaan luetteloon Sorvalin liikkeenharjoittajista.

Sauna tuntui olleen kovin altis tulipaloille alla olevista lehtitiedoista päätellen:

Kuva 120: Työ 5.2.1914

ja edelleen samana keväänä, Työ 11.5.1914:

Kuva 121

Sauna lieenee kokonaan palanut nelisen vuotta myöhemmin, koska sen tilalle kaavailtiin "uutta ajanmukaista saunaa" osuuskuntapohjalta:

Kuva 122: Karjala 23.7.1918

Nähtävästi osuuskuntahanke ei ole toteutunut, koska joulukuussa 1918 Naruskoff ilmoitti 14.12. avattavasta "Sorvalin uudesta saunasta".

Kesäkuussa 1919 julkaistiin Naruskoffin ja Heidmanin saunojen yhteisilmoitus kesän aukioloajoista. Helmikuussa 1920 julkaistussa Viipurin ja esikaupunkien saunojen yhteisilmoituksessa esiintyy Heidmanin saunan lisäksi "Sorvalin sauna".

Viipurin puhelinluettelosta 1939 ei saunaa eikä Naruskoff-nimisiä henkilöitäkään enää löydy.

Oy. Majan sauna, Saunalahti

Ensimmäinen ilmoitus todettiin *Kansan Työssä* syyskuussa 1919:

Kuva 123

Oy. Majan nimellä sauna esiintyi myös Viipurin ja esikaupunkien saunojen yhteisilmoituksessa helmikuussa 1920. Kaupparekisteristä löytyy lakannut **Oy. Maja Ab.**, kotipaikka Helsinki, joten kysymyksessä on todennäköisesti sama yhtiö.

Lokakuussa 1920 Maja-sauna mainitaan *Karjalan* pikku-uutisessa, jonka mukaan "joutolaisnuorukainen" anasti saunan pukuhuoneesta eräältä kauppiaalta 900 markan arvoisen kultakellon ja voimistelukengät. Oy.

Saunan lehti-ilmoituksia löytyy verrattain harvoin. Joulukuun 1921 jälkeen niitä esiintyy vasta vuodesta 1925 lähtien jokseenkin säännöllisesti aina vuoteen 1929 saakka, ja yksittäisiä vuoteen 1934 asti. Toukokuussa 1932 ilmoitettiin:

Kuva 124: *Kansan Työ* 18.5.1932

Sauna esiintyy vielä *Viipurin liikehakemistossa* 1936–37, sen sijaan vuosien 1938–39 puhelinluettelot eivät saunaa enää tunne. Saunalahdenkatuakaan ei vuoden 1939 kartastossa ole, vaan suunnilleen sen paikalla on Tykistökatu.

Sauna kuitenkin mainitaan *Karjalassa* kesäkuussa 1943, jolloin sitä tarjottiin vuokrattavaksi. Nähtävästi vuokraus on onnistunut, koska elokuussa 1943 sauna ilmoitettiin avattavaksi. Näissä vuoden 1943 ilmoituksissa saunan osoitteeksi on mainittu joko Tykistökatu 2 tai Tykistökatu 4.

Vielä huhtikuussa 1944 ilmoitettiin, että saunottaja saa paikan heti naisten puolella.

Luukkosen sauna ja Hiekan osuuskuntasauvat, Paulovski/ Hiekka

Paulovskin, myöhemmän Hiekan (-> Vyborgski) saunoista lainaan tässä sanomalehtien ohella tietoja historiikista, *Hiekkalaisten yhteistoimintaa ja muita elämänvaiheita* (jäljempänä ”*Hiekka-historiikki*”).

Mainitun teoksen mukaan kylässä oli alkujaan vain yksi yleinen sauna, jota omistajansa mukaan kutsuttiin **Luukkosen saunaksi**. Sauna sijaitsi Hiekkankatu 15:n tontilla ja oli suurehkon maalaistalon saunan kokoinen. Rakennus oli jaettu väliseinällä kahteen osaan, joista toisessa oli sauna ja toisessa pukuhuone. Naiset ja miehet kylpivät saunassa samanaikaisesti. Saunaa lämmitettiin vain lauantaisin, joten tungos saunapäivinä oli melkoinen. Suurin osa kylän asukkaista ratkaisikin saunan puutteellisuudesta ja ahtaudesta johtuneet epämukavuudet käymällä Jakovleffin saunassa Saunalahden rannalla, vaikka matka oli etenkin talvella vaivalloinen ja vaarallinenkin. Kun työläiset kylpivät yleensä vain lauantaisin, ahtaus tuli sielläkin ongelmaksi.

Työ-lehdessä julkaistiin 20.2.1906 uutinen osuustoiminnallisen saunahankkeen käynnistämisestä:

Kuva 125

Saman vuoden syyskuussa pidettiin osuuskunnan perustava kokous. Osuuskunnalle oli jo aiemmin hyväksytty nimeksi **Vanhan Viipurin Osuuskunta Auttaja r.l.**, jonka sääntöjen mukaan:

”osuuskunnan tarkoituksena on kylpylaitoksen ja muiden jäsenillensä tarpeellisten rakennusten rakentaminen sekä myös mahdollisesti tarpeellisten elantovälineiden kauppaaminen ja siten saattaakseen jäsenilleen tilaisuuden tehdä säästöjä elinehtojensa parantamiseksi”.

Lääninhallitus vahvistikin säännöt nopeasti eli saman syyskuun 1906 aikana, ja kaupparekisteriin osuuskunta merkittiin huhtikuussa 1907. 1920-luvulla sääntöjä muutettiin siten, että osuuskunnan tarkoituksena tuli olemaan ”saunaliikkeen harjoittaminen ja tarpeellisten elantovälineiden kauppaaminen”. Jälkimmäinen kohta jäi tosin kuolleeksi kirjaimeksi.

Ennen saunan rakentamista oli kuitenkin ratkaistava monia tontin vuokraamiseen ja rahoitukseen liittyviä ongelmia. Luoteispuolen esikaupunkien maat olivat miltei yksinomaan Monrepoon kartanon omistuksessa, ja asia ratkesi vasta, kun lähetystö kävi tapaamassa Pietarissa Monrepoon paronia. Tämä mm. pelkäsi, että saunasta muodostuisi ”juopottelun ja haureuden pesä”, mutta epäilyt saatiin kuitenkin torjuttua ja tontti vuokratuksi 25 vuodeksi, tietyillä tiukoilla reunaehdoilla.

Osuuspääomaa saatiin kerättyä hitaasti ja niukasti, ja tarvittava pankkilaina edellytti liikemiestakaajia. Nämä kuitenkin vaativat takauksilleen vastatakauksia, joita osuuskunta hankki kylän talonmistajilta. Lopulta takaajiksi saatiin sellaiset huomattavat kauppiaat kuin Evert Viktor Sellgren, Juho Lallukka, Juho Hallenberg ja Feodor Sergejeff. Viimeksi mainittu kuuluu todenneen suostumuksensa perusteluksi:

Kun työväki polttaa minun tupakoitani ja juo minun oluttani, niin pitäähän minun mennä takaukseen.

Sergejeff oli näillä tuotteillaan Viipurin suurin teollinen työntäjä henkilöstömäärällä mitaten vuosina 1890 ja 1910.

Osuuskunnan jäseniksi saatiin hankittua myös joitakin jo mainittuja ja muitakin kaupungin liike- ja mahtimiehiä, joille varattiin jäsenluettelon ensimmäiset numerot: kauppaneuvos Vilhelm Hackman sai numeron 1, kauppaneuvos Sergejeff numeron 2 ja kauppias, myöhempi kauppaneuvos Lallukka numeron 3. Kun myöhemmin osakkaiksi saatiin myös Monrepoon vapaaherra Paul Nikolay ja kreivi Stackelberg, niin *Hiekka-historiikin* sanoin osuuskunta lienee ollut maan ainoa saunaosuuskunta, jonka jäsenenä oli vapaaherroja ja kreivejä.

Sauna piti alun perin rakentaa tiilistä kaksikerroksiseksi ja neliosastoiseksi ”kansansaunaksi”. Rakennusvarojen osoittautuessa riittämättömiksi päätettiin kuitenkin tyytyä yksikerroksiseen ja kaksiosastoiseen saunaan, joka valmistui keväällä 1908. Rakennus käsitti siis kaksittain kylpy-, pesu- ja pukeutumishuoneet sekä koneenhoitajan asunnon.

Käyttöpääoman puutteesta ja saunamaksujen vähäisyydestä johtuen pari ensimmäistä toimintavuotta olivat vaikeita, mutta pankkilaina saatiin kuitenkin järjestymään, rakennuslainan taanneiden liikemiesten ollessa sillekin takaajina. Lisäksi esiintyi ongelmia vastatakaajien kanssa, jotka olisivat olleet halukkaita vetäytymään sitoumuksistaan. Näiden alkuvaikeuksien jälkeen kehitys oli kuitenkin suotuisaa aina maailmansodan alkuun 1914 saakka. Tällöin oli alkuun työttömyyttä ja olot muutoinkin sekasortoiset, minkä vuoksi kylpijoiden ja tulojen määrä väheni.

Seuraavina vuosina kaupungin väestö lisääntyi huomattavasti linnoitus- ja muiden töiden vuoksi, vastaavasti myös kylpijoiden määrä aina liialliseen ahtauteen asti. Tulojen kasvun vaikutuksesta sauna oli vuoden 1918 lopussa kuitenkin lähes velaton.

Kuva 126: Karjala 7.5.1916

Paitsi osuuskunnan kokouksia, osuussaunalla järjestettiin myös ammattiosastojen, mm. Vekrotniemen sahatyöläisten kokouksia.

Kylpijämääristä annetaan *Hiekka-historiikissa* tietoa vain kolmelta vuodelta (suluissa viikossa keskimäärin):

v. 1910 28.755 (n. 550)

v. 1917 44.343 (n. 850)

v. 1918 31.888 (n. 610)

Vertailun vuoksi kylpijämäärä on ollut n. 40 % Talikkalan osuussaunan saunojamäärästä v. 1910, sen sijaan vain noin kolmasosa siitä v. 1917. Vuoden 1918 luku ei ole täysin vertailukelpoinen saunan osittaisen toimimattomuuden ja yleisten epävakaiden olojen vuoksi.

Huhtikuussa 1919 osakkaita kutsuttiin keskustelemaan saunalle sääntömääräisistä asioista varoituksella, että *"poissa-olevat katsotaan eronneeksi osuuskunnasta"*. Edellisvuoden sisällissota lienee ollut aiheena tähän määräykseen.

Lokakuussa 1920 saunalle haettiin koneenkäyttäjää:

Kuva 127: *Kansan Työ* 16.10.1920

Kun Osuuskunta Auttajan nimi ei ilmaissut juurikaan osuuskunnan tarkoitusta, sen nimeksi muutettiin **Hiekan Sauna Osuuskunta r.l.**, joka rekisteröitiin syyskuussa 1923.

Osuuskunnan ylimääräisestä kokouksesta ilmoitettiin *Karjalassa* 8.7.1923:

Kuva 128

Heinäkuulle 1925 koolle kutsutussa osuuskunnan ylimääräisessä kokouksessa oli jälleen tarkoitus keskustella ja päättää saunan suurentamisesta. *Hiekka-historiikin* mukaan saunan

suurentamista harkittiin useita kertoja, ja piirustukset laajennusta varten olivat jo valmiina sanottuna vuonna, mutta esteenä oli tonttikysymys. Kaupunki omisti jo maan, mutta asemakaavaa ja rakennussuunnitelmaa sillä ei alueelle ollut. Este poistui vasta 1930-luvulla ja uusi sauna voitiin rakentaa v. 1934.

Elokuussa 1925 tarjottiin ”urakalla tehtäväksi Hiekan Sauna Osuuskunnan kahteen kylpyhuoneeseen kylpylautaset sementistä”. Työ kohdistui siis vanhaan Auttajan aikuiseen saunaan.

Kesäkuussa 1928 ilmoitettiin *Karjalassa*, että ”Parturi saa toimen Hiekan Osuussaunalla saunan parturina”. Osuuskunnan ilmoituksia esiintyi lehdessä edelleen pitkin vuotta 1929.

Nimimerkki ”Kyläläinen” esitti kitkerää kritiikkiä osuuskunnan hallinnon toimista ja äskettäisen saunaosauuskunnan kokouksen päätöksestä Työväen ja pienviljelijäin liiton *Työ*-lehdessä lokakuussa 1929:

--- Kuten edellä mainittiin, osuuskunnan perustivat aikoinaan paikkakunnan työläiset. Nyt kuitenkin jälkeen valkaisu vuoden 1918, kun työläiset oli lyöty hajalle, saivat osuuskunnan haltuunsa kylän porvarilliset ainekset. Niin onkin sitten pieni talollisten joukko pitänyt tätä työläisten uhrauksilla koottua omaisuutta hallussaan. Huolimatta siitä, että saunan käyttäjien taholta on jatkuvasti valitettu saunalla vallitsevista puutteista, samoin kuin siitä, että sauna on jo ajat sitten osoittautunut liian pieneksi, eivät nämä korjausvaatimukset ole saaneet ”isäntiä” toimimaan. --- Saunan hallinto --- kielsi eräältäkin jäseneksi pyrkivältä työläiseltä jäseneksi pääsyn puhtaasti poliittisista syistä. --- Osuuskunnan omaisuuden haltuunsa ottaneet --- päättivät kohottaa osuuskunnan jäsenmaksut niin korkeiksi, että ”kommunistit” (s.o. työläiset) eivät kykene sitä maksamaan. --- Samaisesta osakkeesta, josta mainitut herrat ovat itse maksaneet 15 markkaa, päätettiin nyt kiskoa 70 markkaa. ---

Kirjoitus on tarkoituksella demagoginen mutta osoittaa niitä jyrkkiä vastakohtaisuuksia, joita tuon ajan yhteiskunnassa esiintyi yleensä ja vielä erikseen sosialidemokraattien ja kommunisteiksi kutsuttujen sosialistien välillä. *Hiekka-historiikin* mukaan osuuskunnan korotus johtui osuuskunnan perustamisen jälkeen tapahtuneesta rahanarvon jyrkästä alentumisesta ja tarkoitti käytännössä sitä, että uusien jäsenten tuli merkitä enemmän osuuksia, jos liittyivät osuuskuntaan muutettujen sääntöjen voimaantulon jälkeen.

Hiekan uusi osuussauna, valmistui 1934. Rakennettu arkkitehti Jalmari Lankisen piirustusten mukaisesti. Tässä saunassa saatiin löylyä vipusinta painamalla.

Kuten kuvatekstistä ilmenee, tässä hyvin ajanmukaisessa saunassa vettä ei enää tarvinnut heittää kiukaalle, vaan löyly saatiin ”vipusinta” painamalla. Pukeutumishuoneissa oli kylpijöille lukolliset vaatekaapit.

Hiekka-teoksen mukaan uuden saunan myötä kylpijien määrä lisääntyi suuresti ja harvat kylän yksityiset saunat jäivät pois käytöstä.

Kuva 129: Teoksesta *Hiekkalaisten yhteistoimintaa*

Kuva 130: Hiekan saunan vastaanottotiski. Valok. Jalmari Lankinen 1938/ Finna

Kuva 131: Hiekan saunan pukeutumistiloja. Valok. Jalmari Lankinen 1938/ Finna

Vuoden 1939 puhelinluettelossa Hiekan Sauna Osuuskunnan sauna löytyy osoitteella Aatunkatu 16.

Saunan kattolaitteet paloivat lokakuussa 1941, ensimmäisten evakkojen saavuttua takaisin Viipuriin. Saunaan laitettiin uusi katto ja sitä kunnostettiin muutenkin sodan jäljiltä. Avajaiskylpy annettiin jouluaaton aattona 1941 ja kutsuvieraille tammikuussa 1942. Sodan aikana harkittiin jopa saunan laajentamista, mutta tähän ei saatu viranomaisten lupaa. Saunatoimintaa jatkettiin aina kesäkuun 1944 puoliväliin, jolloin uusi evakkomatka oli todellisuutta.

Hiekan Sauna Osuuskunta on merkitty lakanneeksi kaupparekisterissä 16.11.1951. Osuuskunnan tarina ei kuitenkaan tavallaan päättynyt, sillä sen ja Hiekan Höyryvene-Osuuskunnan kokouksissa päätettiin yhteisesti perustaa **Saunakulttuuri Säätiö**-niminen säätiö. Saunaosauuskunta luovutti säätiölle 2,5 milj. mk ja höyryveneosuuskunta 0,5 milj. mk, lisänä mahdollisesti säästyvät varat osuuskuntien purkamisesta aiheutuvien lakisääteisten menojen jälkeen. Säätiön kotipaikka oli Lahden kaupunki, ja sen tarkoituksena oli suomalaisen saunakulttuurin kehittäminen maassa ja erityisesti karjalaisen siirtoväen keskuudessa. Toimintatapoina oli mm. saunakulttuurin edistämistä käsittelevän kirjallisuuden kustantaminen ja yleisten saunalaitosten rakentaminen, ylläpitäminen ja lainoittaminen etupäässä niissä asutuskeskuksissa, joissa Hiekan kaupunginosasta lähtenyt siirtoväkeä tai heidän jälkeläisiään asuu. Säätiö on poistettu säätiörekisteristä vasta toukokuussa 2016.

Luostarin sauna, Luostarinkatu, Linnoitus

Tämän Luostarinkatu 4:ssä (-> Vyborgskaja ul.) sijainneen saunan avaamisesta ilmoitettiin huhtikuussa 1939:

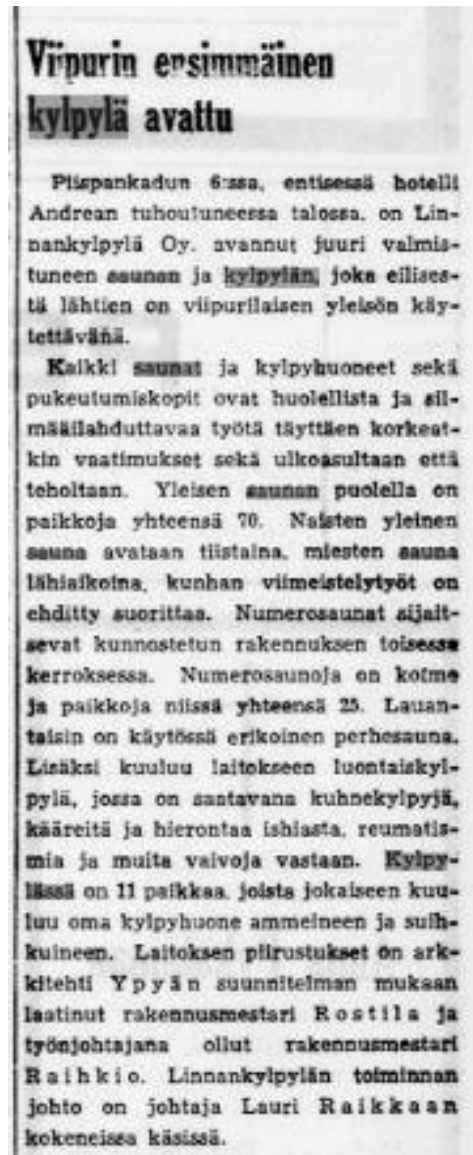
Kuva 132: *Kansan Työ* 16.4.1939

Ilmoitus noteerattiin sanatarkalla käännöksellä *Wiborgs Nyheter*issä. Saunan ilmoituksia oli säännöllisesti *Kansan Työssä* elokuun 1939 loppuun asti.

Karjaportinkadun sauna, Linnoitus

Karjalassa ilmoitettiin 28.8.1943 "uuden saunan" avaamisesta Karjaportinkatu 3:ssa (-> Progonnaja ul.). Ilmoittajana oli Y. Paavilainen. Sauna ilmoitettiin lämpiäväksi miehille kolmena päivänä ja naisille kahtena päivänä viikossa. Saunottajaa haettiin lokakuussa.

Linnankylpylä Oy, Piispankatu, Linnoitus

Kuva 133: Karjala 9.1.1944

Sodan myöhäisessä vaiheessa tammikuussa 1944 *Karjala* uutisoi varsin merkittävän saunalaitoksen avaamisesta, entisen Hotelli Andrean kunnostetussa rakennuksessa Piispankatu 6:ssa (-> Podgornaja ul.).

Linnankylpylä Oy:n omistama Laitos käsitti varsinaisten saunaosastojen lisäksi luontaiskylpylän. Laitoksen suunnitelman oli laatinut Viipurin kaupunginarkkitehti Ragnar Ypyä. Johtajana toimi Lauri Raikas.

Maaliskuussa 1944 ilmoitettiin, että hierojat saavat toimen heti.

Yhteenvetoa

Professori Sven Hirn pohtii ”*lähtökohtaa retkelle vuosisadan vaihteen Viipuriin*” teoksessaan *Viipuri – Kansainvälinen kaupunki*, ja halusinkin lainata hänen lennokasta tekstiään muutaman rivin:

Retkeilyä hankaloittaa, että viipurilainen muistelmakirjallisuus on nuivaa. Aikalaiset jättivät harvoja työstettyjä todistuskappaleita. Apuneuvoina on historiallisen kirjallisuuden ohella käytettävä satunnaista ja kirjavaa aineistoa. Palapelin osaset on pääosin poimittu paikallisista sanomalehdistä. Niitten uutiset, havainnot ja kannanotot antavat käsityksen sen hetken tapahtumista ja tunnelmista. Elämä sykkii aidosti ja oikukkaasti. Yleistykset kertoja joutuu sommittelemaan itse ja kantamaan niistä vastuun.

Hirn käytti samaa sanomalehdistöön pohjautuvaa tutkimusmenetelmää myös teoksessa *Viipuri – suomalainen kaupunki*. Lainatussa tekstissä on kuvattu osuvasti omienkin saunahistoriikkieni pääasiallinen tutkimusmetodi. Palapelin osasten löytämisestä on kysymys, vaikkakin jo etukäteen on selvää, että kaikkia palasia ei löydy. Aikalaisten muistelmat ja muistikuvat saattavat olla vajaita ja usein virheellisiäkin, mutta saunojen ilmoitukset, lehtiutiset ja -pakinat antavat reaalista ajankuvaa.

Viipuri on ollut tämänkin tutkimuksen kohteena hyvin haastava. Kun kaupungin historiaa tarkastellaan vaikkapa viimeisten 300 vuoden ajalta, vallanpitäjät ovat vaihtuneet seitsemään kertaan, jos mukaan lasketaan Neuvostoliiton romahdus. 1900-luvulla väestö on vaihtunut totaalisesti kolmeen kertaan. Kukin vallanpitäjä ja väestöryhmä on jättänyt omat piirteensä kaupungin hallintoon, infrastruktuuriin ja kulttuuriin. Toisaalta myös sodat ovat muuttaneet kaupungin maisemaa melkoisesti.

Kansallisarkiston digitoitujen sanomalehtien vaikutus tämän kronikan laajuuteen ja laatuun on ollut ratkaiseva. Digitoitujen aineiston hakuominaisuudet ovat antaneet verrattoman työvälineen, jota Sven Hirnillä ja muilla menneiden aikojen tutkijoilla ei ole ollut. Lehtitieto on useimpien saunojen osalta osoittautunut ainoaksikin tietolähteeksi.

Toisaalta lehtiaineiston yleisenä heikkoutena on ollut sen ylimalkaisuus. Ilmoituksissa ei useissa tapauksissa ole saunalaitoksen sijainti- tai yhteystietoja taikka omistajan tai saunanpitäjän nimeä, vaan tarkemmat tiedot on mahdollisuuksien mukaan pitänyt hankkia muista lähteistä. On myös ollut tyypillistä, että vaikka henkilön nimi esiintyykin, etunimestä ilmoitetaan vain alkukirjain. Aikalaisasiakkaille ei näillä puutteilla ole kuitenkaan ollut merkitystä, paikka on ollut tuttu, vaikka saunan nimi tai saunanpitäjä olisi vaihtunutkin. Saunoja on tosin välillä muistutettu vaihdoksista tyyliin ”ent. Sen-ja-Sen sauna”. Lehdistössä ilmoitettu ”omistajuus” on käsitettävä laajasti, se ei välttämättä eikä useinkaan ole tarkoittanut itse saunakiinteistön omistamista vaan esimerkiksi toiminnan vuokraamista.

Autonomian ja itsenäisyyden ajoilta pystyin toteamaan noin 50 saunalaitosta, kun omistajien tai toiminnan harjoittajien vaihdoksetkin lasketaan mukaan. Valtaosa saunoista perustettiin vuosisadan vaihteessa voimakkaasti kasvaneisiin itäisiin ja kaakkoisiin esikaupunkeihin. Autonomian ajalla venäläisperäisten kauppiaiden ja teollisuusmiesten rooli oli hallitseva, Vasili Schataloff, Alexander Schavoronkoff ja Konstantin Jakovleff heistä merkittävimpinä. Alun perin heidän Patterimäen-Pantsarlahden alueelle perustamansa tai sieltä hankkimansa saunat – myöhemmät Patterinmäen sauna ja Savo-Karjalan/ Puistonpään sauna - olivat kaupungin pitkäikäisimpiä ja merkittävimpiin kuuluneita saunoja 1800-luvun lopulta aina neuvostoajalle saakka. Patterimäen sauna toimi jopa 2000-luvulle asti, luonnollisesti sota-aikojen aiheuttamin katkoksien. Harjoittajakunta suomalaistui vähitellen täysin itsenäisyyden aikana.

Samanaikaisesti toiminnassa olleiden saunojen määrä saavutti huippunsa 1910-luvun alussa, vähintään 12 saunaa, jolla tasolla se näyttää pysyneen 1930-luvullakin. Volyymiltaan merkittävin oli Talikkalan saunaosuuskunta, joka kolmella saunallaan saavutti viimeisenä rauhan vuotena 1938 likipitään 250.000 kävijän määrän (n. 4800 viikossa).

Useassa tapauksessa saunatoimintaa harjoitettiin joko osuuskunta- tai osakeyhtiö- muotoisena. Pelkän saunatoiminnan osuuskuntapohjaisuus oli tietääkseni Suomessa ainutlaatuista, mutta Viipurille sikäli luontaista, että kaupunki oli yleisesti osuuskuntatoiminnan edelläkävijöitä maassa ja jopa koko Pohjolassa (vanhin osuuskunta, Satamatyömieskunta, perustettiin Kustaa Vaasan määräyksellä jo 1540). 1800-luvun lopulla aloittaneen ”Kirvesmiesten saunan” jälkeen kaupungissa toimivat menestyksellisesti Talikkalan Työväen Sauna ja Rakennusosuuskunta ja Paulovskin/ Hiekan saunaosuuskunnat. Toteutumattomia osuuskuntahankkeita oli joitakin muitakin, esimerkiksi Oma sauna-nimellä perustettu hanke eteni varsin pitkälle Karjalan esikaupungissa ennen ensimmäistä maailmansotaa. Osuusliikkeet saattoivat kyllä harjoittaa saunatoimintaa päätoimintojensa ohessa, esimerkkeinä Osuustalo Sampo 1910-luvulla ja Viipurin Osuusliike 1930-luvun loppupuolella, samaten Itä-Karjalan Osuusliike Sortavalassa. Osakeyhtiöinä saunatoimintaa harjoittivat Jakovleffin sauna Pantsarlahdessa, tosin teollisuustoiminnan ”sateenvarjon” alla, Oy Kivakka (Savo-Karjalan sauna) ja Oy Maja Saunalahdessa.

Yksityisistä saunanpitäjistä merkittävimpanä on pidettävä Konstantin Rantasta, joka harjoitti toimintaa kolmella saunalla Viipurissa ja lisäksi suureholla sauna- ja pesulaitoksella Ensossa.

Lystikkäitä ja mielestäni viipurilaisuutta hyvin kuvaavia tapahtumia olivat saunottajien järjestämät tanssiaisat ja iltamat Schavoronkoffin, Savo-Karjalan ja Papulan saunoilla. Tilaisuuksia järjestettiin varojen hankkimiseksi joko kylvettäjien ammattiosaston toimintaan tai kylvettäjien hautausapurenkaan avustuksiin. Tiedossani ei ole vastaavia tapahtumia muualta Suomesta.

Talvisodassa usea sauna tuhoutui joko kokonaan tai osittain. Siitä huolimatta venäläiset ovat käyttäneet edelleen joitakin säilyneitä laitoksia, kuten Patterinmäen ja Papulan saunoja. Suomalaisten saunatoiminta käynnistyi uudelleen vähitellen jo vuoden 1941 lopulta lähtien, ja kaikkiaan toimi jatkosodan aikana 8 saunaa. Kylpijämäärät nousivat sodan kuluessa saavuttaen viikoittaisen huipun vuonna 1944, jolloin pelkästään Talikkalan kahdessa osuuskuntasaunassa määrä oli n. 2.750 viikossa (n. 66.000 vajaan puolen vuoden aikana).

Luovutetun alueen kiinteistöille aiheutuneista sotavahingoista maksettiin korvauksia ensin talvisodan ja sittemmin jatkosodan jälkeen säädettyjen korvauslakien perusteella. Talvisodan aikaisista vahingoista korvaushakemukset tuli jättää valtiovarainministeriölle marraskuuhun 1940 mennessä, mutta useimmissa tapauksissa korvauspäätöksiä ei ehditty tehdä ennen jatkosodan alkamista. Lisäksi korvausperuste muuttui, kun luovutettu alue palautui suomalaisten haltuun ja julistettiin jälleen Suomeen liitetyksi. Kun omaisuus, tai se mitä siitä oli jäljellä, palautui jälleen entiselle omistajalle, korvausta ei määritetty menetetystä omaisuudesta vaan pelkästään sille aiheutuneista vahingoista. Valtioneuvoston asettamat arviointilautakunnat kävivät toteamassa vahingot paikan päällä.

Jatkosodan jälkeen korvausperuste muuttui jälleen, koska korvattavaksi tuli kiinteistön lopullinen menetys. Monien vaiheiden ja kompromissien jälkeen toinen korvauslaki vahvistettiin toukokuussa 1945. Täysimääräisiä korvauksia se ei tarkoittanut, koska varsinkin suurempiin menetyksiin kohdistui korvauslain alennusasteikko varsin tuntuvasti, aina menetyksen 10 % määrään saakka. Sekä talvi- että jatkosodasta aiheutuneet korvaukset maksettiin pääosin valtion lyhyt- ja pitkäaikaisilla obligaatioilla. Parannuksena edelliseen korvauslakiin jatkosodan jälkeisessä laissa osa pitkäaikaisista obligaatioista sidottiin lunastusajankohdan elinkustannusindeksiin (ns. ”kultareunaiset” obligaatiot), mikä sodanjälkeisen inflaation aikana selvästi turvasi korvaussaatavat. Kummankin sodan

korvauksiin tarvittavia varoja kerättiin erillisellä omaisuudenluovutusverolla, mutta merkittävä osa korvauksista on lopulta jäänyt valtion budjetista hoidettavaksi.

Talikkalan Työväen Sauna- ja Rakennusosuuskunta sai korvauspäätöksen talvisodan vahingoista vasta helmikuussa 1944, nettomääräisenä vajaat 1,5 milj. mk (2014: n. 267.000 e). Toisen korvauslain mukaisia korvauksia ei osuuskunnan historiikista ilmene. Hiekan Sauna-Osuuskunta sai korvausta kummankin lain perusteella yhteensä runsaat 1,6 milj. mk. Todettakoon vielä, että jatkosodan jälkeisen korvauslain perusteella Hiekan osuuskunnan saama korvaus oli n. 38 % osuuskunnan ilmoittamasta menetysten määrästä.

Totesin, että monikielisen Viipurin historiaa tutkivalle suomenkieliselle kohtuullisen hyvä ruotsin taito on välttämätöntä, venäjän ja saksankin hallinta perin suotavaa – ainakin ”wiborgskan” karikoista selviytymiseksi. Vaikka kaupunki olikin 1930-luvun lopulle tultaessa vahvasti suomalaistunut – tai pikemminkin karjalaistunut – se oli tuolloin edelleenkin Suomen kansainvälinen kaupunki. Perinteisen monikielisyyden ja -kulttuurisuuden ilmentymänä valitsinkin tämän historiikin alaotsikoksi alun perin ruotsinkielisen mainoslauseen.

Suomalainen saunatoiminta Viipurissa loppui, mutta jatkui joidenkin saunojen, mm. kahden Talikkalan osuuskuntasaunan osalta uusien isäntienkin aikana. Viipurilaisen saunatoiminnan perintö näkyi myös uusissa oloissa lännempänä Suomessa. Esimerkkeinä siitä ovat Konstantin Rantasen pojan Sävel Rantasen jatkama huomattava saunatoiminta Helsingissä ja hänen toimintansa Liikesaunojen Liiton johtotehtävissä sekä Saunakulttuuri Säätiön perustaminen Hiekassa toimineiden sauna- ja veneosuuskuntien varoilla.

Lähteet

Digitoidut sanomalehtien vuosikerrat, www.digi.kansalliskirjasto/sanomalehti

Sanan-Lennätin, 1855–58
Wiborg, 1855–1861
Wiborgs Tidning, 1864–1881
Ilmarinen, 1866–1872, 1874–1888
Karjala, 1904–1944
Viipurin Sanomat, 1884–1901, 1917–1918
Viipurin Sanomat/ Supistus, 1901–1903
Wiipuri, Kuulumisia Itä Suomesta, 1893–1903, 1918
Wiborgsbladet, 1882–1901
Wiborgs Nyheter, 1900–1903, 1917–1939
Työ, Itä-Suomen Työväen äänenkannattaja, 1904–1918
Kansan Työ, 1919–1939
Itä-Suomen Työmies, 1918
Työ, Sosialistinen työväenlehti, elo-lokakuu 1921
Työ, Sosialistisen työväen ja pienviljelijöiden liitto, 1927–1929

Wiborgs Nyheter, pdf-arkisto 1995-2017,
https://wiborg.fi/wiborgs_nyheter/wn_s_pdf_arkiv/

Viipurin puhelinluettelot 1935–36
Viipurin ja Kaakkois-Suomen puhelinluettelo N:o 1, 1943
Viipurin kaupungin osoitekirja ja liikehakemisto vuosilta 1936–1937
Lappeenrannan maakuntakirjasto, Carelica-kokoelma

Viipurin puhelinluettelo 1938
<https://www.genealogia.fi/hakem/viipuri/viipj.htm>

Viipurin puhelinluettelo 1939
https://www.virtuaaliviipuri.tamk.fi/files/pdf/viipurin_puhelinluettelo.pdf

Useita toimittajia ja kirjoittajia:
Viipuri – Vyborg, Historiallinen kaupunkikartasto
Kustannusosakeyhtiö AtlasArt 2020

Jussi Iltanen: *Viipurin historiallinen kartasto, Kaupungin vaiheet keskiajalta nykypäivään*
Karttakeskus Oy 2017

Viipurin karttakirja 1939

Genimap Oy 2006

VirtuaaliViipuri 1939

<https://www.virtuaaliviipuri.fi>*Viipurin kaupungin historia*

J.W. Ruuth - Erkki Kuujo:

IV:1 osa, Vuodet 1812–1840

J.W. Ruuth - useita kirjoittajia:

IV:2 osa, Vuodet 1840–1900

Useita kirjoittajia:

IV:2 osa, Vuodet 1900–1917

Torkkelin Säätiö 1981

Useita kirjoittajia:

V osa, Vuodet 1917–1944

Torkkelin Säätiö 1978

Erkki Kuujo – Matti Lakio:

Viipurin pitäjän historia II, vuodesta 1865

Viipurin maalaiskuntalaisten

pitäjäseura ry 1982

Sven Hirn - Juha Lankinen:

Viipuri – kansainvälinen kaupunki

Gummerus Oy 1988

Sven Hirn - Juha Lankinen:

Viipuri – suomalainen kaupunki

WSOY 2000

Juha Lankinen – Harri Miettinen

Viipurissa 2.9.1939

Tampereen ammattikorkeakoulu 2009

J.O. Rauhala:

*Hiekkalaisten yhteistoimintaa ja muita
elämänvaiheita*

Saunakulttuurisäätiö 1952

Julius Klami:

*Talikkalan Työvään Sauna- ja
rakennusosuuskunta R.L.*

Suoja-säätiö, Lahti 1950

Ilmari Järvinen (toim.):

Viipurin Sorvali

Sorvalilaiset ry 1993

Kyllikki Wikström:

Sauna on köyhän apteekki (lehtiartikkeli)

Karjalan Aamu 10/ 1973

Patentti- ja rekisterihallituksen VIRRE-tietopalvelu

<https://virre.prh.fi/novus/home?execution=e1s1>

Muita kirjallisuusviitteitä

Teemu Keskisarja:
Teemu Keskisarja 2013

Viipuri 1918

Vilho Ellonen, Juho Laine,
J.O. Rauhala:
Ent. Viipurin maalaiskunnan
hoitokunta 1947

*Entistä Viipurin maalaiskuntaa
sanoin ja kuvin*

Katri Veltheim:
Kustannusosakeyhtiö Tammi 1985

Kävelyllä Viipurissa

Terttu Sallinen:
Karjalan Kirjapaino Oy,
Karjala-lehti 1997

*Vie männessäs – tuo tullessas
Palvelusväkeä 1920- ja 1930-luvun Viipurissa*

Bair Irincheev - Sergei Larenkov:
Minerva Kustannus Oy 2016

*Sodan pitkät varjot,
taistelujen jäljet ennen ja nyt
(Helsinki, Viipuri, Sortavala, Muut taistelupaikat)*

Sanna Kuusikari: *Jokiwesi ja hyvä hoito – Porin yleiset saunat 1860–1910*

Historian oppiaineen pro gradututkielma, 2017

Artikkeli tämän pohjalta, Tiedelehti Hybris 3/2017:

Yhtä perhettä yleisessä saunassa? — Tiedelehti Hybris (hybrislehti.net)

(<https://hybrislehti.net/new-page?rq=Sanna%20Kuusikari>)

Henkilöluettelo

Luettelo sisältää luonnollisia ja oikeushenkilöitä.

Nimikkeissä 'saunanomistaja' ja 'saunanpitäjä' voi olla horjuvuutta tarkemman tiedon puuttuessa.

Aktiebolaget Domus.....	49
Aktiebolaget Domus Badinrättning i Viborg	49
Aktiebolaget Emil Buttenhoff.....	41
Autio Juho, kauppias, saunanpitäjä	46
Avellan S., varatuomari, toimitusjohtaja	49
Buttenhoff Emil Fredrich, kauppias.....	41
Buttenhoff Fredrik Georg (Fritz), kauppias, saunakiinteistön omistaja	41, 45, 71
Catani L.T., sokerileipuri, saunanpitäjä	29
Enson Sauna- ja Pesulaitos, om. K. Rantanen	81
Gesellius Herman, arkkitehti	33
Gylling Edvard, fil.tri, dosentti, kansanedustaja, kansanvaltuuskunnan raha-asiaINVALTUUTETTU	15
Hackman Vilhelm, kauppaneuvos.....	93
Hallenberg Juho, kauppaneuvos	65, 92
Heidman H.J., saunanomistaja	88
Heidman Rosa, saunanomistaja	89
Heikkinen Helmi, hieromalaitos.....	47
Hiekan Höyryvene-Osuuskunta.....	96
Hiekan Sauna Osuuskunta r.l.	94
Hirn Sven, fil.tri, prof., tietokirjailija.....	4, 99, 103
Iihola David, saunaliikkeen hoitaja.....	45
Iihola T., saunanpitäjä, ks. Iihola David	44
Iisakkala Kr., kirvesmies, osuusk. johtokunnan esimies	77
Ilo Timoteus, saunanomistaja	59
Jakovleff Konstantin, kauppias, tehtailija, saunanomistaja	39
Jakovlev P., saunanomistaja, ks. Jakowleff P.	39
Jakowleff P., tehtailija, saunanomistaja	39
Jansson M., saunan "föreståndarinna"	30
Kirvesmiesten Rakennus- ja kylpylaitos osuuskunta.....	77
Kivakka O.Y., saunanomistaja	37
Kosonen, saunanomistaja (Sorvali).....	88
Kudratšev, kauppias, saunanomistaja.....	29
Kujala V., saunanomistaja	61
Lahti J.K., saunanpitäjä (Ainonkatu).....	84
Lallukka Juho, kauppaneuvos.....	65, 92
Lampila F., saunanpitäjä.....	55
Lankinen Jalmari, arkkitehti (saunat)	69, 70
Lankinen Juha, arkkitehti, Viipurin rakennusasiantuntija	4
Lankinen Väinö, arkkitehti, ks. Lankinen Jalmari	81
Leonoff (Lewanoff) M., saunanomistaja	30
Lepistö A., saunanpitäjä (Tiiliruukki)	64
Lillqvist Anders, rak.mestari, saunanomistaja	51
Linnankylpylä Oy, Piispankatu.....	98
Luukkonen, saunanomistaja (Hiekka)	92

Lyly Matti, saunanomistaja	58
Löfström (Toll) Ernst, kenr.luutnantti	15
Manner Kullervo, kansanvaltuuskunnan pj, ent. edusk. puhemies, kansanedustaja	9
Mannerheim Gustav, kenraali, myöh. valtionhoitaja, marsalkka	15
Naruskoff Ivan (Johan), saunanomistaja	89
Nesteroff Laurenti, saunanomistaja	29
Nikolay Paul, Monrepoon vapaaherra	93
osakeyhtiö K. Jakovleffin viinanpolttimo ja tislaustehdas	40
Paavilainen Y., Karjaportinkadun sauna	97
Pietari I Suuri, Venäjän keisari	8
Pitkänen R., saunanomistaja (Karjalan esik.)	86
Prokovjeff Nikolai, hotellin- ja saunanomistaja	32
Protopopov, saunanomistaja	29
Raikas Lauri, saunan ja luontaishoitolan johtaja	98
Rantanen Konstantin, maalarimestari, saunanomistaja	77, 81, 86
Rantanen Sävel, saunanom, Liikesaunojen liiton pj	77
Riikonen Matti, saunanpitäjä	44
Saarinen Eliel, arkkitehti	33
Salonius Frithiof, arkkitehti	52
Saunakulttuuri Säätiö	96
Schataloff Vasili F., kauppias, urakoitsija, hotellin- ja saunanomistaja	29
Schavoronkoff Alexander W., kauppaneuvos, saunanomistaja	34
Sellgren Evert Viktor, kauppaneuvos	92
Sergejeff F., saunanpitäjä	85
Sergejeff Feodor, tehtailija, kauppaneuvos	92
Sikanen H., saunanpitäjä	82, 83
Siliverstoff, saunanomistajan leski	29
Stackelberg, kreivi	93
Suomen Liikesaunojen Liitto	81
Tandefelt Marika, kielitieteilijä, ruotsin kielen emeritaprof.	13
Tapanila S., saunanpitäjä (Rajakatu)	61
Tervo J.E., osuuskunnan puheenjohtaja	67
Uoti A., luont. terv. neuvoja, pastorinrouva	55
Uotila Paavo, arkkitehti	52
Vanhan Viipurin Osuuskunta Auttaja r.l.	92
Vauxhall(en), kylpylä- ja huvittelukeskus	29
Veljekset Veltheim, makeistehdas	52
Veltheim V., tontin- ja saunanomistaja	52
Viipurin Osuusliike r.l., saunanomistaja	37
Vilksa Pekka, saunanomistaja	62
Volkoff G., saunanpitäjä (Karjalan esik.)	85
Vuori J.A., saunanomistaja, hovioikeuden vahtimestari	61, 82
Yläräkkölä Arvo, kirjailija	15
Ypyä Ragnar, Viipurin kaupunginarkkitehti	98